

LOOMING

5 | 2019

Lastekirjandus 2018

Eesti uuemat ulmet

Mart Laar Eesti kääbikust

Maimu Bergi ja **Jaan Toominga** luulet

Elo Viiding Sandra Jõgevast

- J. V. Janssen** | Kiri Jaan Adamsonile | 619
Mario Pulver | Bulgarini karjamaa | 620
Maimu Berg | Ennevanasti / Idufirma ponnistus | 627
Siim Veskimees | Vaikne deemon | 629
Livia Viitol | Kindel see / *Teiste kätte nooled jäeti / Kohutav | 644
Kristjan Sander | *Homo ludens* | 646
Eeva Park | Ikka veidi kaugemale / Auhind jt luuletusi | 652
Katariina Roosipuu | Viimane sõna | 654
Jaan Tooming | Saamide salmid / Saamitüdruku laul enne kaljult alla hüppamist | 665
Tõnis Tootsen | *surnud sõpradest / *ühel hommikul jt luuletusi | 667
Heinrich Weinberg | Kõik üheskoos eraldi | 669
Aile Alavee | Õieaiaöö / Liblikas | 679
Renna Ali | *Aino sina sinimust roos / Helin | 681
Martin Oja | Õhtupoolik Järvamaal | 683
Iiris Viirpalu | *vahel tahaksin saada vanaks / *iga inimene on ilus iseasi jt luuletusi | 687
Julius Ürt | *Maailm su ümber on muutund / *Maakera sees on tihke valge auk | 689
Indrek Hargla / Leo Kunnas / Peeter Helme | „Aga ulmes on see võimalik“ | 690
Jüri Kallas | Eesti ulmest. *Lühidalt ja põhjalikult* | 697
Priit Põhjala | Tähelepanekuid 2018. aasta eesti lastekirjandusest | 705
Eve Pormeister | Ruunidest kuni kosmoseuduni. *Kärt Hellerma lasteraamatut lugedes* | 715
Mart Laar | Eesti kääbik | 722
Külliki Kuusk | Kirjanduslinn ja nähtamatu linnakirjanik Luts | 731
Elo Lindsalu | Topeltespresso | 736
Made Luiga | Päär Kivise imelik teekond läbi Eestimaa aja | 738
Elo Viiding | Vaadeldes vaimutuse valu (Tähenduseotsingu kõrbes) | 740
Sirje Olesk | Jaan Kaplinski ja kõik, kes kunagi olid | 743
Kroonikat | 746
Estica | 750
„Loomingu“ aastaauhinnad | 750
Vello Salo 5. XI 1925 — 21. IV 2019 | 751

79
Armas Adamson!

Eesti Kirjanduse
Seltsi Arhiv.

Mitte, et Teid midagi tellite, vaid et
üllilhe veel Tartust tellite, pannes ma-
naltuime immano. illeid võin otarve jo.
"Nalguft." tõuswad. Minna ollen piamad
le kaidija kvalime nõrbes olneid. — Emma
peab kaswama, minna — wakkama.
Kõige aegade, mis Eestis on tõlfeis kas-
jundette peetuse, jindamist, minne joidis w. t. w.
Kas Teid nutuga.

Tartus, 16. Janr
1869.

J. W. Jannsen.

Armas Adamson!

Mitte, et Teie nii hilja tellite, vaid et üleüldse veel Tartust tellite, panen ma natuke imeks. Meie kõik ootame jo „Valgust” tõusvat. Mina olen siamaale hüüdja hääleks kõrbes olnud — Tema peab kasvama, mina — kahanema.

Kõige asjale, mis Eestirahva tõsiseks kasuks ette võetakse, südamest õnne soovides, teretab Teid rutuga

J. W. Jannsen

Tartus, 16. jaanuar
1869

Originaal: J. V. Jannseni kirjad J. Adamsonile 20. XI 1863 — 13. IV 1969. EKM EKLA f 2, m 1:5.

Jaan Adamson (1824—1879) oli rahvusliku ärkamisaja tegelane Paistu kihelkonnas ja eestikeelse koolihariduse eestvõitleja. Carl Robert Jakobson (1841—1882), kes oli olnud Tartus ilmuv „Eesti Postimehe” kaastööline, kavandas oma ajalehe „Valgus” väljaandmist Peterburis, lehele kogunes juba tellijaid, Jannseni tervitas Jakobsoni püüdeid, kuid 4. jaanuaril 1869 tuli tsensuurivalitsuselt eitav otsus.

Mario Pulver

Bulgarini karjamaa

Suvilate asukohaks oli see kahtlemata sobiv. Männimets lõppes nõlvakul, nõlva all oli lepavõsa vallutanud endise karjamaa, mille servas kõrgus hein ja viimaks roostik. Laisa S-tähe moodustanud Emajoki voolas kergelt kaardudes vasakult paremale. Ujumiseks piisavalt rahulik, kuid siiski küllalt lai, et põnevust pakkuda. Ülevalt nõlvalt oli mõnus luhal kädistavaid linde vahtida ja seal mändide all pikutada. Ainult et neil polnud pikutamiseks aega. Tähtaeg istus kuklas ja nagunii oli seegi suure lunimisega välja võideldud — Boresi vend oli kasutanud kogu oma kaalukust BaltStroi finantsjuhi ametis, et ülemusi ümber veenda. Esiotsa oli ehituskontsern plaaninud suvilarajooni rajamist alustada juba 1. juunil.

„Ja vaadake, et te midagi leiate,” ähvardas Vladput Vassiljevitsš. „Sa ei kujuta ettegi, mis miljardid siin mängus on... Eh, teid muuseumirotte,” heitis ta lõpuks käega. „Jõmmid keerutavad pöidlaid, aga sina otsid muudkui maa seest konte. Tulemusi on vaja, mõistad? Pole tulemusi, saan mina vastu pead. Saan mina vastu pead, teen sulle nii et...” Vend tegi ähvardava liigutuse, enne kui laginal naerma hakkas ja Boresi embas.

„Aga nüüd mine. Tuhni-tuhni. Kaks nädalat on sul aega. Ja tuhnid mullas, mitte Tavnikas, saad aru!” irvitas Vladput. Bores puhises mornilt, kuid ei julenud venna head tuju rikkuda. See kaks nädalat oli kulla hinnaga, pealegi lausa muidu sülle kukkunud. Kohe, kui heakskiit saadud, oli Bores tuhatnelja Peterburi ülikooli kihutanud ja oma ülemustelt parima varustuse välja nuianud. Ida-Estonia oli küll suhteliselt läbi uuritud, kuid asulakohti hinnati alati ja Jurjev oli jäänud pikaks ajaks karantiini, kuni kiirgus lahtus. Nende aastakümnete jooksul oli tähelepanu kandunud juba mujale ja Bores oli osavalt põhjendanud, et üsnagi puutumata ala töötab mõndagi pakkuda. Ja mis kõige tähtsam — seal oli esimesel tsaariajal asunud Faddei Bulgarini väike maamõis. Tarvitses ainult ülikoolis teatavaks saada, et BaltStroi hakkab sinna suvilaid ehitama...

Akadeemikud olid alati arvanud, et puutumatu loodusega Estonia on Est-Skoto hoole all heades kätes. Karjakasvatuse hiigelkonglomeraat teenis veistega üüratuid kasumeid, kogu Aasia ja Aafrika oli Vene loomaliha täis. Lauge ja rammus Estonia toitis vissisid hästi ja nende juhmade sõrgade all olid maapõues peituvad varemehed ohutus kohas. Ülikoolil ei olnud seni aimugi, et Est-Skoto arvestas selle rohumaa potentsiaali kuurordina. Muidugi, Tšuudi järve läänekallas oli olnud puhkeala juba sajandeid, kuid sõja järel oli see olnud pikka aega kasutusväljama. Nüüd nägi karjakontsern võimalust müüa mõni tuhat ruutversta Emajoki kallastel suvilamaaks ja investorid haarasid sellest kahe käega kinni. Tulevased daatšad oleksid piisavalt kaugel vaenulikust Läänemerest, ja Pihkvast ning Peterburist oli sinna vaevalt tunni tee. BaltStroi ehitusfirma

maksis enampakkumisel nõutud rublamiljardid ära ja tähtaeg oligi paigas. Kui Bores poleks vennalt suurtehingust kuulnud, oleks koppkombainid juba ammu mulda lahustanud.

„Bores Vassiljevitš?”

Bores pöördus võluvalt heliseva hääle poole. Sihvakate mändide vahelt astus lähemale tema kaunis, süsimustade juustega kolleeg. Palava ilma tõttu oli Tavnika Jussufovna oma paksud kahlud valla päästnud ja koguni ülemise pluusinoobi lahti teinud. Tema tõmmu ihu nägemine pani Boresi südame kiiremini põksuma. Mis sest, et ta oli vanemate poolt pisut kaukaasia näoplaaniga. Ikkagi ilus. Neiu sinisilmad vaatasid teda küsivalt.

„Bores Vassiljevitš, kas teil on kõik hästi?”

Bores võpatas ärkvele. „Jaa. Jaa, Tavnika Jussufovna, minuga on kõik parimas korras.” Ta hõõrus silmi. „Soovisite midagi ütelda?”

Tavnika toibus esialgsest ehmatuses ja tuli kiiresti tema juurde, ümar nägu säramas. „Vaadake, Bores Vassiljevitš!” hüüdis ta rõõmsalt ja näitas taskuarvuti ekraani. Seal ilutsesid kaeve robotite esialgse skanni tulemused. Ettearvatava ja väljafiltreeritud tráni kõrvale hõljus terve hulk esemeid, mida nad olid robotitel palunud erilise hoolega jälgida. Rohelised linnukesed — nii paljude asjakeste juures! See oli tõesti kena uudis. Boresi nägu läks naerule ja teda õhinal jälgiv Tavnika kilkas: „Eks ole!”

„Mnjaa. Tuleb öelda, et otsuse tegime hästi. Valisime hea koha, Tavnika Jussufovna,” muheles Bores.

„Ja vaadake seda,” osutas neiu ekraanile, kirevaks maalitud küüs toksimas mingi toidupala kontuuri.

„Mis see on?” kortsutas Bores kulmu.

„Söödav artefakt, lugupeetud doktor,” ütles Tavnika, „kuid mitte lihtlabane söök. Proovid näitavad, et see ei sisalda säilitusaineid.”

„Aga see ei ole võimalik,” vaidles Bores vastu. Ta muigas. „Säilinud toidud on alati sisaldanud säilitusaineid, see on ju elementaarne. Nimigi ütleb seda.”

Tavnika noogutas aupaklikult. „Teil on loomulikult õigus. Ometi ei sisalda see artefakt säilitusaineid.”

Bores silitas oma vägevat kõhtu. „Olen segaduses, kallid Tavnika Jussufovna. Kuidas saab see nii olla?”

Doktorant naeratas kelmikalt. „Ka mina olen põnevil. Seepärast palungi luba lasta robotid kohe pinnasesse.”

Bores vajus mõttesse ja sammus metsa äärde. Ta silmitses nõlva all laiuvat lepavõsast ümbritsetud kaeveplatsi, kus hõljusid robotid ja ootasid käsku. Ta noogutas.

„Võite alustada.”

Ta jälgis, kuidas Tavnika nõlvast alla lippas ja seejärel kaeveplatsil käsklusi jagas. Robotid triivisid paika ja asusid leide ekstraheerima. Pinnast polnud kuigi palju, sõjajärgse räbu ja sodikihi peal oli vaevalt süllajagu mulda. Selle läbistamine ja aurustamine ning leidude isoleerimine võttis iga artefakti pu-

hul aega vaevalt pool tundi. Tavnika lasi leivapätse meenutavatel robotitel leiud maapinnale asetada ja kiletas sealsamas ära.

Kui Bores oli seda tunnikese võrra jälginud, tõsi, vahel taskuarvutis tööd tehes, vahel filme vaadates ja vahel niisama meelt lahutades, ajas ta end küünarnukkidele ja hüüdis: „Lugupeetud kolleeg!”

Tavnika pühkis higi ja vaatas üles, asetades käe silmade kohale. „Jah, Bores Vassiljevits?”

„Tellin Pihkvast süüa. Kas teile ikka sama?”

„Ikka sama!” naeris neiu helisevalt ja patsutas oma laiu puusi. „Figuuri eest vaja hoolitseda!”

„Selge,” naeris Bores vastu ja ütles taskuarvutile: „Käsk: Pihkva kohvikust „Spliin” tellida päevapraad kanaga ja topeltports dolmasid. Joogiks narsaan ja tume õlu.”

„Just nii,” ütles arvuti maheda naisehäälega. Hetke pärast: „Ennustatav kohaletoomise aeg: nelikümmend kaheksa minutit.”

Ehk siis täpselt nagu kahel elmisel päeval. Eh, kuidas see vene korrapära ikka hinge soojendab, mõtles Bores heldimusega.

Kui droon oli tellimuse maha poetanud ja minema lennanud, kutsus Bores kauni kolleegi einestama. Ettenägeliku härrasmehena oli ta Peterburis pakkinud kaasa valge lina ja jooki-sööki serveeris Bores kristallnõudes. Soe Estonia suvepäev, jääpudelisse villitud narsaan ja õlu, pärlendava tõmmu nahaga kaunitar... Mis nii viga?

„Kas teate, Tavnika Jussufovna, mida pärismaalased tavatsesid öelda?” küsis Bores kavalalt.

Viimast dolmat mäluv neiu pani häbelikult sõrmed suu ette ja raputas pead.

„Küll on tore vaadata põlevat tuld, voolavat vett ja töötavat inimest. Vesi meil voolab,” osutas Bores taamal laisalt veniva Emajoki poole, „tuli põleb,” näitas ta näpuga päikesele männivõrade kohal, „ja inimene töötab.” Ta võttis Tavnika vabast käest kinni ja andis sellele suud. „Ja veel kui kaunisti töötab.”

Tavnika punastas ja lõi pilgu maha. „Oh, jätke nüüd, lugupeetud doktor. Mõni töö või asi. Robotid teevad meil kõik ära, mina ainult päevitan.”

„Oo, päevitate!” hüüatas lugupeetud arheoloogiadoktor pühalikult. „Kui tagasihoidlik te olete! Teie rügate varahommikust hilisõhtuni ja minu ainus vaev on püüda märgata midagi muud peale teie kauni silueti, mis varjutab ka sinse võluva looduse.”

„Mis te nüüd, Bores Vassiljevits,” pomises Tavnika häbelikult. „Kas teil muud pole vaadata kui minu hädist kogu? Meid ümbritseb jumalik männimets, taevas lõõritavad lõokesed.”

„Lõokesed? Mis mul neist?” raputas Bores tehtud rangusega pead. „Kas saab nende liiri-lõõri teie mägikristallina heliseva hääle vastu? Iga teie sõna kaigub mu südames kui igatsuse hüüd kuristikes.”

Tavnika vaatas maha, ja kui ta sinisilmad tõstis, oli neis kohmetusega segatud rõõm, mis pani Boresi vere kiiremini tukslema.

„Te räägite otsekui poeet, Bores Vassiljevitsš,” lausus Tavnika tasahilju ja silitas mehe karvast kätt. „Te peaks kirjanikuks hakkama.”

„Ütleb tema mulle Bulgarini silme all,” muheles Bores. „Vanahärri ei kiidaks heaks, kui ma tema karjamaale tungiksin, kui te mind mõistate.”

Tavnika kissitas ebaledes silmi. „Vaadake,” jätkas Bores tähtsalt, „seesama nõlvaalune, kus te kaevate, oli kunagi Bulgarini enda karjamaa.”

„Tõesti?” imestas neiu.

„Tõesti,” noogutas Bores. „Faddei Benediktovitš müüs selle majakruntideks maha. Minu kaardi järgi te kaevate nimelt ühe sellise maja varemetel. Siit nõlva alt jooksis läbi Karlova tänav, millega ristus Pargi tänav, vaid kümnekond silda teie kaeveplatsist siinpool. Näete, nõlv langeb järsult ja laskub siis pikalt ja laugemisi kunagise linnasüdame poole. Seesama kungas, kus me istume, oli Bulgarini mõisa park.”

„Kui huvitav,” pomises Tavnika.

„Jaa, just nimelt. Aga teie esialgse skanni tulemused on märksa huvitavamad,” osutas Bores.

„Te mõtlete toitu?”

„Ennekõike. Kuid kas panite veel midagi tähele?” uuris Bores kogunud lektori häälega.

Doktorant mõtiskles. „Vanaaegseid elektroonikaseadmeid? Neid oli ootamatult vähe.”

„Tavnika Jussufovna,” noomis Bores. „Te peaksite ju olema Jurjevi profiiliga kursis, kui tahate siin kaevandada.”

Tavnika punastas.

„Vaadake,” ütles Bores õpetlikult ja ütles taskuarvutile: „Käsk: Jurjevi kaardistik, pealmiseks kihiks sotsioökonomilised andmed.”

„Just nii,” ütles arvuti ja kuvas nõutud kaardi. Bores osutas näpuga. „Suurem osa linnasüdamest oli kivist, suurem osa äärelinnast kipsist ja penoplastist. Need sulasid karpideks, mis sisaldavad märkimisväärse koguses elektroonikat, säilinud toitu ja ka elanikke, kaableid ja muud sellist. Aga siin näete kaht tumedat laiku: ühes asume meie, seda kutsuti tänava järgi Karlovaks, teine on teisel pool, tuntud kui Supilinn. Ja miks on nad tumedad?”

Tavnika vahtis maha nagu tudeng. „Sest... nad pommitati eriti puruks?”

„Sest nad olid puust,” pahvatas Bores. „Puust! Põlesid. No mitte üleni. Ka siin oli kipsi ja penoplasti, aga suuremalt jaolt majad põlesid, toit põles. Seda, mis ei põlenud, teame juba hästi. Aga teie skannis oli näha esemeid, mida isegi robotid ära ei tunne. Võimalik, et siin oli samuti kipskarp, mis sulas esemete ümber klombiks. Tundub põnev.”

„Tundub,” noogutas Tavnika.

„No vot,” ütles Bores ja lõpetas õlle. „Aga nüüd tagasi tööle.”

Neiu pühkis käed tikitud käterätikusse puhtaks ja ruttas nõlvakust alla tagasi. Bores toetas selja vastu männitüve ja puhkas pisut silmi.

„Bores Vassiljevitsš!” hüüdis Tavnika. Doktor võpatas mühatusega ärkvele.

Päike oli juba loojumas, õhk jahedam. Ta vandus omaette ja sirutas täiesti kanget selga.

„Bores Vassiljevitš!” hingeldas kohale jooksnud Tavnika, kelle kõrge lopsakas rind kärmelt kerkis ja vajus. Bores tunnistas seda hetke, hõõrus siis silmi ja kohmas uniselt: „Mis lahti?”

„Saime eseme ekstraheeritud,” hingeldas Tavnika, ulatades kilepakendis objekti.

Bores põrnitses artefakti igast küljest.

„Püha Putin...” pomises ta.

„Just nimelt, Bores Vassiljevitš,” sosistas hingamisrütmi tagasi saanud Tavnika õhinal. „See näib olevat mingi riisikook. Ühest otsast söödud. Heas korras.”

„Siin on veel pakendijupp küljes,” lausus Bores.

„Jaa, toidupala oli mässitud kilesse ja plastkarpi, mis selle päästiski. Lasin pakenditeksti ära tõlkida, olevat mingi „mahe-riisivahvel”, mida iganes see ka ei tähenda,” selgitas Tavnika. „Robot ütleb, et sai sealt DNA kätte.”

Arheoloogiadoktori pilk sähvas üles, ta pilgutab õhku ahmides silmi. „Õelge, Tavnika Jussufovna, õelge mulle, et see ei ole uni.”

„See ei ole uni, lugupeetud doktor,” naeratas Tavnika. „Sööjaks oli viieaastane poiss. Blond pea, lokiline. Sinakashallid silmad. Loova ja sõbraliku iseloomuga. Tõenäoliselt musikaalne, võimalik, et hea keelearenguga. Saime juba ka pildi kokku.”

Bores neelatas. Seda ei juhtunud sageli. Oh, telefonidest ja arvutitest ekstraheeriti XXI sajandi alguse andmeid kogu aeg, see oli vana uudis. Aga toidupalast DNA põhjal profiili koostamine — see lõhnas mitme artikli järele. See lõhnas teaduste akadeemia järele.

Ta tõusis ja astus Tavnikale lähemale. Neiu jälgis teda uudishimulikult, ehki kerge pelgusega.

„Tavnika Jussufovna Ismailov,” kuulutas Bores pidulikult. „Kui ma olen need andmed artikliteks töödeldud ja ärateenitud ametikõrgenduse pälvinud, oodake mind külla.”

„Külla?” küsis Tavnika hämmeldusega.

Bores laskus pisukese raskusega ühele põlvele. „Lubage mul esitada tagasihoidlik kihlumispalve. Pulma tahan ma tulla juba professorina.”

Tavnika kattis põsed pihkudega ja ahhetas. „Bores Vassiljevitš...”

„Olgu Jumal ja Püha Putin meile tunnistajaks, Tavnika Jussufovna,” ütles Bores mahedalt. „Olgu Bulgarini mälestus meile tunnistajaks — mina teen teist veel ausa naise.”

Näitsiku sinisilmadesse valgusid rõõmupisarad. „Oh, Bores Vassiljevitš, kas on ial olnud maailmas rohkem õnne?”

Bores ajas end püsti ja Tavnika tormas tema embusse. Õhtune tuul paitas neid mööda rutates ja suundus siis silitama kaeveroboteid, mis paigal püsid lasid end Estonia suvel hellitada.

„Öelge mulle, Tavnika Jussufovna,” sõnas Bores uneleval häälel, kui nad mändide all nõlval kõrvuti istusid ja selja taga loojuvast päikesest punetavat Emajokit silmitsesid. „See viieaastane poiss, kes riisivahvliga maiustas — musikaalne, loov, sõbralik. Millist rahvust need tunnused iseloomustavad?”

„Mida te mõtlete?” küsis Tavnika pisut ebalevalt.

„Allikate järgi olid põliselanikud pigem tõrksad, pahurad, kinnised,” ütles Bores silmi kissitades. „Nende tugevuseks oli eriline töökus ja jonnakas sihi-kindlus. Aga muusika, see taevaste sfääride sädelus?”

„Mnjaa,” möönis Tavnika. „Keda te siis silmas peate?”

Bores mühatas. „Ma toon teile mõne näite, Tavnika Jussufovna. Tšaikovski, Restrelov, Distihhov...”

„Arvate siis, et poisike oli venelane?” hüüatas Tavnika.

Bores noogutas väarikalt. Ta pöördus taskuarvuti poole: „Käsk: Distihhovi 4. sümfoonia, C-duur.” Tema pintsakust kõlasid suure komposiitori jumalikud helid.

„Kuulake seda,” sosistas Bores. „Suurejooneline, filigraanne, taevasse pürgiv... on's teil veel kahtlusi?”

Tavnika raputas heldinult pead ja toetas selle Boresi õlale. Hetke pärast kumises tema arvuti vaskjas kutsung. Ta võttis kompuutri jakitaskust välja ja uuris ekraani.

„Ah...”

„Mis on?” kortsutas Bores kulmu.

„Ülikool on saanud valmis põhjaliku analüüsi. Püha Putin...” pomises Tavnika. „Bores Vassiljevitsš... Seesinane poiss, ütleb autor... Kaufmann-Tšitšikovi meetodi järgi kombineeritud projektsioonimudeli kohaselt oli viieaastase poisikese isa üheksakümne kahe protsendilise tõenäosusega Sander Aul.” Neiu tõstis jahmunult silmad.

Bores jõllitas teda tardunud pilgul. „Sander Aul?! Seesama Sander Aul, kelle sissibrigaad pani toime Tartu veresauna?”

Assistent noogutas.

Seesama Sander Aul, kelle tõttu impeerium üldse andis Estonia vaenuvägede otsustava vastulöögi, mille käigus hävis kogu Lõuna-Estonia. Igasugune tõend koletise eraelu ja kodu kohta on ju lausa naftahinnaga.

Bores silus käega üle hõreneva pealae. „Nojaa... Kui me leidsime sõjakurjategija lapse ja kodumaja...” Hetkeks unustas ta koguni selle, et pole üksi, ja pomises: „Siit paistab mitte ainult professor, vaid ülemaailmne tunnustus.” Seejärel toibus ta pisut ja märkas Tavnika suuri silmi. „See paistab nagu pidulik eine meie moblabis,” ütles ta kähku.

„Spliini” kana ja dolmad ilutsesid moblabi köögikajuti laual, kõrval Moldaavia oblasti vein (magus, oli Bores tellides täpsustanud, et daamile meeldiks). Tavnika rüüpas vapralt veini ja kiitis seda mmm-häälitsusega, nii et ilmselgelt oli Bores täppi pannud.

Ta tõstis ka oma klaasi. Mõne minuti eest oli ta kähku lipsanud tualetti, et salaja anda taskuarvutile käsk: otsida välja tsitaate Faddei Benediktovitš Bulgarinilt, et öelda toost alandlikus tänumeeles. „Niisiis,” ütles ta pidulikult, kuid seinaholo tegi *kõll* ja selle ette ilmus täismõõdus Vladput Vassiljevitš, kes mõjus lühikeseks põetud soengu ja mundrit meenutava ülikonna tõttu nagu ohvitser.

„Õhtust, lugupeetavad!” käreatas saabuja muiates ja ajas end tikksirgeks.

Bores naeratas. „Õhtust, vennas!”

„Olete heas tujus, mis?” ütles Vladput mesisel häälel ja piidles kississilmi Tavnikat, kes punastas kombekalt ja lõi pilgu maha. „Õhtust, kaunitar!”

„Tere õhtust, Vladput Vassiljevitš,” pomises Tavnika.

„Noh, tuvikesed,” teatas Vladput asjalikumalt. „Hästi tehtud. EstSkoto pole mitte ainult rahul, et te oma kaevamistega ühele poole saate...”

„Oot,” julges Bores vahele segada. „Me pole päriselt lõpetanud...”

„Oled, kullake, oled,” tõstis Vladput justkui rahustades käed. „Mis seal enam? Said sõjakurjategija kodu kätte? Said. Teema, võiks öelda, lõpetatud. EstSkoto paksukesed juba otsustasid, et teevad sinna memoriaali.”

„Memoriaali?” küsis Bores alistunult.

„Jaa. Kuidas seda öeldigi — vastandavad sõjakoledused ja kaunid kunstid. Künka peal Bulgarini büst, range pilk alla suunatud, aga all nutab naine, sõrmed klammerdunud kodumaa mulda. Ilus ja traagiline, tähendab, läheb hinge. Vot nii on lood.” Vladput silmitses venda. „Aga sina ära nukrutse. Said niigi rohkem, kui oskasid oodata. Läksid luid sonkima, said peaauhinna. Mis edasi? Soe koht, tähtis tiitel, saad veel EstSkoto preemiagi. Jajaa, ära vahi seal nagu vettinud koer. Tegid töö hästi, nüüd lepi tasuga. Elu on selline.”

Bores tundis, et on sobiv hetk kasutada ära varem kemmergus välja otsitud tsitaat. „Jah,” ütles ta raugelt, pöördudes ühtaegu nii venna kui ka kihlatu poole, ning tõstis klaasi. „Nagu ütles meie suur kirjanik Faddei Benediktovitš: kus on mängus inimuhkus, ei saa olla sõprust ega ühist nõu. Kuulakem tarkust ja võtkem elus tänuga vastu see, mida meile Jumal helde käega on jaganud.”

Nad rüüpasid Tavnikaga ning Vladput tõstis veiniklaasi hoidmist matkides olematu karika oma lauba vastu ja kummardas kergelt muiates.

„Ilusti räägid, vennas. Peaksid ise kirjanikuks hakkama.”

Meeste vestlust vaikides pealt kuulanud hästikasvatatud Tavnika noogutas innukalt ja sõandas vahele poetada: „Tõsijutt, Vladput Vassiljevitš. Olen seda Bores Vassiljevitšile kogu aeg korrutanud.”

„No näed siis,” lausus Vladput. „Hea naise oled endale leidnud, vennas. Eh, tuba teil õnne täis, mida veel elult tahta.”

Tõepoolest, mõtles tulevane professor ja sõjakurjategija kodu avastaja Bores muheldes. Mida veel elult tahta?

Maimu Berg

Ennevanasti

Ennevanasti,
kui ilmad jagunesid
enesetapuilmadeks ja matuseilmadeks,
oli matuseilm päikesepaisteline,
nukra valguse ja kõleda tuulega.
Enesetapuilm oli päikesepaisteline,
kalgi valguse ja lõikava tuulega.
Kevad oli luitunud ja pikk.
Plaat jäi kordama
Concerto de Aranjuezi
aeglaselt mõtisklevat teist osa,
plaati tuli edasi aidata
hüpleva kolmanda juurde.
Õues oli enesetapuilm...
Nädala pärast, matuseilmaga,
maetud lähedaste nutukahina saatel
äsja sulanud lumest
niiskesse liiva.
Päikesekiired hüplemas
kevadises tuules
nagu Aranjuezi kolmandas osas,
hetkeks peatudes
nagu teises osas.
Ja viimases.

*

Ennevanasti
jätsid mu maha.
Kas on mõtet
rääkida sellest,
mis edasi sai.
Iga mahajäetu teab seda
samamoodi.
Iga mahajäetu teab seda
omamoodi.
Iga mahajäetu teab seda
isemoodi.
Kõik kannatavad ühtemoodi.

*

Ennevanasti
olid inimestel toredad nimed:
Teet Kallas,
August Karjus,
Vello Lõugas,
Virge Naeris,
Andres Sarjas.

Idufirma ponnistus

Sadade eesti eakate abil
loodetakse viimaks leida
vananemist pidurdav ravim.
Tuleb ainult võtta
kuuesajalt vanurilt
süstlatäis verd igäühelt
et saada teada
millal suremisprotsess algab
valada see veri
vanasse piimaplekki
ja lasta piimapuki otsas ristteel
kakkümmend üks päeva seista.
Ning täiskuu neljapäeval
siis annab veri välja
vananemise saladuse
nagu õpiti ära linnukeel
või leiti kaarnakivi
või leiutati küüntest kaabu.
Seda protsessi nimetatakse
idufirma ponnistuseks.

Siim Veskimees

Vaikne deemon

Lisale

Sel udusel hommikul, kui sinuga lõplikult hüvasti jätsin, sõin kõigepealt kõhu korralikult täis, ja mu eine ei koosnenud vastupidiselt su sünge huumoriga tehtud ennustustele värskest verest, vaid eelmise päeva külmast seapraekäntsakast, sinna juurde juustu, majoneesi ja röstsaia, mille ma viimast korda meie ühist kööki koristades olin hommikuks külmkappi jätnud. Loputasin selle alla õllekannutäie espressoga ja olin valmis kogu oma senise eluga hüvasti jätma.

Taas.

Mulle meeldis, et päev oli udune. Ja seegi oli alati üks su naljade objekt, et ma ei salli heledat päikesepaistet.

On võimatu kellegagi veerand sajandit koos elada, ilma et mõningad su eripärad talle üksipulgi selgeks ei saaks. Sa said juba kaua aega tagasi aru, et ma näen pimedas ja värve, mida tavaline inimsilm ei näe. Oh, mul pole kunagi olnud raskusi mingite värvipimedustestidega, sest eks olen juba väga ammu ära õppinud, milliseid värve inimesed näevad. Aga kui jutt juba sellele läks, siis tasapisi arenevad igasugused kummalised institutsioonid ja protseduurid, millest veel kolmkümmend aastat tagasi mingit ohtu ei paistnud. Näiteks automaatne nägemiskontroll autojuhiloa saamiseks või silmapõhjaskannerid — loomulikult on mul oma arst, kes midagi ei küsi ja loa uuendamise paberi niisama välja kirjutab, aga USA-sse ma enam minna ei taha, sest kuigi piirivalvurid mu silmapõhja pildistades ei saa aru, mida näevad, on need süsteemid kindlasti juba ühendatud teatud teiste ametkondadega ja seal hakkavad selliste piltide peale kõik häirekellad tööle. Sellest siis mu viimase aja vaenulikkus USA vastu — et oleks küsimata selge, miks ma kindlalt keeldun sinna minemast.

Kahju, kui su elu koosneb suuremas osas teesklusest, ja eriti kahju on petta kõige lähedasemat inimest. Sa, Lisa, olid niikuinii minuga väga arusaaja ja mõistlik ning kannatasid ära kõik mu „veidrused”. Kummatigi elasid sa head elu, me kasvasime üles ja saatsime laia ilma kolm toredat last ja sa pole kunagi pidanud puudust taluma. Paraku saavad kõik head asjad otsa.

Tol hommikul pesin ma tassi ja taldriku — nõudepesumasina olin eelmisel õhtul tühjaks ja puhtaks teinud —, libistasin viimast korda sõrmedega üle köögikapi ja pliidi, mida su käed nii palju kordi olid puudutanud, kuivatasin viimast korda oma käsi köögirätikusse, ühte sellest päratust virnast, mille su ammu surnud ema sulle jättis ja mis polnud meilgi otsa lõppenud, surusin alla meeleliigutuse, puudutades su esikukapis rippuvat kevad-sügismantlit, mis ilmselt äraviskamist ootas, võtsin sealt kõrvalt oma mantli, vaatasin viimast korda tühjavõitu elutuba, kust oli koristatud suurem osa sellest, millest koosnes

meie elu, ja sulgesin viimast korda enda taga meie kodu ukse, et sõita matustele. Sinu matustele, mu kallid kaaslased.

Kuidas tahaksin, et oleksin legendide vampiir, kellega sa mind kogu aeg võrdlesid, ja oleksin saanud su ühe hammustusega endasarnaseks muuta! Pakkuda sulle surematust. Paraku pole ma ka ise surematu ja ei minul ega kellelgi teisel kogu maailmas pole tegelikult aimugi, mismoodi on Flüsstein pärlilikusega seotud.

Ma ei tea, kui kaua elan. Olen 144-aastane ega ole juba rohkem kui sada aastat enda juures mingit olulist muutust märganud. Oh, muidugi olen olnud kord paksem, kord kõhnem, olen välja näinud kord natuke noorem, kord vanem, kuid kõik muu... ma ei tea. Muidugi olen kohutavalt tugev ja kiire, nii et enamasti olen pidanud seda hoolikalt varjama — eriti siis, kui pean jätma vana mehe mulje —, muidugi olen keskmisest taiplikum ja kiirema mõtlemisega, olen haigustele resistentsem ja nii edasi, kuid kuidas seda mõõta? Minusuguste hulgas ei ole iidvanu, sest haigused, õnnetused, sõjad ja lihtsalt tüdimus harvendavad meie ridu. Tõenäoliselt ei ela me igavesti ka parimates tingimustes. Andmeid ju ei ole — oh jah, muidugi on arvatud, et legendid Pühast Graalist räägivad tegelikult Flüssteinist; ent seesuguseid vihjeid leidub ka inimkonna vanimates legendides, see ei tähenda midagi. Kes saksa keelt mõistab, see saab aru, et Flüsstein on tuletis vedelast kivist; see on tegelikult viskoosne, nii et hea tahtmise või ka tarviduse korral annaks seda vormida karikaks.

*

Ma astusin õue ja nägin tellitud taksot minema sõitmas. Käed kobasid automaatselt peidetud relva järele. Umbes minupikkune, pealtnäha neljakümne-mehe kõnniteeserval, kes ilmselt oligi takso minema saatnud, vaatas minu poole.

„Kas sa tunned mu ära? Meil on vaja rääkida.”

Ma hakkasin mälus kaevama. See võttis aega. Midagi oli selles mehes väga tuttavat... Üsna kõhn, kuid samas küllap päris tugev, hea rühi ja figuuriga. Ta oli elegantselt riides, kuid parasjagu niipalju, et mitte tähelepanu äratada — *business casual* pluss must tolmumantel. Hoolitsetud soeng, hoolitsetud näonahk, suured hallid silmad ja pisut hundilik ilme, kui ta naeratades minu poole vaatas, oodates mu ajuragistamise tulemust.

See võttis terve minuti ja siis vajus mul suu peaaegu lahti. „Isa?”

Ta naeratuses kumas läbi kerge üllatus. „Jah, muidugi. Mäletad sa mind tõesti nii? Isana? Ma ei olnud seda sulle just palju.”

„Teist mul ei ole. Ja sa ikkagi aitasid mul... noh, algusest lahti saada.” Mul oli raske enesevalitsust säilitada, sest ma olin oodanud kõike muud, aga mitte seda kohtumist. Jah, mida rohkem ma teda uurisin, seda kindlam olin, et ta on mu isa. Pähe tulvas kõik see, mida ma oleksin tahtnud temalt küsida ja mida talle öelda, kuid see ei olnud see aeg ja koht — sest miks ta tuli?

„Tõsi. Kas sa tead, et Lisa oli agent, kes oli saadetud sinu tegemistel silma peal hoidma?”

Ka seda ei olnud ma oodanud.

Või mine tea... Lisa, mu kaunitar, sind oli minu jaoks natuke liiga palju. Muidugi ma arvestasin selle võimalusega — elu on õpetanud. Ent ainult teoreetiliselt. Sest ei tundu kuidagi usutav, et see, mis meie vahel oli, oli sinu poolt algusest lõpuni teesklus. Jah, muidugi mõtlesin ma korduvalt, miks sa minuga oled. Et kuidas mul on vedanud... Ent ohverdada terve elu! Me elasime koos veerand sajandit ja meil on kolm last! Mis oli see nii ränk kuritegu, mille sa sooritasid, et pidid jätma lootustandva näitleja- ja muusikukarjääri ja lunastuseks saama kellegi käsul teatud mehe abikaasaks? Et terve elu teeselda elu ja armastust ja iga päev reeta, sest saadeti sind ju selleks, et mul pidevalt hoolega silm peal hoida? On see üldse võimalik? Ja kui see on võimalik, siis kaugele sa oleksid olnud nõus minema? Kui sulle oleks antud käsk mind tappa? Olgu, esimesel aastal — aga kahekümnendal?

„Ei, ma ei teadnud. Kust sina tead?”

„Mu auto on siin, viin su surnuaeda ära. Ütled, et vana ülikoolikaaslane. Rene Graberg, muide. Sa ei kavatsenud siia enam tagasi tulla?”

„Ei. Palju sina ja need, keda sa esindad, mind jälginud olete?” Järgnesin talle auto juurde ja istusin paremale esiistmele.

Ta istus juhikohale, käivitas mootori, võttis paigalt ja mööda tühja — nüüd juba mu endist — kodutänavat veeredes kinnitas turvavöö, enne kui uuesti rääkima hakkas:

„Piisavalt, et aja jooksul ära tabada Lisa kontaktid ja sidepidamismeetodid. Mina ja punt meie sugulasi — kes siis veel? Me ei sekku su ellu, ent heameelega ei tahaks me lasta ka kellelgi teisel sekkuda. Oled sa mõelnud, mis lastest saab?”

Jah... Muidugi. Kui kogu meie kooselu oli sinu poolt teesklus, on meie lapsed sisuliselt pantvangid. Kas isa on välja mõelnud, mida edasi teha — sest need on ju tema lapselapsed?

Isa vaikis ja lasi mul mõelda. Lasi selle aja jooksul, mil surnuaeda sõitsime, omaks võtta nii-öelda uue vaatenurga elule. Mul käis peast läbi, et ehk oleks tark jätta matustele minemata — liiga paljud võisid teada, et kavatsen kohe pärast seda kaduda —, kuid lootsin, et ta teab, mida teeb.

*

Matustes ei ole midagi põnevat. Eriti, kui tegu ei ole tegelikult matustega selle sõna täpsese tähenduses, vaid ärasaatmisega kremeerimisele. Ja eriti, kui kirstu ei avata. Autoavarii, mis su tappis, Lisa, muutis surnukeha mitte eriti vaatamisväärses, sest vrakid süttisid. Nii et tegelikult oli tegemist kogunemisega köledasse ruumi, kus ametnik luges paberilt sinu kohta ilusaid valesid ja mul tuli oma neljakümne inimesega käepigistusi vahetada ja tõsise näoga mõttetusi pomiseda.

Aga kuidas teisiti? Ma olen nii palju surma näinud. Ma tean, et seda tseremooniat on vaja elavatele, ning mida kiiremini ja sujuvamalt sellega ühele poole saab, seda parem. Sest lein on inimese sees.

*

Me kohtusime sinuga, Lisa...

Ja ongi kõik segi. Öeldakse, et ainult armastus loob mälestusi. Mul pole elus just palju naisi olnud, alla saja kindlasti, kuid ometi hakkavad näod ja nimed segi minema. Pähe ronivad igasugused tobedad sententsid *à la* naised tulevad ja lähevad, armastus jääb; või ka: naised tulevad ja lähevad, lapsi koguneb...

Ma olen sada nelikümmend neli aastat vana.

Sündisin 1874. aastal Tartumaal Sönnataga külas parun von Knüllbergi vallaslapsena. Ma polnud vana parunit vahepeal näinud oma sada kolmkümmend aastat. Ametlikult sõitis ta koos mingite põrunud loodusteadlastega ümbermaailmareisile ja ta edasise saatuse kohta teated puuduvad. Oh, muidugi tean nüüdseks juba üle sajandi, et terve see laev oli täis veidraid olevusi ja kogu „ekspeditsiooni” eesmärk oli vaikselt ja viisakalt Euroopast minema toimetada need, kelle eksistents hakkas kahtlaseks muutuma. Tean — või pigem oletan —, et nad maabusid Peruus ja siirdusid Arequipasse ja et nende käsi peab mängus olema selle linna kasvamisel üheks piirkonna tugevaimaks tööstuskeskuseks... ent see on teine lugu.

Parun ei tunnistanud muidugi kunagi oma isadust, ei avalikult ega eravestlustes. Ma olin kolmteist, kui ta lahkus. Ent see oli avalik saladus, et ta on mu isa; nii üldteada, et... Miks ta mu hariduse eest hoolitses? Olgu, heast südamest. Ent miks ta vaevus vähemalt kord nädalas minuga paar tundi vestlema, mu käekäigu ja üldse kõige minusse puutuva vastu huvi tundma? Nüüd muidugi tean, et on „õige verega” inimestegi seas parajaid sitapäid ja maailm ei ole lihtsalt ära teeninud, et nad ülivõimetega ja surematud oleksid.

Ma mäletan temast vähe. Ent ma mäletan ta nägu, mäletan, kuidas ta minu kohal kõrgudes mind heatahtliku muigega jälgis... Oh, ta pidi siis ametlikult olema üle seitsmekümne!

Igatahes ta lahkus ja aasta hiljem saadeti mind Sankt-Peterburgi õppima.

*

Kogu mu elu on olnud äraminek endisest elust.

Minu ema abiellus mõni aasta pärast mu sündi kohaliku edasipüüdliku talupidajaga, nad ostsid teisele poole Peipsi järve, Oudova kanti viieteistkümnenda aastase järelmaksulepinguga ühe laostunud mõisniku maad ja siirdusid sinna, kui ma olin seitsmene. Mina jäin „esialgu” tädi hoole alla. Ema ootas siis oma abikaasa esimest last. Ta suri, kui ma olin seitseteist, viienda lapse sünnitamisel. Ma ei näinud teda pärast seda, kui ta Eestist lahkus, enam kunagi. Mul on te-

mast helge ja ähmane mälestus, ta on alati nagu valguskumas, nagu ingel. Ta on noor ja ebamaiselt kaunis, naerulohkude ja pikkade heledate juustega plika-ke. Mu jumal, ta oli minu sündides ju kuusteist! Ta oli kõigest kakskümmend kolm, kui nad ära läksid. Kuidas ma teda igatsesin!

Ma olen talle ammu andeks andnud — ta valis elu. Ajad ja olud olid sellised, et ta pidi valima. Ta ei tahtnud jääda kodukülla paruni vallaslapse emaks — igaveseks tõrjutuks. Ma ei saa teda hukka mõista, ainult mõista, kuid ega see vähenda seda valusat igatsust, mida tundsin need üksildased aastad tädi juures, kodus, mis polnud kunagi kodu. Mäletan end vahtimas üle põllusiilu seda puhast ja korras, tegelikult väga armsat majakest, kus emaga elasime. Mäletan end nii kohutavalt igatsemas, et peaaegu suutsin näha ema uksest välja astu-mas. Ent majake lagunes tasapisi...

On nii palju asju, mida on peaaegu võimatu mõista nüüd, rohkem kui sajand hiljem! Et mu vanaisa oli minu sündimise ajal, neljakümnekuuesena vana, hai-ge, murdunud ja elule alla andnud mees. Et ta viskas oma vallaslapsena tütre kodust välja, saatis ta tühjalt seisvasse popsitarre, mis, tõsi küll, asus tema oma maadel nii kolmsada meetrit ta enda talust. Et see pidi olema paruni vaikne mõju, et maja sai korrastatud ja emal oli alati leib laual. Ja et keegi ei söandanud teda avalikult hukka mõista ja kogukonnast välja tõrjuda, nagu oli kombeks neil kiriku silmakirjaliku puritaanluse julmadel aastatel.

*

Ma olin kakskümmend üks, kui kohtasin Nadeždat. Ta oli saksa soost kaup-mehe tütar ja ma nägin teda esimest korda krahv Voronokovski korraldatud heategevusballil. Ma olin kuueteistkümnese, kõigest kaks talve kaubandus-ja kommertskoolis õppinuna hakanud teenima väikest lisa kirjutajatööga, raamatupidamisoskuste kasvades olin ametiredelil muudkui tõusnud ja kuu-lusin Severodoroga, mõjuka kaubanduskonsortsiumi ametnikkonda. Ball oligi mõeldud „lihtrahvale” ja nii ma sinna sattusin. Ma võtsin julguse kokku, me tantsisime arvutu hulga vanemate silmade alla paar siivsat tantsu ja see oli kõik.

Ta oli õbluke, heleda pea ja naerulohkudega. Sel ajal oli ta sama vana kui mu ema mu sündides. Doktor Freud ei olnud siis veel kõigi oma teooriatega lagedale tulnud, see kõik on tagantjärele tarkus, kuid järeldusi oskab igaüks teha. Ma olin kakskümmend neli, kui vaene tüdruk kolm aastat hiljem, ühek-sateistkümnese kopsupõletikku suri. Ilmselt oli tal ka tuberkuloos, kui järele mõelda — millest tema kahvatus ja jõuetus, mis mulle küll väga ligitõmbavana mõjus? Meil lubati kohtuda, ta mängis klaverit, me vestlesime kirjandusest ja kunstist... Ma ei suudelnud teda kordagi, kõigest muust rääkimata. Meie pal-jas ihu ei puutunud mitte kordagi kokku! Tollal oli kombeks õhukesi kindaid kanda, nii et isegi, kui ma ta kätt suudlesin...

Nii veider näib tagantjärele kogu selle elu kahepalgelisus. Ma ju teadsin, mis on sadamakõrtsid ja litsid. Olin oma esimese kogemuse kätte saanud. See oli

räpane ja kokkuvõttes üsna ebameeldiv, kuid olin väga noor ja veri vemmeldas. Nadežda oli unistus. Täitumatu... Või mine tea? Kui seisin lumesajus ta haua ääres, olin üllatunud, kui nii mõnigi, sealhulgas ta vend, tuli ja surus ka minu kätt, ohatas ja sügava kahetsusega silma vaadates. Ju siis ikkagi arvati, et vaatamata meie ilmsele seisusevahele oleks võinud väga targal ja edasipüüdlikul vallaslapsel — kelle kohta sosistati, et ta on paruni vallaspoeg — kaupmehetüt-re juures lootust olla.

Igatahes oli see esimene purunenud elu, esimene luhtunud võimalus normaalset — mida iganes see sõna tähendaks — inimlikku õnne tunda.

*

See oli 1904. aastal. Oli varakevad, Jaapan oli just rünnanud Vene laevastiku Port Arturis ja üsna paljud rahvusvahelise haardega kaubandusorganisatsioonid, ülikoolid ja tööstuskorporatsioonid, kel see muidugi üldse võimalik oli, saatsid igaks juhuks oma nooremad „perspektiivikamad” mehed Venemaalt välja. Ei, Venemaal ei toimunud mobilisatsiooni, sõda oli kusagil väga kaugel, ent paljud aadliseisusest noormehed pidasid oma kohuseks end vabatahtlikuna üles anda ja mõned neist läksidki sõtta, ja teatavasti võib Venemaal vabatahtlikkus ootamatult vägagi kohustuslikuks osutada. Lühidalt, see ei olnud otsene vältimatu hädavajadus, pigem selline parem-karta-kui-kahetseda... Igatahes leidsin end sel kevadel Leipzigit, teadmata täpselt, kauaks mul sinna jääda tuleb. Mitte et mul midagi selle vastu oleks olnud, olin veel selles eas, kus reisimine oli ihaldusväärne ja vaimustav. Töö oli põhiliselt seesama, mida ma kodus tegin ja korralikult oskasin, ja nii ma siis kasutasin võimalust saksa keelt õppida ja kohalikele neidudele külge lüüa.

Ma olin Saksamaal olnud kolm kuud, kui mind rööviti. Tagantjärele muidugi tean, et selle taga oli Hans Kurtzeil. See veider tegelane oli juba Peterburis mulle külje alla ujunud. Olime enam-vähem üheheelised ja ega ma sellest midagi halba mõelda ei osanud, kuigi mul polnud kavaski temaga sõbraks saada. Olin üllatunud teda Leipzigit kohates ja muidugi oli see tema, kes puistas mulle midagi veini sisse.

Ma olen elus lugenud sadu jutustusi, kus inimesed mingil viisil kirkastuvad või jumalad neile midagi annavad. Flüssteiniga „suhtlemises” ei ole midagi huvitavat, mul oli lihtsalt kolm päeva väga paha olla, vedelesin kodus ja üritasin ära arvata, mis minuga õieti juhtus.

Neljandal ilmus Hans lõunasöögiga, kattis laua, pani ukse lukku ja hakkas rääkima, ja lühidalt — selle jutuajamisega hävitas ta kõik, mida ma oma elust ja võimalikust tulevikust varem olin arvanud. Hans alustas sellest, et ta ei kavatse mind milleski veenda. Ent küll ma mõne aja möödudes ise veendun. Ta valis hoolega sõnu ja rõhutas korduvalt, et suurem osa sellest on tõestamatu või vaid oletused. Et enam-vähem kindlalt on teada, et Flüssteini tõi millalgi enne XVI sajandi keskpaika Šotimaalt Preisimaale mees nimega Conrad MacLein; ta suri — mõrvati —

1618. aastal, kui ta oli väidetavalt üle saja aasta vana. Ta olevat olnud segane nagu kevadine teder ja küllap ta järglased ta maha löid, sest liiga laialt hakkasid levima jutud, et temaga ei ole kõik korras; meenutagem, et see oli aeg, mil nõidu tuleriidale saadeti.

Mul on see jutuajamine peas natuke segi hilisemate teadmiste ja oletustega — ta ei saanud ju rääkida ei von Neumanni nanorobotitest ega telomeride rekonstrueerimisest ega tuua võrdlusi Amberi Mustri või krüptoniidiga; Draculat võis ta mainida, sest see raamat oli ilmunud seitsme aasta eest.

Muidugi pidasin ma teda segaseks salasekti maniakiks ja tänasin õnne, et hing sees. Samuti ei piiksatanud ma juhtunust ja ka jutuajamisest kellelegi sõnakestki, sest... hulle võis ju teisigi olla.

„Flüssteinist teatakse. Teab Vatikan ja teavad paljude riikide valitsused. Piskese mõtlemise peale pole raske ära arvata, et nad teevad ükskõik mida — rõhutan: ükskõik mida —, et seda oma valdusse saada. Et seda relvaks muuta. Sama kehtib meie kohta — meid kardetakse ja ihaldatakse. Kui meist teada saadakse, siis kas pannakse enda heaks tööle või tapetakse. Meie suguvõsa on seda juba liiga palju näinud — algab kõik juttudega üldisest õnnest ja õiglusest, lõpeb aga sellega, et tuleb muudkui tappa ja tappa. Sellepärast ongi sajanditega kujunenud välja tavad, kuidas kõige vähem kahju tehes enam-vähem inimlikult elada.

Vaata, ühelt poolt oled sa niikuinii tavalistest inimesest nii kehalt kui ka vaimult üle, teiselt poolt aga igal juhul sihikul. Ent ilma Flüssteinita oleksid sa ainult sihikul — kaitsetu. Jätame „kui-d”, nagu et mis oleks siis saanud, kui esimene oleks otsustanud seda mitte oma lastele edasi anda ja lasknud koos endaga surra. Nüüd seda niikuinii enam peatada ei saa. On ainult valida, kuidas elada maailmas, kus on Flüssteinist mõjutatud inimesi.”

Elukogemus on mind veennud, et need ta sõnad olid kibe ja karm tõde.

*

Ma olin nelikümmend, kui puhkes Esimene maailmasõda.

Nelikümmend... Praegu on kummaline mõelda, kuid enda meelest olin siis pisut vananev, kergelt blaseerunud ja kõiketeadev kaupmees. Olin töötanud aastaid raamatupidajana, vaikselt kasvatanud oma osalust eri fondides, külastanud enamikku Euroopa suurlinnadest ja olin nüüd igapidi tõusev kodanlane. Jah, ma olin kohutavalt tugev ja kiire. Jah, mu mälu oli haruldane ja ma taipasin ülesannete lahendusi lennult. See ei tulnud korrapealt, mul oli aega sellega harjuda; sel ajal nautisin ma tõeliselt nii neid võimeid kui ka nende varjamist.

Ma nägin selgesti, kui rumal ja mõttetu on see sõda. Mind muidugi keegi sõjaväkke ei kutsunud. Oskasin juba selsamal õnnetul 1914. aastal suurema osa oma varanatukesest kullaks ja Šveitsi panga aktiveks muuta, ent ei osanud arvata, et sõda muudkui venib, ohvreid tuleb aina juurde, majandus käib alla ja üldises lootusetus viletsuses hakkab kõigi kannatus katkema.

Veebruarirevolutsioon tundus asjade loogilise käiguna. Keegi ei arvestanud tõsimeeli, et bolševikud, need pooletoobised vördjad, suudavad midagi reaalselt ära teha. Ent pool aastat pärast tsaari langemist ründas purjus kaltsakabande Talvepaleed.

Lena. Teda kohtasin ühel novembripäeval, kui purjus madrused ahistasid tütarlastekooli kasvandikke. Madruseid oli ainult kolm ja ma lasin nad maha. Ja siis karjusin, et jooksk, te rumalad, sest kümne minuti pärast on neid täikotte siin hulga rohkem, ja kurjad on nad ka. Ja teadvusekaotuseni purjus, kiimas ja ajudeta — aga seda olid nad niikuinii kogu aeg.

„Kuhu me peame minema?” küsis Lena mulle suurte silmadega otsa vaadates.

„Kuju!” Mida muud mul öelda oli, kuigi teadsin, et suurel osal neist ei ole vähimatki võimalust. „Lahkuge sellest hullunud linnast. Paluge korralike inimeste juures peavarju, korralikke inimesi veel on. Päevavalgust on ka veel mõni tund — minge!”

Mõni hakkas liikuma, mõni suundus majja sisse.

„Pakkida ei ole aega! Teil on kõigest paar minutit!” Mind ajas lausa nutma, kui rumal ja peata oli see hanekari.

Pank oli üle tänava. Kuni selle trellide vahelt määratsejatele täpset tina anti, hoidsid nad veel eemale. Kui need kolm sitakotti panga vastas asuvasse väikesesse pansioni sisse murdsid, olin ainus, kes appi läks. Lõppes see, nagu öeldud, kolme kiire ja täpse lasuga.

Lena oli kõhn, heleda peaga, suurte vesihallide silmade ja kitsa, pisut võõrapärase näoga.

„Mul ei ole vanemaid ega kodu. Sugulased maksid mu kooliraha. Nad elavad Tuulas. Kuhu mul minna? Ma ei tunne siin kedagi. See on kõik, mis mul on.” Ta osutas oma riinetele.

Sellised otsused sünnivad silmapilkselt. „Pangahoones on naise ja lapsi. Paljud meie töötajad on oma perekonna siia toonud. Ootame, kuni sõjavägi korra majja lööb, seni on kindlam siin sees.” Siis arvasime veel kõik, et kaua sel saastal märatseda ei lasta... „Sa võid mõne aja siin olla, siis vaatame edasi. Ütleme, et sa oled minu...” Ma ei osanud õiget sõna leida ja lõpetasin abitu õlakehitusega: „Sugulane?”

Ta vaatas mulle pikalt otsa, siis noogutas kiiresti ja jooksis oma väheste asjade järele.

★

Hans Kurtzeil tuli järgmisel päeval. Ma ei imestanud üldse, sest viimastel päevadel oli mul teisigi sugulasi läbi astunud. Meie läbisaamine Hansuga oli natuke rabe, sest ühelt poolt ei suutnud ma talle andeks anda, et ta oli mu saatuse otsustanud peetusega, minult midagi küsimata, teiselt poolt aga muidugi mõistsin, miks mu armsad sugulased asja niimoodi olid korraldanud, ja peale-

gi oli mul temaga palju ühist — alates east ja taustast — ja ta näis siiralt tahtvat minuga hästi läbi saada. Lühidalt, ta oli mu peamine kontakt, ja kui alguses olime kohtunud tihemini kui korra kuus, oli see viimastel aastatel ära vajunud umbes mõne korrani aastas.

„Kuidas siis vahepeal läinud on?” See oli viisakus, vastus teda ei huvitanud. „Meie omad on lõhki. Lisaks on paljud veendunud, et me peame sekkuma, ja teised, et on viimane aeg jalga lasta — inkvisitsioon on aktiveerunud, meid tahetakse igaks juhuks mängust kõrvaldada. Mida sa arvad?”

Ma ei tea siiani, mis õige oleks olnud. Tollal ei olnud mul seda tunnet, et see kõik üldse minu asi oleks. Tsaarivõim oli jabur, Vene aadlikud allakäinud joodikud, töösturid-pankurid saamatud ja haritlased irvitasid poolemeelsete üle, kes Marxi inimvihkjalikke luulusid tõsiselt võtsid. „Mul on siin naine ja siin on palju mu sõpru ja nende pered. Nii et sa peaksid mind väga põhjalikult veenma, enne kui ma nõustuksin siit ära sõitma.”

„Poliitika sind ei huvita, jah?” Ta ei kergitanud kulmugi selle peale, et mul on naine. Eraelust me teineteisele ei rääkinud ja pealegi näis ta omadega natuke nagu teises maailmas viibivat.

„Ei.”

„Vabandust, sõber, aga kui ma sain sellest suurepäraselt aru 1905. aasta paiku, siis nüüd peaksid sa mõistma, et olukord on muutunud. Praegu on kaalul maailma saatuse. See, mis otsustatakse siin...”

Muidugi ei mäleta ma sõna-sõnalt, mida ta mulle rääkis; ega ma kuulanudki. Ma ei mäleta isegi seda selgelt, kelle poolel ta õieti oli. Ta pidas oma veerand tundi kõnet, sai siis ise ka aru, et tal pole publikut, ohkas ja noogutas pikkamisi. „Ma ei saa ega tohi sulle rääkida kõike, mida tean, ent ma annan sulle nõu ja mul on tõi taga: kui bolševikud paari päeva pärast endiselt võimul on, lase siit jalga. Siit linnast ja siit maalt. Vaheta ära oma nimi ja palveta, et meie omad leiaksid su enne kui inkvisitsioon.”

Nagu öeldud, oli teisigi sugulasi läbi astunud ja proovinud mind ühele või teisele poole värvata. Ja pean häbiga tunnistama, et tollal ma veel kahtlesin, kas jutud inkvisitsioonist pole mitte tondilood... Hans ei olnud halb mees ja ma olin piisavalt tark, et tema vihjest omad järeldused teha. Lahkusin koos Lenaga Peterburist veel samal õhtul. Ma ei ole Hans Kurtzeili enam kunagi näinud. Palju hiljem rääkis mulle üks teine mu mis-iganes-pidi-sugulane, et seal olevat meiesuguseid võidelnud mõlemal poolel ja küllap ta tapeti mõne tulevahetuse käigus.

*

Ma elasin Lenaga koos 1924. aastani. Need olid rasked ja sünged ajad. Ma pole kunagi mingi erilise sõja- ja võitluskunstide harrastaja-armastaja olnud, kuid olud sundisid end „kursi viima”. Kogu elu Venemaal oli pea peale keeratud, lihtsad inimesed ei teadnud üldse, mis toimub, ja nii on minu mälestustes paar

põllupidamisega tegelemise aastat oma poolvenna talus, enne kui ühel talveööl üle Peipsi järve jää Eestisse põgenesin. Halvemat aega oli võimatu valida — paari päeva pärast algas kommunistide riigipöördekatse ja kuigi ma sellest mingil viisil osa ei võtnud, ütles terve mõistus, et parem on hoiduda situatsioonidest, kus ma seda tõestama pean.

Lena jäi tookord maha mitmel põhjusel. Esiteks sain teada, et minu vastu on hakatud huvi tundma. Kuna oht oli seotud ainult minuga — nii ma arvasin —, leppisime Lenaga kokku, et lähen talle hiljem järele. Lapsed olid väikesed ja kuigi minul tänu oma võimetele polnud piiriületus mingi probleem, oleks pere kaasavõtmine olnud suur risk. Teiseks ei teadnud ma, mis meid ootab. Muidugi oli mul rohkem infot kui kuulujutud ja rumal punane propaganda, ent kuigi siis oli juba selge, et elu mul Venemaal kommunistide all ei ole ega tule, puudus siiski kindel plaan, mis edasi teha. Alustasin sellest, et käisin ära Šveitsis ja seejärel seadsin end vaikselt sisse Leipzgis. Ma ei julgenud oma erialal tegutseda, seega sai minust mõneks ajaks vanakraamikaupmees.

Veel kord, see on pikk ja kurb lugu, mis siiani mu südant muserdab. Käisin kaks korda kõigea riskides Lenat vaatamas. Esimene kord, aastal 1927, paistis, et neid on unustatud. Lapsed olid ikka veel väikesed, nendega oleks olnud väga raske ühe öö jooksul mõlemal kaldal piirivalvet vältides üle Peipsi tulla, ja minu elu Saksamaal oli igas mõttes ebakindel: mul polnud korralikke dokumente ja ega seda raha seal Šveitsis teab kui palju olnud, nii et ka mu majanduslik olukord polnud kiita, ja sugulaste abi ei saanud kasutada lihtsalt sellepärast, et mul polnud nendega kontakti. Seega pidasime mõistlikumaks veel paar aastat lahus olla. Teisel korral, aastal 1930, juhtus, et poeg jäi väga haigeks ja üheskoos Saksamaale minekust ei tulnud jälle midagi välja. Ma ei saanud Venemaale kauaks jääda, jutud võisid laiali minna ja poolvennad riskisid ju mind peites kõigea. Lahkusin taas üksi ja alles järgmisel suvel sain teate, et mu poeg oli surnud.

Sama aasta suvel ründas mu poodi maskides bande ja nad oleksid mu ilmselt tapnud, kui korraga poleks tänavalt avatud nende pihta täpne tuli. Mu sugulased olid mind jälginud ja ära arvanud, millal inkvisitsioon ründab. Põgenesin koos nendega, aga mu pood põles maha. Kaotasin kõik.

Olgu, sugulased aitasid, seadsin end Pariisis uue nime all sisse, seekord kinnisvaramaaklerina. Ja siis oli aastanumbriks juba 1937 ja Venemaal algasid repressioonid. Läksin viimast korda üle Peipsi kindla mõttega oma kallid lõpuks igal juhul ära tuua.

Ma ei leidnud neid eest. Ma ei olegi teada saanud, mis nendega juhtus, millises Siberi nurgas lõppes nende elu... kui nad üldse niikaugemale jõudsid.

*

Selsamal aastal natuke varem üritati mind tappa. Kõigepealt ilmus Jean Giroud — üks mu sugulastest, kes juba Petrogradis mind värvata püüdis; minu meelest oli

ta Venemaal Leonid Vrninitsov — ja selgitas, et tsivilisatsiooni päästmiseks on mu kohus tulla Kolmanda Reichi poolel võitlema. Ma saatsin ta pikalt. Ilmus ka Dedrick Ahl sting, kelle kohta kehtib sama — tema oli vist varem Konstantin Bogomolov —, kes rääkis, et natsism tuleb peatada ja ma pean astuma võitlusse Kolmanda Reichi vastu. Ma saatsin ta pikalt. Ah jaa, mind prooviti värvata ka Hispaaniasse võitlema ja Richard Kansas rääkis, et tuleb teha kõik selleks, et üle maailma leviks USA hegemoonia ja... noh, neid oli veel.

Ma ei tea, kes sellest seltskonnast tapmiskatse taga oli; sama hästi võis see olla ka inkvisitsioon või mõne riigi salateenistus või maffia või jumal teab kes. Vaata, kallid, me kasutame sõna „inkvisitsioon” teinekord üldnimetusena kõigi meievastaste jõudude kohta, kes ei pruugi absoluutselt omavahel koostööd teha. Meil on sajanditega tekkinud väga palju vaenlasi ja neid, kes meid lihtsalt väga kardavad. Ja alati on võimalik, et mõni meie endi fraktsioon on hakanud unelma maailma valitsemisest, ja sellised luulud lõpevad alati genotsiidiga.

Pärast seda olin väga ettevaatlik.

*

Pärast Venemaalt tagasitulekut ei näinud ma elul enam mõtet. Vahetasin identiteeti ja kolisin Kanadasse. Kaotasin jäljed, sugulastega ei suhelnud ja elasin vaikse küti-metsamehena. Elasin sihitult. Kui vana mees, kes on kaotanud kõik; ma olin üle kuuekümnepäevane.

Kanada valisin sellepärast, et teadsin, et tuleb suur sõda. Kas ma oleksin pidanud valima poole? Rakendama kõik oma võimed ühe või teise teenistusse? Kelle? Natsionaalsotsialistide, kes kuulutasid kõik endast alamaks ja hävitasid „kõlbmatuid” koonduslaagrites? Või kommunistide, kes hävitasid valikuta kõiki, aga peamiselt tarku ja edukaid? Kas ma pidin kaasa tundma kitsarinnalistele kolonistidele, kes neid kaht teineteise vastu välja mängisid? Meenutagem, et ma elasin mandril, mille asunikud olid hävitanud KÕIK seal varem elanud rahvad...

Mu sugulasi võitles igal rindel ja muu hulgas said surma kõik need, kes olid üritanud mind sõja eel värvata. Võib-olla võtsid nad endaga kaasa sada, võib-olla tuhat vastast, aga sellise massi juures pole sel suuremat tähtsust.

Siis sai see läbi ja algas külm sõda. Mis kasu on sellest, et ma teadsin, kuidas läheb? Sakslaste koonduslaagrid pandi küll kinni, aga kümme korda suuremates venelaste ja sada korda suuremates hiinlaste omades käis genotsiid edasi. Mu sünnikodu jäi kommunistidele ja Lääne-Euroopa itsitas salaja pihku, kui tõusvatest Ida-Euroopa rahvastest neile enam konkurenti ei olnud. Lollakad, nad ise olid jänkide hampelmannid.

Ma elasin planeedil, kus kõik, kes jaksasid, panid entusiastlikult kokku tuumapomme. Ma olin üle seitsmekümnepäevane. Maailm oli muutunud sürriks paigaks, kus mul polnud kohta.

*

Oli aasta 1967, kui ma kolisin Rootsi. Identiteedi- ja elukohavahetus oli muutunud paratamatuks, sest olin üheksakümmend kolm — mida keegi ei tahtnud enam uskuda ja mis seega hakkas liigset tähelepanu äratama. Seega võtsin uue nime ja arvasin oma elueast maha nelikümmend aastat, minu sünniaastaks sai 1914, olin nüüd niisiis viiskümmend kolm.

Samal aastal tutvusin Boråsis Metaga. Tema oli tollal kolmkümmend üks. Ta andis mulle uue elu. Elu pakkus jälle midagi, olin koos kellegagi, keda armastasin, ja õppisin taas rõõmu tundma sellest, et olen kellelegi vajalik ja märkamatuks ka kasulik. Ametilt olin vahelduseks kellassepp.

Mis te arvate, milline Meta oli? Heleda peaga, pikka kasvu, suurte siniste naerusilmadega ja üsna varateismelise kehaga.

Oli aasta 1992, kui ta suri. Tapeti.

Ta oli siis kõigest viiskümmend kuus.

Pole vist vaja öelda, et natuke aega enne seda hakkasin jälle oma sugulastega suhtlema. Küllap kedagi neist jälgiti, sest korraga avastasin, et mind jälgitakse; mu kodu oli korduvalt segi puistatud, avastasin mikrofone ja mu telefoni kuulati pealt. Ja siis ründas meie kodu mingi jõuk veidraid maskides ja eraldusmärkideta sõjaväevormis tegelasi ja mina pidin endast kõik välja panema. Ilmselt sattusid nad paanikasse, kui olin neist umbes pooled, ehk viis-kuus, kahjutuks teinud, igatahes nad põgenesid, aga keegi oli Metale lähedase maa pealt summutiga relvast kuuli pähe lasknud.

*

Mina olin kirjade järgi seitsekümmend kaheksa. Tegelikult olin sada kaheksateist.

Kolisin Eestisse ja kirjutasin taas nelikümmend aastat vähemaks, nii et minu uus identiteet väitis mu sünniaastaks 1954. Kohe selsamal 1992. aastal kohtasingi sind, Lisa. Sa olid siis kõigest kaksikümmend. Nüüd mõne kuu pärast oleksid sa saanud nelikümmend seitse. Ja sa kaotasid minu pärast elu.

Täpsemalt selle pärast, mis ma olen, sest mina võin ju rahumeelne ja vaikne olla, võin üritada märkamatuks elada oma elu, kuid on jõudusid, kes arvavad, et minutaolisi ei tohiks olemas olla. Ja kui juba on, pean olema Superman, sealjuures hästi lühikese keti otsas. Pean mõtlemata seisma „heade” eest ja tapma „pahasid”, ja südamest uskuma propagandat, mis kõiki valitsejate vastaseid demoniseerib; kõik on ju näinud Hollywoodi filme...

Seni olen pääsenud. Mina olen pääsenud, kuid kannatada saavad mu armsad. Ma ei tea, ei oska ausalt öelda aimatagi, kas Lena ja meie lapsed, kelle nimesidki on liiga valus meenutada, surid mingite salajaste jõudude minu vastu suunatud tegevuse tõttu, kuid Meta puhul oli kõik liigagi ilmne.

Ja nüüd sina, Lisa.

*

Su matusepäeva hommikul ilmus välja kummitus mu esimesest elust.

Kuidas oli selle revolutsioonilise situatsiooniga — enam ei ole võimalik, tahad või ei taha, endist moodi elada. Lihtsalt ei ole võimalik, kui tahad olla inimene ja mees, mitte odav rämps.

Aga olen ma inimene? Kes ma õieti olen? Mida õieti annab seletus, et keegi mu esivanematest tuli kusagilt teisest maailmast koos Flüssteiniga või sai selle mingi teise maailma elanikelt jumal teab mille eest? Jah, on ka hüpotees, et see on mingi muistse Maal elanud tsivilisatsiooni artefakt, kuid see seletab veel vähem ja on teatud mõttes uskumatungi, et selliseid asju valmistada suutnud seltskonnast pole ühtki muud märki.

„Millal sa lähed?” küsis Ain, kui peied hakkasid lõppema ja enamik kokkutulnutest oli lahkunud.

Jah, seda ei olnud ma talle ja Ailile öelnud. „Lennuk läheb kolme tunni pärast. Ma lähen siit otse lennujaama.”

„Mida?!?” Ta vaatas ringi Aili järele. „Kas sa... Ma mõtlesin, et me...”

„Selleks ma kõik ära korraldasingi. Rene viib mu lennujaama. Me oleme hüvasti jätnud, ma ei näe põhjust seda veel kord teha. See on... valus. Nii on parem, usu mind.”

Ain, Aili ja Allan on meie lapsed, kuigi lasime neil terve elu mõelda, et nad on mu kasulapsed. Ma arvasin kõik need aastad, et sa leppisid selle valega peamiselt raha pärast, võtmata eriti tõsiselt sellega kaasas käivat legendi mu ametlikust abielust Rootsis ja mõnd „salapärast” vihjet USA salaagendi karjäärile. Naljakas mõelda, kui palju me teineteisele valetasime! Igatahes elasime nii, et mind polnud ametlikult olemas — ei laste isana, ei aadressiraamatus ega üldse mitte kusagil. Mind tõesti peaaegu nagu pole: mul pole ei pangaarvet ega ühtki registreeritud sõidukit või ettevõtet või üldse midagi, millest kuhugi ametlikesse paberitesse jälg jääks. Selleks on teised identiteedid; osa pangaarveid ja muud taolist on isegi viimase Rootsi identiteedi küljes ja ime, et keegi pole märganud, et tegemist on varsti juba ühe vanima inimesega maailmas...

Aga kui sa tõesti olid agent, kes oli minu järele luurama saadetud... siis olid sul omad väga kaalukad põhjused, et mis tahes tingimustel varjata laste otsest seost minuga, ja tekib huvitav küsimus, palju sa teadsid. Kas sa teadsid, et olen ebainimlikult tark, tugev ja kiire, et mu haavad paranevad kiiresti, ja kui mind maha ei lööda, võin elada tõenäoliselt nii kaua, kui tahan? Ja kõige tähtsam: kas sa teadsid, et ka meie lastel on suure tõenäosusega võimalik sellisteks saada?

Ain ja Aili vaatasid mind segaduses ja natuke solvunultki, kui neid viimast korda kallistasin ja siis paruni autosse istusin.

„Kaks?” küsis isa, kui sõitma hakkasime. „Kus kolmas on?”

„Allan õpib USA-s ja me veensime teda, et mis ta ikka tuleb kinnist kasti vaatama.”

„Mida sa neile ütlesid, kuhu sa lähed?”

„Et mu vanaonu poeg elab Austraalias ja kunagi saime väga hästi läbi, nii et ta oli mulle lähedane nagu onu, ja ta on mind korduvalt pikemaks ajaks külla kutsunud ja ta poeg kordas kutset väga tungival toonil, sest mine tea, kauaks vanameest, ja nii ma sinna lähengi.”

„Kaua see legend vastu peab?”

Turtsatasin. „Mulle on sada aastat räägitud, et isegi kõige usalduslikumas vestluses on äärmiselt ebasoovitav mainida ainsatki liigset nime. Elementaarset kontrolli ma ei karda, aga kaitsepolitsei laseks selle paari tunniga põhja. See pole oluline. Ma teen sedasama, mis sina omal ajal minuga — kaon nende elust. Eks ma olen palunud õigeid inimesi neil silm peal hoida ja õigel ajal teha ettepanek... millest ei saa keelduda.”

„Muutud sa nooremaks?”

„Mitte kohe. Sest me kõik pendeldasime oma näiva vanusega umbkaudu neljakümne ja kaheksakümne eluaasta vahel.”

Ta noogutas aeglaselt. „Kavatsed Euroopasse tagasi tulla?”

„Mis tähtsust sel on?”

„Noh, pool sajandit.” Sest umbes pool sajandit on selline intuiitiivne jälgede kustumise piir, kus sa võid arvestatava riskita asuda elama kunagise elukoha lähedusse, isegi kui keegi su ära tunneb, ei usu ei ta ise ega keegi teine, et tegu on sama inimesega.

„Sa lasid kaks ja pool korda üle,” ei suutnud ma pistmata jätta — kui tal vähegi tahtmist oleks olnud, oleks ta võinud mu juba millalgi ilmasõdade vahel üles otsida.

Parun mühatas: „Ma ei külasta neid, kes ise hakkama saavad.”

*

Ühel hetkel olin kaotanud teadvuse. Ärkasin pehmel diivanil hämaras, aken-deta ruumis. Tõusin. Olin aluspesus. Järgmiseks langes mu pilk toolile, kus ve-delesid mu riided; kõik asjad olid alles. Uurisin ruumi, leidsin tualeti, seejärel panin end riidesse.

Minu viimane mälestus oli, et isale tuli peale kõhahoog ja ta kattis suu tasku-rätikuga. Ahah...

Vahepeal ärkas ellu arvutiekraan. Sellel oli uudis reisilennuki kadumamine-kust India ookeani kohal. Pole vaja isegi öelda, et mul oli sellele lennukile pilet.

Uks avanes... ja seal olid sina, Lisa. Mu pika elu peale tuleb neid kordi siiski suhteliselt vähe, kus ma tunnen, et lõug kontrollimatult rippu vajub. Astusin ligi ja katsusin sind näpuga. Ja siis kallistasin. Ma ei häbene pisaraid, mida sa mu silmis nägid. „Kuidas on see võimalik?”

„See parun... või see jube demon, kes väidab, et ta on su isa, korraldas selle kõik.”

„Olid sa agent, kes oli mind jälgima saadetud?”

„Jah. Aga...” Sa olid häbelik ja hirmul.

„Ma ei taha teada.” Ma tõesti ei taha teada. Kes peaks mõistma paremini kui mina, et elus ei saa teha ainult õigeid otsuseid? „Miks sa siin oled? Miks mina siin olen? Mis edasi saab?”

„Su isa ütles, et meie lapsed on ohus. Ma teen nende nimel kõik. Aga... kes sa õieti oled?”

Ja sellepärast ma sulle seda kõike räägingi, Lisa, mu kallis.

Lisa, palun mõista ja katsu mulle andestada, miks ma sulle sellest kõigest varem ei tahtnud rääkida. Vaata, olendid, keda omal ajal nimetati pooljumalateks, titaanideks, vaimudeks, demoniteks ja nii edasi ja tänapäeval superkangelasteks, ei saa parimagi tahtmise juures vaikselt inimeste keskel elada — sest inimesed ei lase. Neile projitseeritakse omad hirmud ja ihad ja nii lähebki nende ümber lahti verine möll. Alati. Mu süda tõmbub valust kokku, sest nüüd oled sa müstiliste jõudude ja maailmavalitsemise tumedama poole väljakul. Mängijad vahetuvad siin kiiresti, isegi meie omad.

Ma armastan sind tõesti, Lisa. Ma teen sinu ja meie laste nimel kõik. Ja mul on sinust kohutavalt kahju, sest ma tean, mida see sulle tähendab. Meie ümber on ka edaspidi väga palju surma ja sa pead mõistma, et lastel on lootust ainult siis, kui nad minusugusteks saavad.

Livia Viitol

Kindel see

Hoiad kätt ees,
et ära ei libiseks.
Paned jala peale —
ikka libiseb ära.
Haarad kümne küünega —
ei aita, ongi läinud.
Juba uus asemel,
ahmid teda ahnelt sõõrmetega,
maitsed keeleotsaga, muigutad —
no ei arvanud, et niisugune maitse —,
kombid käega — muhklik ja nurklik teine,
krobeline nagu koopasein,
millel eelajaloolised pildid reas.
Puudutad pihuga pildiinimeste piirjooni,
kinaver ringlema hakkab soontes,
äkki iseenda leiad pildi päält:
salkkond naisi kuhugi teel,
sina paremalt kolmas,
fööniksisulgedest hõlst üll,
veekann õlal,
käe otsas lapsed ja pambud ja muu,
ees suguõed hanereas —
tulest tuleni, hällist hauani,
näed siis, kui tõsised näod,
aga mitte keegi neist ei kurda,
kindel see, et selle pildi pääl ei surda.

★

Teiste kätte nooled jäeti,
sina kandsid ambu,
kus see oli, ah, ei teagi,
kõik ju oli nõnda ammu,
kes see ikka meeles peab
kõiki sadamaid ja randu.
Sina pealegi ei peatund,
pikas rivis hoiad sammu.

Mõni hing ja mõni nimi — unumatu eal —,
mõned omakeelsed kirjaread,
need su tõde, need su töotus —
kinaveri seestki vannud.

Kohutav

Kohutav kõnnib pimedal tänaval, kurikas käes.
Kohutav peksab kodus naist.
Kohutav unustab lapse tühermaale.
Kohutav kihutab Tartu maanteel saja kaheksakümnega.
Kohutav vaatab vastu televiisoriekraanilt.
Kohutav kõmistab raadiolainetelt, hääli nagu deemonil.
Kohutav puhastab iga päev tuhandeid suurtüki- ja püssitorusid.
Kohutav muudab ühe ööga kümneid linnu varemeiks.
Kohutav raiub päid otsast.
Kohutav kihvtitab teisitimõtlejad.
Kohutav kohub, kohutav kohub, kohutav kohutab.
Meie põame pühapäeva hommikuti muru,
tahame, et õu oleks ilus ja sile nagu vaip.
Kõrvaklapid peas,
ümiseme viisijuppi Marlene Dietrichi laulust
„Kuhu küll kõik lilled jäid...”
ning mõtleme lilledest,
mida meist eelmine põlvkond
lubas püssi- ja kahuritorudesse panna,
aga ei pannud.
Pärast selgus, et see oli vaid kujund.
Meile jäi meie skeptiline maailmapilt,
päriseigatsus ja eneseiroonia.
Kohutav, kas sa tead,
kuhu küll kõik lilled jäid,
mis on neist nüüd saanud?

Kristjan Sander

Homo ludens

1

Algas kõik nagu ikka. Kuskilt sai midagi tellida. Kellegi kaudu. Välismaalt. Postipakiga.

Kinnine FB-grupp. Kõverad naeratused. Vaiksed noogutused. Välja ütlemata sõna, mida kõik pidanuksid isegi teadma. Suurem osa ei teadnud.

Juhan kuulis ludest esimest korda Anneli sünnipäeval. Seisti akna ja diivani vahel, veiniklaasid käes, ja söödi diivani kandilise seljatoe peale tasakaalu sätitud kandikult juustu. Diivanil istusid kaks tüdrukut ja rääkisid teatrist. Üks neist oli tema ja Anneli kolmas korterikaaslane. Juhan ei saanud nende jutust midagi aru. Ei kuulnud ka. Tema mälestused tollest õhtust olid lünklikud.

Annelit piirasid toa teises otsas kursusekaaslased; Juhan oli kuidagi sattunud siia akna alla, kus ta ei tundnud kedagi. Tal oli ükskõik, kus seista. Peasi, et käeulatuses oli süüa. Ta oli hakanud veini jooma tühja kõhu peale.

Kaks noormeest selgitasid midagi ühele tütarlapsele. Ühe poisi nimi oli Alar. Tal olid erakordselt tihedad tumepruunid kulmud, mida ta juttu ajades ühtepuhku kergitas. Enda arust šarmantselt. Teiste nimed oli Juhan unustanud. Tüdruk oli kainem kui ülejäanud, aga kuulas neid ikkagi.

„...huvitav kogemus,” ütles Alar ja kergitas kulme. „Raske millegagi võrrelda.”

„Ühtegi kõrvalmõju ei ole,” kostis teine, turskem kutt kõrvalt ja lonksas veini. Tal oli lõua otsas hõre kitsehabe ja seljas villane ruuduline vest. „Alkohol on sellega võrreldes räme mürk. Selle kohta on pubmedis artikkel.”

„Juba?” küsis tüdruk. Mustjaspruunid patsid ja sini-sinised silmad. Alla ühe protsendi elanikkonnast. Nägu kuidagi setulik. Juhan ei oleks osanud öelda, milles see setulikkus seisnes — see lihtsalt oli. Veidike tulisem, veidike hoolimatam, veidike rohkem mängulusti kui eestlastes.

Kõnekatked langesid ta kõrvust mööda just nagu sügisesed lehed.

„...juba enne, kui sünteesima hakati...”

„...see, kui palju nad tantsuga väljendavad...”

„...praegu veel raske hankida, aga ma tean, kelle kaudu...”

„...noored heideggeriaanid...”

„...proovime siis koos, kui te nii kindlad...”

„Ma tuleks teiega kaasa,” ütles ta endalegi ootamatult.

Eikusagilt paisus diivani ja akna vahele vaikusemull. Kõik kolm vaatasid talle otsa.

„Me rääkisime homsest õhtust,” ütles Alar vaikselt. „Alkoholiga ei sobi see kuidagi kokku.”

Juhan ajas selja sirgu ja katsus kaine olla. „Homme siis. Kui te vastu ei ole.”
„Jah. Ei ole. Näed...” Alar surus talle rinnataskusse telefoninumbriga paberilipaka.

Kitsehabe vaatas tüdruku poole ja kõigutas vaevumärgatavalt pead. Tüdruku silmanurgad sädelesid. Juhan sai aru, et tema üle naerdakse. Ta asetas tühjaks saanud veiniklaasi hoolikalt aknalauale, pistis suhu tüki juustu, nõksutas peaga ja ütles: „Tore, ma helistan. Minu lugupidamine. Täna teid kõiksuse eest.”

Ennast sisimas väärika käitumise puhul õnnitledes loovis ta oma tupp ja kustus.

2

Nad istusid kolmekesi Alari ümmarguse köögilaua taga ning jõid piparmünditeed: Juhan, Alar ja kitsehabelega Meelis. Kitsas Karlova köögis valgeks värvitud plekist pliidi kõrval. Pliidi all mühises tuli. Toauks oli lahti ja sealt paistis punasekirju kaltsuvaip ning tükike ümarate nurkadega pottahju. Alar oli hommikul kütnud ja ahi oli soe. Meelis näppis oma telefoni.

Välisuksele koputati ja Alar läks avama. Leeni raputas villaselt mütsilt trepikotta lund, astus sisse, teretas ja ulatas käe otsast paberkoti: „Näe, hoia.” Alar võttis koti, vaatas korra sisse ja viis siis teise tupp. Juhan rüüpas teed. Meelis pani telefoni ära ja silus habet. Leeni istus laua taha Alari koha peale ja hõõrus punetavaid käsi. „Teil on siin soe,” sõnas ta, tõmbas paksu kootud mustriega kampsuni üle pea ja jäi õhukese musta pluusi väele. Juhan libistas pilgu üle ta külje. Pluus oli saleda keha ümber üsna pingul ja rinnahoidja volti ei paistnud kuskil. Patside asemel oli täna hobusesaba.

„Ma valan sulle teed,” ütles kööki tagasi tulnud võõrustaja. „Ole nii hea,” vastas tüdruk. „Mis saama hakkab?”

Juhan ei olnud tahtnud seda ilma temata küsida. Ta oli poole lõunani maganud, siis ennast üles ajanud, pool pakki keefiri joonud, võileiva peale söönud ja lõpuks tulla otsustanud. Mitte tundmatu aine pärast. Seni, kuni Leeni sisse astus, oli ta lonkshaaval teed joonud ja endale vaikselt kinnitanud, et läheb kohe ära.

Alar valas teed ja pani tassi tüdruku ette. Siis võttis ta alustassi, tõmbas ühe sahtli lahti ja võttis sealt ettevaatlikult kolm väikest läikivroosat dražeed. Ta tõi alustassi kõigi pilke endale tõmbavate kuulikestega keset lauda ja toetus saba-kondiga vastu köögikapi äärt.

„Siin nad on. Minu kord on täna ilma olla, teie võtke. See on minimaalne doos. Võtke ära ja lähme tupp. Alguses ei juhtu midagi, siis hakkab vaikselt mõjuma.”

Juhan vahtis neid üksisilmi. Kõik teised teadsid, mis see on. Kõik teised arvasid, et tema teab, sest sellest oli ju eile õhtul tema kuuldes räägitud. Ta ei söandanud küsida. Viimane aeg ära minna, ütles Juhan endale, ning jäi istuma.

Meelis silus habet, võttis siis dražee, pani keelele, lonksas teed ja neelas alla.

„Oi, aga sa tahad ju raha ka saada?” küsis Leeni äkki ja tegi liigutuse, nagu katseks tõusta. Alar löi käega ja liigutas kulme. „Pärast. Proovige enne ära, kas teile meeldib.”

Leeni saatis talle naeratuse, võttis oma annuse sisse ja tõusis püsti. „Aitäh. Lähme siis tupp.” Juhan tegi samuti. Kui nii, siis nii. Kanepit proovis ta kunagi samamoodi, vettehüppemeetodil. Ainult et ganja¹ kohta ta teadis, mis see teeb.

Nad läksid üksteise järel tupp. See oli pooltühi: suur kaanega vineerkast ukse kõrval, päevatekiga kaetud madrats ahju juures, kirjutuslaud akna all, raamaturiiul sealsamas, kaks tooli ja oligi kõik. Raamatuseljad ukse juurest ei paistnud. Ahju küljes konksu otsas rippus Leeni kott.

Meelis istus juba madratsil, selg vastu ahju, silmad kinni. Leeni sättis ennast seinä äärde, nii et nende jalad olid täisnurga all. Juhan vajus madratsi otsa poole Leeni kõrvale ja hingas sisse tüdruku juuste lõhna. Alar istus laua taha toolile ja sirutas jalad keset põrandat välja.

„Räägime seni millestki muust,” ütles ta ja tegi kulmudega ebamäärase žesti. Leeni tõmbas jalad konksu, võttis kätega põlvede ümbert kinni ja vaatas kõigepealt Meelisele, siis Juhanile otsa. „Sina oled Juhan, eks?” küsis ta. „Kuidas tervis?”

„Täpselt nii, ei saa kurta.” Ta naeratas tüdrukule. „Kuidas te Anneliga teineteist õieti tunnete? Ma päris kõike ei mäleta, millest eile jutt oli.”

Leeni turtsatas. „Ma olen ta õde.” Juhanil läksid kõrvad soojaks. Kiire pilk teistele rahustas teda — Meelis oli täiesti apaatne, Alar otsis midagi riulilt. „Te pole üldse üht nägu,” vastas ta ja libistas uuriva pilgu üle Leeni sinisilmade, veidi püstise otsaga nina ja kitsate huultega suu.

„Tegelikult ei ole ma ta päris õde,” vastas tüdruk. „See on keeruline. Aga me kasvasime koos üles. Sind eelmine aasta ei olnud.”

„Tõsi. Ma kolisin alles sel sügisel nende juurde. Joosepi asemel.”

„Sa oled Joosepi sõber? Temast on hirmus kahju.”

„Pinginaaber alates kuuendast klassist,” vastas Juhan. Joosep oli kolm aastat Anneliga ühes korteris elanud ja siis ennast maha lasknud. Seda Anneli õega arutada polnud Juhanil vähimatki soovi. Nad olid viivu tasa.

Meelis tegi silmad lahti.

„Mis seal kastis on?” küsis ta ja sirutas käe ukse poole, nimetissõrm püsti.

Hiljem, kui kõik mõnikord tarvitasid ja kaubanduskeskustes neid mustmiljon imet ja ahvatlust ootas, mõtles Juhan ühtelugu sellele kastile.

3

„Aga vaatame järele,” ütles Alar, tõusis püsti ja tiris kasti keset tuba. Meelis ja Juhan kargasid püsti, olid kahe pika sammuga tema juures ja kükitasid kasti kõrvale. Juhan tahtis kaanest kinni rabada ja seda üles tõmmata, aga Alar pea-

---

¹ ganja — kanep

tas ta käeliigutusega. „Rahu!” ütles ta nõudliku häälega, surus sõrmed kaane otsa külge naelutatud liistu taha ja tõmbas selle mööda soont nõksaki-nõksaki välja.

„Oh...” Meelise kiired sõrmed siblisid kasti ühte otsa riita laotud klotside seas. Juhan tõmbas enda poolelt välja läikiva mänguauto ja vajus põrandale istuli. Laelambi valgus peegeldus punase kabiini ning kollase kallurikasti läikivatelt pindadelt, kroomitud ilukilbid ja summuti sillerdasid ja rattaid kattis süsimust kalasabamustriga kumm. Ta pani sõrme vastu üht ratast, tõmbas selle keerlema ja jälgis võlutult, kuidas ratta keskosa heledate sädemete virvarriks muutus.

Kuskilt selja tagant kostsid temani paberkoti krabin ja Alari lahke hää: „Aga vaata, mis mul sulle on!”

„Oi, MIMMU!” nuuksatas Leeni õnnest.

Juhan ei vaadanud sinneriiki. Kõik auto rattad liikusid omaette! Ta proovis neid ükshaaval ja katsetas siis, kui kiiresti ta suudab neid järjekorras liikuma panna. Laagrid olid kvaliteetsed ja kõik neli ratast keerlesid ühekorraga pea-aegu minuti.

Siis pani ta auto maha ja veeretask seda mööda põrandat edasi-tagasi. Kuskilt kostis õrna surinat. Ta vajutas nuppu kabiini katusel ja autokasti kabiinipoolne ots tõusis sujuvalt üles, kuni fikseerus. Kerge vajutus kasti põhjale — ja see laskus aeglaselt oma kohale tagasi, kuni horisontaalasendis seisma jäi.

See oli väga ilus auto.

Ta tõstis pilgu ja nägi, et Meelis oli kõik klotsid kastist välja kraaminud, enda kõrvale põrandale sättinud ja ehitab sopilise hoone esimest korrust. Juhan sobras kolinal kastis — veel kaks autot, vurr, tinasõdurid (pahh-pahh!), kaltsunukk, käpiknukk, Barbie ja Ken, karvane koerake (äuh-äuh!), kaisukaru, plastmassist elevant, neli transformerit, sädeleva laka ning suurte silmadega poni, titanukk lutiga —, kuni leidis veel kolm klotsi, mis olid Meelisel kahe silma vahele jäänud. Ta seadis need autokasti üksteise otsa ja veeretask auto ümber kasti Meelise juurde (põrr-põrr!).

Meelise maja oli väga keeruline. Horisontaalsed lauakesed toetusid erineva kõrgusega sammastele ja seepärast asusid ka teisele korrusele kerkivad toad igaüks ise tasapinnal. Need tuli kuidagi korteriteks ühendada ja leida neile sobivad laed, mis kõigist üle ulatuksid — kusjuures samas mõõdus lauakesi, kui tubade põrandateks oli kasutatud, polnud alati võtta ja siis pidi seinu ühekõrguseks kombineerima. Habemikul oli keeleots suust väljas ja kulm kipras.

„Näe, auto tõi veel materjali!” ütles Juhan ja vajutas uhkelt kabiinilael olevale nupule. Kasti serv tõusis aeglaselt üles ja klotsid libisesid Meelise ette maha täpselt nagu päris kallurilt.

„Jah, aitäh,” kostis too, pani ühe neist kuhugi ehitise sisemusse vaheseinaks ja lükkas ülejäänud teiste juurde ootama. Juhan sõitis autoga kasti teisele küljele põrr-põrr! tagasi ja tuhnis kasti veel kord läbi, kuid seal polnud enam ühtegi klotsi. Siis veeres auto Meelise klotsikuhja taha ja vedas sealt viis klotsi otse

kerkiva lossi seina äärde — kuid ehitaja lükkas need hoolimatult hunnikusse tagasi.

Juhan põlvitas oma auto kohal ja mõtles, et Meelis on ikka loll küll. Viivuks kaalus ta, kas mitte kogu see maja — nüüd juba kolm korrust — suure kolinaga ümber lükata, aga tal tuli teine mõte. Veoauto vuras taas kasti juurde ja kasti sügavusest ronis nuff-nuff-nuff välja kutsu. Kutsu vaatas kasti serval seistes vasakule ja paremale, nuuskis ninaga õhku, vehkis korraks jalgadega ja hüppas siis auto peale. Auto sõitis seekord hoopis teises suunas.

Madratsi keskel rääkis Leeni tasakesi Mimmuga. Mimmul oli linasest riidest keha, mustast lõngast pikad juuksed ja neis punane pael. Väikesed trukknööpidest silmad vaatasid tikitud nina ja huulte kohalt teraselt, kuidas Leeni kahte põidlasuurusesse tassikesse nendega sobivast kannust justkui midagi valas ja siis ühe neist nuku suule tõstis. „Vaata, Mimmu, kui külm õues on. Vaata, aknal on jäälilled.” Ta tõstis Mimmu üles ja näitas talle jäälilli. „Aga ma keetsin meile kakaod!”

Auto jõudis madratsi serva juurde, tõsteti üle selle, veeres Leenist meetri kaugelele ja peatus.

„Tere!” ütles Juhan.

„Tere!” vastas Leeni ja Mimmu tegi väikese daamiliku kummarduse.

„Niuh-niuh-näuh!” tegi kutsu, hüppas autokastist maha, vehkis jalgadega, jooksis äuh-äuh-äuh! Mimmu poole ja ajas ühe tassi ümber.

„Eeeiii!” kiljusid Leeni ja Mimmu kileda häälega. „Koer söögilaua! Paha koer! Mine ära! Mine ära!” Mimmu peitis ennast Leeni selja taha ja neiu põsed löid vihast lõkendama. Ta jalg sirutus ja löi kollase kastiga auto üle madratsi ääre kolinal põrandale.

Solvumise laine lõi Juhani pea kohal kokku. Kuumade pisarate vool tõusis hetkega kui hiidlane, purustas kõik tõkkesed ja läbi silmade ees tiheneva udu vahtis ta meeleheitlikult ümberringi. Tal oli ju nii ilus auto ja ta tõi sellega klotse ja kutsu ja — aga kõik ajasid ta minema! Leeni lõi auto kummuli!! Jalaga!!!

Aga seal oli ju Alar! Alari soojad silmad, mis teda tumedate kulmude alt sõbralikult ja osavõtuga vaatasid! Alar on hea! Juhan oli hetkega püsti ja jooksis Alari juurde. Alar tõusis toolilt just parajaks ajaks, et temast pool pead pikem Juhan võiks ta rinnale maabuda ja hinge põhjast kerkival nutul tulla lasta.

„Kuss-kuss-kuss,” ütles Alar vaikselt ja silitas teisel pead.

„Keegi ei taha minuga mängida!” ahastas Juhan. „Leeni — auto — kutsu...” Ta tahtis kõigest korraga rääkida, kuid sõnad läksid segamini ja lõpuks tuli väl- ja vaid hakitud silpidega tõnn.

„Kõik saab korda,” ütles Alar tasakesi ja tegi talle pai. „Kuula nüüd.” Midagi oli ta hääles sellist, mis Juhani tõepoolest kuulama pani, olgugi et nuuksed ikka veel ta õlgu raputasid.

„See kutsu oli lihtsalt üleannetu. Kutsu ajas tassi ümber ja Mimmu sai pahaseks. Aga sest pole midagi. Kutsud teevad ikka pahandust. Jaa.”

„Jah...” nõustus Juhan õnnetult.

„Lähme, vaatame, kes võiks Mimmule külla minna. Tule.” Alar võttis Juhanil käest kinni ja talutas ta kasti juurde. „Pühime enne nina ära... nii.” Taskurätik ilmus ja kadus. „Nii. Vaata, siin on Ken, nii kena noormees. Vaata, kui ilus ülikond tal on.”

Juhan võttis Keni kätte. Tol oli tõesti ilus ülikond. Ta nühhis viimased pisarad silmist ja nägi, et Meelis ehitab häirimatult oma lossi viiendat korrust. Leeni aga istus keset madratsit ja vaatas neid suurte silmadega.

„Ken võib ka autoga külla sõita,” jätkas Alar rahulikult. Veoauto tõsteti ratastele, see veeres kasti juurde, Juhan sättis Keni autokasti istuma ning siis suundus auto tagasi sinna, kus äsja nii õnnetult oli lõpetanud.

Kutsu oli silmapiirilt kadunud; Ken tõusis kallurikastist nagu noor prints, astus nõtkelt üle teki Mimmu poole, tegi kurtuaasse kummarduse ja sai lahke kutse istet võtta. Leeni valas neile kõigile kakaod. Ken kallutas pea Mimmu poole ja alustas vestlust väga targasti:

„Ma ütleks, noored heideggeriaanid...”

4

Kui Leeni ja Juhan olid madratsil kõrvuti uinunud, sättis Alar neile teki peale. Leeni hoidis kõvasti-kõvasti Mimmut kaisus, Juhan oli aga kuskilt kutsu üles leidnud ja nohises, nina sügaval koera karvase kõrva all. Ken vedeles madratsi kõrval maas koos autoga.

Meelise lossil oli olenevalt vaatenurgast kuus kuni kümme korrust ja tal endal ei seisnud enam silmad lahti. Kuidagimoodi suutis Alar ta teisele poole ahju lahti rullitud penomati peale hiivata, habemik surus pöidla suhu ning jäi samal silmapilgul tuttu.

Sel kevadel ehitati kõikjal uusi liivakaste.

Eeva Park

Ikka veidi kaugemale

Tõukasin end vabaks uskudes et seisan ise
tõusin ja hakkasingi käima
ja kasvasin
et näha
ikka veidi kaugemale
ronisin
puude otsa ja kõikidesse tornidesse
jooksin sinna kus silmapiir avar
lootuses et see jääb mu silmapõhjaesse
annab peopessa vaadates elujoonte kaugmõõtme
Uskusin
et seisan ise
et toetus on nõrkadele
aga nüüd toetungi just neile
kõige nõrgematele ma toetun
neile kelle tugevuses on piki- ja ristipraod
kuhu vaadates näen
ikka veidi kaugemale
välgulöökide sügavikku

Auhind

See sild
ehitati ilu pärast.
Ta ei vii kuhugi.
Sipelgate rivisamm läheb segi juba pelgalt ta olemasolust.

Ta seisab otsapidi õhus.

Keegi ei käi tema peal.
Meeleheites liblikad sooritavad sellelt sillalt enesetappe
ja autod kihutavad ta alt kiiruspiiranguid rikkudes läbi
kartes
et see ilus haprus
lõmastab nad oma talade raskusega.

Bussiaknast näen — pilvedki ei julge ta peale toetuda.

*

Vägisi vedas
üle kraavide kellegi lõhn
koera kannul
teelt ära metsa
meid ühendas pingul rihm

Ikka edasi
padrikust läbi
poolküpuli käsi maas
kuni jõudsime metsaserva
ja sealt edasi
enam ei saand

Pöder ootas meid
koer hoobilt tardus
siis hääletult taganes
kuni lõpuks
vastu mu jalgu
pillikeelena värises

*

Metsviinapuuväädid põimuvad pööningul
hääletul sahinal poevad soojustusplaatide vahele
iduvalgetena
mässivad sisse korstnajala
kergitavad katusekive lahti laepealsest
ikka kõrgemale
tõstavad nad me katuse
juba paistabki valgus läbi lagede
juba tuhiseb tubades tuul
enne esimest öökülma
peale esimest lehesadu
laskub katus koos langeva lumega
ja varjab me kahvatut aeda veel selle ühe talve.

Katariina Roosipuu

Viimane sõna

(Valik monolooge, intervjuusid, tunnistusi)

Varem

Õpetaja

Estcon

„Mitte mingisugust järjekindlust, ei mingit distsipliini ega töötahet. Võib-olla isegi mitte suutlikkust tööd teha. Nojaa, ma tean, Tammekivi ütleb, et Astrid on andekas... Tammekivi on meil entusiast! Vabandage mind, tõepoolest — mina seda andekust ei märka. Võib-olla olen ma millestki täiesti valesti aru saanud. Võib-olla ei ole ma ise kirjandusega piisavalt kursis ja need kolmkümmend aastat kirjaniku ja kirjastajana on lihtsalt puhas eksitus.

Ei. Absoluutne ei. Mitte mingil juhul. Isegi kui ta oskab komavigadeta liitlauseid moodustada, isegi kui selles on mingi primitiivne andekus, on see andekus ilma pühendumiseta, töövõimeta, või mis me siin ikka ilustame, tegemist on täieliku suutmatusega tööd teha. Ja selline andekus on lihtsalt... madal, võib-olla isegi pisut loomalik. Kuidas saab seda üldse tõeliseks andeks lugeda? Mis kirjandus see selline on, kus on siin kunst!?”

Õpetaja võttis lonksu piparmünditeed ja surus oma ahtad huuled põlastavaks prundiks.

*

Mingil teisel ajal varem

Astrid

Raadiointervjuu

„Tegelikult ma pisut isegi kardan sõnu. Nad on nii võimsad. Jah, nad, mitte need, sest sõnadel on elu sees. Nad on täiesti elusad, ka igäiks omaette, aga õigesti kokku põimituna on neil võib-olla isegi teadvus — igal juhul muutuvad nad siis just nagu elusolendiks, kellel on kindel eesmärk. See jutt võib tunduda natuke imelik, aga see on nii. On. On!

Ma ei tea miks, aga sõnade kokkusobitamine on veidralt kerge. Mina teen ainult otsa lahti ja siis nad ise lihtsalt kulgevad. Üsna varsti on raske teadvustada, miks ma põimin neid just sellisesse mustrisse või miks just sellise rütmiga, aga järele jätta ka enam ei saa. Sama hästi võiks proovida lemmikmuusikat kuuldes jalgu paigal hoida. Noh, olgu, püüad mitte järele anda, aga ühel hetkel märkad ikka, et nõksutad põlve. Keha liigub iseenesest ja iga tants on kordumatu, sest muusika rütm meelitab su kaasa, ilma et sa samme teaksid või suudaksid neid hiljem meenutada.

Sellepärast ei teadnudki ma alguses, mida ma teen, see tuli iseenesest ja oli ju — ainult mäng.”

*

Pärast

Inga T***, Astridi klassiõde põhikoolist

Intervjuu salvestus

„Tahate, et ma räägiksin Astridist, sain ma õigesti aru? Tegelikult ma ju ei mäletagi teda eriti. Olime koos ainult põhikoolis, hiljem läks ta ära ja edaspidi me ei suhelnud. Aga üks temaga seostuv lugu on mul see-eest väga hästi meeles ja seda võin rääkida küll.

Astrid polnud kõige popim tüdruk. Aga teda ka ei kiusatud, ta oli lihtsalt selline... omaette. Luges palju. Ja siis mõnikord rääkis igasuguseid hullumeelseid jutte. Need olid põnevad, aga vastikud. No näiteks see lugu, et tema naaber majas elab põletada saanud näoga vanamees, kes hiilib öösi linnas, teravad noad sõrmede otsas, ja püüab lapsi, kes on pimedas välja mängima jäänud. Need, kelle ta kätte saab, kaovad, neid ei leita enam iialgi.

Lapsik lugu, eriti kui seda niiviisi tagantjärele rääkida. Ma ei oskagi nagu, see kõlab tobedalt! Aga Astrid oskas! Kui tema rääkis, siis oli sul kuulates selline tunne, nagu oleksid sina see laps, kelle põlenud näoga vanamees on just praegu kinni püüdnud — ja sa kartsid, päriselt. Ei tea, kuidas ta lood teistele mõjusid, aga mina ei julgenud aastaid üksinda pimedas toas magama jääda. Kujutasin ette seda armilise näoga vanameest, noad sõrmede otsas, minu kohale kummardumas niipea, kui silmad kinni panin. Päeval oli küll põnev Astridit kuulata ja teistega koos ei saanud arugi, et see nii hullusti mõjub, aga õhtuti magama jäädes ma kahetsesin, et olin kuulama jäänud ja selle koll-mehe oma mõtetesse lasknud. Ta ei läinud enam ära, vaid tuli aina lähemale, ta oli nii reaalne. Nii reaalne.

See kõik on vist tavaline, igal lapsel on oma hirmud, aga see Astridi väljamõeldud kohutav vanamees jäi mulle veel ühel põhjusel eriti eredalt meelde. Ma ei tea, kuidas see võimalik oli, lõpuks loobusin igasuguse seletuse otsimisest.

Ühesõnaga, mõni aasta hiljem, keskkoolis, kutsusid sõbrad mind kinno esimest Elm Streeti filmi vaatama. Mulle õudusfilmid eriti ei meeldinud, see-eest meeldis mulle väga üks poiss sealt seltskonnast, ja nii ma läksingi.

Oi, kuidas ma kahetsesin, peaaegu esimesest hetkest peale! Teate, mis! See Freddy oli just täpselt seesama mees Astridi juttudest! Kuidas võis see olla võimalik, Astrid rääkis ju meile oma lugu mitu-mitu aastat enne, kui seda filmi üldse tegemagi hakati. Ja kuidas ma seda lapseröövlit just täpselt Freddy-sugusena ette kujutasin, isegi kaabu oli tal... ja selline vana pintsak. Ja noad... Ja see, et ta tuli su unenägudesse... Ma ei suutnud seal kinos olla, sest ma teadsin

täpselt, mis juhtuma hakkab. Õhust tuli puudus ja tekkis tunne, et see, mis toimub ja mida ma parajasti läbi elan, ei ole reaalne, ma liigun aegluubis ja kõik on nagu paksu läbikumava vati sees. Süda läks pahaks. Mõtlesin, et nüüd ma minestan, esimest korda elus. Aga ma tõusin lihtsalt püsti ja läksin poole filmi pealt minema. Tükk aega kogusin ennast tänaval, hingasin värsket õhku ja võitlesin iiveldusega, enne kui normaalne enesetunne hakkas tagasi tulema.

Saan aru, et mõistlik on mõelda nii, et see sarnasus oli ainult kokkusattumus, muud midagi. Ja küllap mõne ühise joone tõttu lihtsalt võimendasin kõike... Aga ikkagi. Mõistusega võttes tõesti sobiks selline seletus, kuid see kirjeldamatu ehmatus, kui ma sõna otseses mõttes nägin omaenese õudusunenäo lavastust, sellist ehmatus ei ole võimalik arukalt põhjendada ega ka talitseda.

Tegelikult ei olnud me Astridiga isegi lastena sõbrad, me pole kunagi sõbrad olnud. Nii et temast endast ma teile rääkida ju tegelikult ei osanud. Ega ka, miks see kõik temaga nii juhtus, nagu juhtus.”

*

Pärast

Maris S***, Astridi klassiõde põhikoolist

Intervjuu salvestus

„Jah, ma võin temast rääkida küll. Kas või praegu, kui teile telefoni teel sobib? Parema meelega ma tõesti ei tuleks ise kohale... Salvestate? Olgu, natuke imelik on, aga mul ei ole eriti vahet.

Astrid... jah, käisin temaga ühes klassis, meie kodud olid ka lähestikku. Suhtlesime üsna põgusalt, sest ta ei olnud eriti seltsiv tüdruk — või me lihtsalt ei sobinud. Ühiseid teemasid oli vähe, saate aru.

Temaga seoses meenub mulle peamiselt see üks ja ainuke kord minu elus, kui ma olen taldrikut keerutanud. Teate küll, kirjutate suurele paberile tähed ja numbrid, panete küünlad põlema, kustutate toas tuled ja siis panevad kõik mõlema käe sõrmeotsad taldriku peale ja öeldakse, et „Hitleri vaim, tule räägi meiega”. Või midagi sellist sama jaburat, ma neid õigeid sõnu täpselt ei mäleta. Astrid tegi seda. Ja kui päris aus olla, ei kutsunudki me Hitlerit, ta kutsus kedagi teist, ja teate, siis korraga hakkaski see taldrik liikuma! Olgu pealegi, sellest päevast on palju aega möödas, nii et võib-olla ei mäleta ma täpselt, aga see taldrik liikus tõesti ja uskumatu jõuga, niiviisi vihastelt. Me olime neljakesi, kõigil olid sõrmeotsad vaevu-vaevu taldriku peal ja see kihutas mööda paberit nagu segane. Ma ei kujuta ette, et Astrid oleks seda kuidagi salaja mõjutada või tõmmata saanud. Igal juhul oli tal täpselt sama ehmunud nägu peas nagu meil kõigil, kui see taldrik ringi kihutama hakkas. Jõuga, rebides meie käsi kaasa, ja me lihtsalt ei julgenud enam lahti lasta. Ja need vastused, mida keegi meist tänthaaaval kokku veeris, olid täiesti selged, ainult et väga kurjad! Ähvardavad.

Ma tahtsin ära koju ja kahetsesin, et me midagi sellist üldse tegema olime

hakanud, aga lõpetada ka ei julgenud. Olukord oli nii ahistav, et ma tundsin, nagu oleks tuba meie ümber ujunud, ja raske oli hingata. Nagu mingi uneudu sees oli kõik. Halb hakkas, süda läks pahaks, tekkis imelik siit-ära-tunne, aga kartsin, et kui ma sõrmed taldriku pealt ära võtan ja minema jooksen, et siis ma kuidagi päästan selle kurja asja vabaks, ja nii ma siis istusin seal ja lootsin, et see kohe lõpeb.

Ja siis korraga läks taldrik lihtsalt praksti pooleks.

Sellest hetkest mäletan ainult, et Kerli tegi imelikku peenikest häält.

Astrid oli esimene, kes laua tagant minema tormas, ja meie teised jooksimе talle kabuhirmus järele. Välisuksest välja trügides kiilusime ukseavasse peaaegu kinni. Kui tropist välja rabelesime, jooksimе läbi hämara trepikoja ülepeakaela otse tänavale. Mina märkasин alles õues asfaldil seistes, et olin sukade väel. Jah, kingad ei tulnud meil toast välja tormates tõesti meeldegi.

Ma saan aru küll, et see kõik kõlab päris lapsikult. Katki läinud taldrik ja vihane vaim... Praegu usun ma üsna kindlalt, et keegi meist lihtsalt mängis seda ja teised, kes midagi ei teadnud, kartsid nii jubedalt. Täitsa lollakad, eks?

Aga tookord see oligi jube. Sel hetkel. Ja ma ei oska ära arvata, kes meist seda teistele tegi... Ei taha teada ka. Ma oleksin tema peale ikka väga vihane. Mina ei oleks julgenud sinna tuppa tagasi minna, aga Astrid ju elas seal. Ma ei taha isegi mõelda, kuidas ta sinna tagasi läks. Ja kelle ta välja oli kutsunud... kui üldse oli. Kellega koos ta tookord elas? Ja kas ähvardused jäid ainult ähvardusteks?

Või ma mõtlen selle kõik välja? Ilmselt küll.

Taldriku keerutamiseist hoian ma heaga eemale, kaardipanemisest ja kogu muust sellisest *voodoo*-kraamist ka. Ja Astridiga ei ole ma pärast seda eriti kokku puutunud, nagu ei tahtnud... Ausalt öeldes ei julgenud.

Aga seda kõike võiks ju tema enda käest küsida. Kas midagi on juhtunud?"

*

Palju varem

Astrid

Digipäeviku väljavõte

„See väike mustast halliks kulunud kaane ja rābaldunud nurkadega kaardipanemise vihik eelmise vabariigi ajast ja veel gooti kirjas oli mu vanatādi kingitus. Seda oli põnev uurida, selline vana ja veidi paheline. Proovisin paar korda neid ladumise viise, ennustasin nii endale kui hiljem klassiōdedelegi. Selles, et need ettekuulutused täitusid, ei saanud olla midagi ũlearu maagilist vōi nōiduslikku. Vāhemalt alguses. Ma olin ettevaatlik, et mitte naerualuseks jääda. Natuke vaatasin, mida need kaardid nii-ōelda nāitasid, ja natuke lisasi, mida ma neist inimesest juba nagunii teadsin. Alguses piirdusin ainult vāga tōenōolistе asjadega. Kui läbi viielisele ũpilasele ennustada, et tal seisab ees ũlesanne, mida ta salaja kardab, kuid et ta saab sellega suurepāraselt hakkama — no kui

mööda saab sellise ennustusega panna? Ja niiviisi ma ei eksinudki. Inimesed on rumalad. Oi. Kui. Rumalad.

Ja mina olin kaval, ebakindel ja edev.

Jah, natuke liiga hästi läks mul sellega, aga samas oli seal täiesti loogiline seletus, need inimesed polnud mulle ju võõrad. Ja päris ausalt, mulle ikka meeldis ennast teiste laste silmis põnevaks teha, meeldis tähelepanu ja austus. Tundsin ennast erinevana ja mingil viisil ka tähtsana, pisut müstilisena isegi. Kellele ei meeldiks?

Ajapikku julgus kasvas. Jätsin selle, mida ma inimesest teadsin, sinnapaika, ja lihtsalt rääkisin, mida kaartidelt nägin. Mu ennustused olid järjest selgemad, täpsemad ja kohati uskumatudki, aga mul oli üha enam ükskõik. Võib-olla esitasin niiviisi kaartidele — või tõenäosusele — alateadlikult väljakutse. Kuna ma ise päriselt oma ennustamist ei uskunud, siis ei võtnud ma väga hinge, kui ka teised sellesse skeptiliselt suhtusid. Aga siis hakkas kõik täide minema.

See, kes keset suve ootamatult raskesti haigeks pidi jääma, jäigi; sellel, kellel pidid vargad käima, käisidki; see, kes pidi saama ootamatu päranduse, mis ta perele väga halvasti mõjub, saigi. Halba mõju ma küll niipea ei näinud, aga aastatega selgus, et rikkaks saanud mehe prassingud lõppesid abikaasale, mu klassiõele, „kogemata trepist allakukkumiste” ja „trennis murtud randmetega”, muust rääkimata.

See, kes pidi kaotama oma lähedase, kaotaski. Mil viisil, sellest ei taha ma praegu rohkem rääkida, võib-olla hiljem, kui üldse kunagi, sest ma lihtsalt ei räägi sellest, ma ei oska.

Kuigi see on väga oluline.

Ei läinud palju aega, kui keegi ei tulnudki enam tahtma, et ma talle kaarte paneksin, sest mingil põhjusel ennustasid kaardid alati nii palju halba. Kui ma päriselt kaartide pealt ja mitte inimestest välja lugema hakkasin, ei märganud ma seda ise alguses, seda ütles mulle üks klassiõde: „Mina küll ei taha, et sa mulle kaarte paneksid, sa ei ole kellelegi mitte kunagi mitte midagi head ennustanud.”

Mitte kellelegi mitte kunagi mitte midagi head!

Sel päeval vaatasin kaardipakiga pikalt tõtt.

Miks see nii on?

Mida ma tegelikult teen?

Mul polnud aimugi, aga mingi kahtlus oli tekkinud. Võib-olla, kui ma poleks kaartidega niiviisi pimesi mänginud, saamata aru, mis tegelikult toimub, oleks kõik halb sündimata jäänud?

See kahtlus oli liiga ränk kanda. Kas ma olin ise süüdi, et... Oli see üldse võimalik? Kahtlus oli liiga valus, nii valus, et võttis hinge kinni. Ma ei suutnud seda tõsiselt võtta, isegi mitte mõelda, et see tõsi võiks olla.

Võtsin kaardipaki ja panin selle kappi ära. Sinna ta jäigi.”

*

Varem
Astrid
Digipäeviku väljavõte

„Sest mõnikord teeb elu haiget, teeb nii rängalt haiget, et valu ei möödu päeva, nädala ega kuuga, isegi mitte aastaga. Pikapeale ajab see su hulluks, sest isegi väikest valu on raske kaua taluda, aga kui valu on nii terav, nagu oleks sul nahk tagurpidi, nii sügav, nagu pressiksid su veresooned klaasikilde läbi südame, ja nii lootusetu, nagu oleksid ühtaegu jääst ja kivist ja tuikavatest närviohttest. Sa tead, et see valu ei kao, ei lähe üle, ei anna järele, lihtsalt on sinuga koos, nii et sa tahaksid kogu aeg karjuda, niitsuda, kägarasse kiskuda nagu loode, paluda, roomata, teha ükskõik mida, et see ainult lõpeks.

Ja sa tead, et see ei lõpe.

Ainus, mis sa võid, on hambad risti suruda ja minna läbi selle valu, kuigi see kestab aastaid, võib-olla igavesti. Siis muudab see valu sind oma soovi järgi nagu vahatükki, oi, ta teeb sinust ja sinuga mida iganes ja sina oled rõõmuga nõus ükskõik millega, peaasi et valu veidigi leeveneks.

Mõne aja möödudes oled nõus tegema ükskõik mida ka siis, kui see ei pakugi leevendust, sest sellesse sa enam ei usu, vaid sulle piisab, kui see teeb haiget kõigile teistele. Sinu lõputa valu on sind asetanud üksipäini kogu maailma vastu. Kõik teised on süüdi, kõik väärivad kättemaksu. Ja nii teedki sa kõike, mida oskad ja suudad, lihtsalt selleks, et ka teistel oleks valus.”

*

Varem
Goodreads.com
Arvustused

„Ei ole just mu lemmikautor. Ta nagu ei hooli üldse oma lugude tegelastest, ta visandab nad ja rebib siis puruks, umbes nii, nagu laps teeb pabernukkudega. Tundetult ja ükskõikselt. See ei olegi nagu õige loomine, pigem selle vastand. Tegelikult ta ei loo, ta hävitab.”

„Peab tunnistama, et see, mis ta kirjutab, on veidral viisil lummas, sõna ta ju valdab. Aga see kõik on liiga jõhker, et olla päriselt hea. Mis inimene see küll on, kes niisuguseid asju suudab kirja panna?”

„Mulle nii meeldib! See on midagi sellist, mida ma tahaksin veel, see jääb meelde, jääb mõtetesse kinni, see jääb külge, see mõjub, jääb kummitama. Ja pimedus tundub hoopis... elusam? Ma ei tea, mida ta teeb, aga ta teeb seda nii hästi.”

*

Varem

Astrid

Digipäeviku väljavõte

„Ma olen liiga kaua laulnud *neid* laule, kirjutanud *neid* lugusid ja neid siis puruks rebinud nii otseses kui ülekantud tähenduses, olen neid kurjasti ära kasutanud, piitsutades maailma verele, löönud vastu, salvanud ja hammustanud. Eritanud mürki, mis on pahaaimamatutele salaja soontesse imbunud, et sinna jääda; si-
sendanud hirme, mis on vargsi ennast unenägudesse poetanud, et mitte iialgi päriselt lahkuda; tekitanud haavu, mis ei ole kinni kasvanud, vaid tuksuvad
armi all, sama hellad, nagu oleks värskelt löödud... Ja mis ma selle eest sain?

Kaua aega oli see mul ainus elamiseviis. Marutõbine koer ei tea täpselt, miks ta hammustab, aga ta teeb seda siiski. Kas see pime raev, halastamatu vajadus rünnata, purustada, haiget teha — kõik see, milleni valu mind ajas, olin üldse mina?

Kas ma saan kahetseda midagi sellist, mida ma ei saanud ega osanud tege-
mata jätta?”

*

Nüüd

Astrid

Digipäeviku väljavõte

„See juhtus vanalinnas. Istusin autos ja ootasin üht meest, kellesse olin vist isegi armunud — kui seda ikka saab niiviisi nimetada. Ma tahtsin teda, mul oli teda vaja. Ta oli järjekordse seltskonna „kõige ilusam, kõige ihaldusväärsem” ja südamevereanuse, üldse januse ja süüdimatu plikana olin katsunud teda püüda, kuid ta oli minu jaoks natuke liiga tark ja nägi mind läbi — nägi mu hinge vaevaliselt kinnikasvavaid haavu, nägi ehk mu selja taga varju valust, mis mind ikka veel päriselt ei tahtnud maha jätta. Muidugi oli tal õigus, ma kasutasin teda ära, sest ma olin ülekasvanud laps ja maailm oli mulle mu kaotuse eest enesestmõistetavalt rängalt võlgu — mul oli õigus süüdimatult laamendada, võtta, mida tundsin end vajavat. Õigus salvida ta iha oma haavadele, hammustada paar näljast tükki ta hästi vormitud õlgadest ja juua peale paar klaasitäit verd ja ühtteist muudki, mida mul õnnestus temast välja pumbata. See oli sedasorti janu. Ta nägi mind läbi ja oli nõus — omadel tingimustel. Niisiis kasutas tema mõnuga ära mu noort ja ilusat keha, samal ajal kui mina näljase noore kiskjana täpselt sama teadlikult tema elujõust tükke välja rebisin. Ei teagi, kes selles mängus rohkem võitis või kaotas, me mõlemad olime nii enesekesksed, nii saamise peal väljas.

Igal juhul ootasin ma teda autos, kui nägin Karelit.

Karel jalutas auto eest mööda, kühmus ja kookus nagu koma, justkui rõhuks tema lahjasid, haletsusväärset kondiseid seitsmeteistkümneaastaseid õlgu kogu maailma raskus. Mu turjakarvad tõusid alateadlikult turri — meie vahel oli üks lahendamata asi. Juba ta kiitsakas kogu tekitas minus vastikust. Pikad pesemata juuksed olid salkus — eriline kunstiinimene enda meelest, tegelikult oli ta lihtsalt kasimata ja puruloll parm, kes muu hulgas oskas natuke kitarri mängida ja arvas, et on õnnistus igale naisele, sest „see riist ei ime ennast ise” ju ometigi. Oh... Tal olid jalas needsamad kulunud ja räpased teksased, mis ta oli ühes bändiproovis ennast jälle pildituks juues lihtsalt täis kusunud. Ma ei olnud kunagi varem näinud, kuidas üks mees ennast täis laseb, vaatasin seda uskmatalt ja sellepärast peaaegu naerdes, aga... tegelikult oli see nii... hale, nii masendav, nii jälk.

Üdini põlastusväärne, üdini absurdset läbikukkunud mu äsja avastatud ja toorelt ülbe eneseteadlikkuse mustvalges maailmapildis!

Ja siis julges see täislastud pükstega viletsus mind solvata, temasugune inimvare, kelle maakerasuurune ego oli naeruväärses vastuolus tema tegeliku võimekusega, isegi võimekusega olla enam-vähem inimene. Ta lõi purjuspäi laamendades jalaga vastu ust, nii et see mulle täie hooga vastu pead kõmatas, nii kõvasti, et valu võttis silmast vee välja. Juhtub ikka. See oli ju kogemata. Aga ta ei palunud isegi vabandust. Sülitas mu jalge ette ja irvitas: „Mida sa, eit, ulud, vaat pärast õhtul võid mu käes uluda, siis on see asja eest!”

Mõte oli nii uskmatalt ebareaalne, et mu pisarad kuivasid. Kas see vördjas kujutab endale tõesti ette, et ma võiksin lasta tal ennast sellisel moel puudutada?! Millises maailmas see üldse võimalik oleks!? Kui kauge kuu pealt on ta siia meie hulka pärisellu kukkunud?! Pime punane raev kustutas igasuguse valu ja...

Raido peatas mu millisekund enne plahvatust, ta tundis mind üsna hästi ja oskas mu näoilmet lugeda. Haaras mu ümbert kinni ja hoidis kõvasti, aga rahulikult. „Rahu, Astrid, ära tee, ta on lihtsalt üks mõttetu mees, ta ei ole seda väärt. Las läheb.”

Karel irvitas veel kord, tegi minu poole nilbe ühemõttelise žesti ja tuikus minema.

Oh, mu jalad värisesid soovist hüpata, murda, lüüa hambad selle ülbe heidiku turja ja raputada teda, kuni ta vingub just nii haledasti, kui hale ta ise on, ja liipab oma kohale hundikarja viimases reas — ja jääbki sinna. Kuidas ta julges mind solvata, ma olen temast nii palju tugevam, mu hambad on nii palju teravamad, ma võtan temast nii palju kiiremini saagi jälle üles... See, millele ta vihjas, see, et ta võiks küündida mind puudutama, oli nii üdini vale... Metsloom minus lõrises ja laksutas kihvu. Raido haardes jäin siiski paigale, kuid olin pingul kui pillikeel.

Oota vaid, küll tuleb õige hetk.

Muidugi ei unustanud ma seda.

Tema?!

Mind?!

Mõte oli nii jäle, et seda polnudki võimalik unustada.

Niisiis istusin autos ja tundsin Karelit vaadates taas sedasama vastikusega segatud viha. See polnud kuhugi kadunud, oli lihtsalt kõrvale pandud, õiget hetke ootama. Küsimus polnud ainult ühes solvangus, küsimus oli elu alustalades, karjahierarhias, puhtas ja toores instinktis, mis ütles, et see olevus on püha geneetilist valikut vägistades teinud midagi loomuvastast.

Vaatasin, kuidas ta läheb, ja siis korraga:

„Sure maha, sa hale vördjas!”

Need sõnad tulid iseenesest, viskasin oma raevu Kareli poole nagu kirve. Otse selga.

Hea puhas tunne oli. Kergendus. Ka selline kerge ebareaalsusehetk, just nagu oleksin ma natuke aega tagasi olnud mingis teises maailmas, kus meie tavapärased moraalinormid ja reeglid ei kehti, kus see kõik, mida ma tegin, oli täiesti normaalne. Ja siis, sekundi murdosa jooksul, ujus tavapärase maailma, selline, nagu me seda tunneme, kiiresti mu ümber tagasi. Kerge reaalsusenihe, peatunud aeg või seismajäänud õhk või... midagi sellist. Korra tekkis isegi kerge iiveldustunne nagu liftis, mis tohutu kiirusega üles liigub, nii et sa ei saa hästi hingata, kuid see läks väga kiiresti üle. Veider kogemus iseenesest, aga sugugi mitte halb.

Vaatasin vaikselt, kuidas ta kääbakas kuju hüpleval sammul nurga taha kaob. Olin selle kannatlikult oodanud viha enesest välja visanud ja tundsin, kuidas see pihta lendas ja sügavale sisse rammis. Otse abaluude vahele, keset selgroogu, purustades luud, liha ja veresooni, tehes seda meeletut rahuldust pakkuvat ragnaga. See, et Karel, kirves seljas, edasi kõndis, kinnitas lihtsalt tema erakordset juhmust ja taipamatust.

Edasi oli mul veidralt ükskõik, mis temast saab.

Mu ärakasutatav ärakasutaja tuli ja me sõitsime kuhugi. Unustasin vahejuhtumi täielikult. Kuni õhtuni, kui Raido mulle helistas, et Karel on surnud ja kahe päeva pärast on matused. See, kuidas õnnetus oli juhtunud, oli lausa veidralt tavaline: ta oli sealtsamast, kus teda viimati nägin, otse maanteele kõndinud, auto alla jäänud ja kohapeal hukkunud. Vaevalt saja meetri kaugusel.

Seda kirvest... seda kirvest muidugi ei leitud.”

*

Pärast

Astrid

Digipäeviku väljavõte

„See polnud enam kahtlus, sest seekord oli kokkusattumus ilmne. Ja, olgem ausad, see polnud ainus kokkusattumus, neid oli ju olnud teisigi, väiksemaid ja

vähem tõsiseid, piisavalt, et jätta mulle võimalus pidada neid siiski vaid kokkusaatumusteks ja hoida oma südametunnistus klaasi taga peidus. Igaks juhuks — kui vaja, võtan välja, kasutamata ja nagu uus. Ja niikaua teen, mis tahan. Milline meeldiv süüdimatus, kui lihtne oli uidudele järele anda, need ei tähendanud sellistena ju midagi.

Aga nüüd ei saanud ma ennast enam petta.

Ma mängisin liiga tõsiste asjadega, ma teadsin ju ometi kogu aeg, et sõnad on väga elusad. Lauldes, luues, loitsides, vahetevahel ka kirjutamis-, mõnikord isegi avaldamissoovile järele andes, peites sinnagi poolmeelega oma salajast raevu, ma tegelikult teadsin. Võib-olla mitte päriselt, võib-olla mitte piisavalt täpselt, aga vaistu tasemel ikkagi. Lihtsalt keeldusin endale tunnistamast, mõistus keelas kahtlusel rääkida, kuid kahtlusel oli õigus. Elagu mõistus. Kasu on temast küll palju olnud.

Panen selle kirja, praegu, et oleks välja öeldud, et nüüd ma tean — võib-olla see loeb kuidagi.

Jah, sest tegelikult, nüüd, kui ma tean, et ma tean, tean ma liigagi hästi ka seda, kui vähe ma tean. Ma ju ainult annan sõnadele järele, kui nad tulevad, ja sellest, et ma tagantjärele mõnikord tean, mis nad teha võivad, ei piisa, et mõista, mis tegelikult toimub. See teeb mu neetult murelikuks.

Mis tegelikult toimub?”

*

Pärast

Sõnades on jõud. Kui need õigesti kokku panna, muutuvad nad tahte ja eesmärgiga elusolenditeks, nad muudavad ja mõjutavad reaalsust. Kirjapandult on nad veelgi tugevamad.

Kusagil pimeduses, kusagil sealpool piiri, varjude taga peidus olevas maailmas, kohas, kus varem oli juhuslikkus ja määramatus, paistavad sõnade muustrisse sidumise mõjul korraga selged piirjooned. Nii nagu kunstnik voolib savikamakast pea, siis näo, siis näojooned, nii vormub sealgi kellegi kuju. Pikk ja kiitsakas, kühmus õlgadega kuju, kellele on laia teraga kirves sügavale selga löödud, otse nendesamade kühmus õlgade vahele.

Olematusest vormuvad näojooned on sama kõhetud kui kuju isegi, sellised näojooned, mis võisid kunagi olla pisut närvilised ja veidi ebakindlad. Võib-olla peitis see tundlik suukaar kunagi veidike argust ja häbelikkust. Vajadust olla midagi rohkemat, kui ta parajasti oli. Lootust kellegagi sarnaneda, kuhugi kuuluda. Nüüd pole selles näos aga enam kübetki ebakindlust, vastupidi.

Viimane sõna saab seotud.

Olend avab silmad.

„Ma näen sind.”

*

Pärast

„Rääkige. Mida te Astridist mäletate? See, mida te ütlete, on oluline.”

Jaan Tooming

Saamide salmid

Olen saam! Mind laplaseks sõimanud hõimud
tahavad näidata oma võimu,
aga meil meeles on iga lapp,
mis võetud meilt aegade vooris.
Armud ei saa ükski purjus papp!
nii karjuvad saamide koorid.
Armud ei saa ka röövlite kondid
ega ka venkudest lollid tondid.
Olen saam! Laulan kõukude laulu,
rändan päikese radadel, kuu on mu vend.
Ei karda ma uusi ega iidseid haudu,
alati rõõmus ja õudne on mu taevane lend.
Arvate vist, et võite meid murda,
kui palute andeks kõik tehtud mõrvad.
Aga me naerame, keegi ei kurda,
sest kord sajab alla tuld ja tõrva.

Saamitüdruku laul enne kaljult alla hüppamist

Miks Sa tegid mu nähtavaks,
miks näitasid teistele?
Nüüd nad määrivad mind
oma kadedate silmadega.
Sinule, ainult Sinule tahtsin ma elada!
Igav on mul inimeste seas —
nende rõõmud ja mured
keerlevad iseenda ümber,
nad ei näe tähti ega kuud,
nad tallavad mutta
kõik, mida nad ei mõista.
Nüüd pean ka mina sööma ja jooma,
pühkima TOLMU
ja purustama ämblikuvõrke,
nüüd pean ka mina sünnitama
ja karjuma valust.
Oh miks ei jätnud

Sa mind nähtamatuks —
naiseks ainult iseendale.
Ma oleksin olnud
Su üksinduse rõõm
pimedail õhtuil,
ainult Sulle ma oleksin
sosistanud tundmatuid sõnu
Õndsuse Maast,
kuhu tee leiab see,
kes pilvedel rändab
ja tuulel laseb end kanda.
Oh miks tegid mu nähtavaks?

Tõnis Tootsen

*

surnud sõpradest
patrasin sõbraga
ja ilma pilvelaadsest loomusest
kui vuhisesime mööda
teel turritavatest udusulgedest
nende kõrval kaaslase silmist kaotanud lind
pea uurivalt viltu
kivinenud keha rehkendamas
mil moel ja määral on ta paarilisega seotud
need udusuled
ja õudne lõhn

*

ühel hommikul
oli sauna aknaruutu tekkinud auk
ümber veidi verd ja udusulgi
topeltklaasi vahele viiv pragu
helkis viivuks kaljukoopa suuõõnsusena
sest lindu polnud kuskil

siis meenus see
see s ü s i m u s t
kellele olin alles eelmisel ööl
jätanud peotäie sööki
ja alustassikese vett

sellisele kohtumisele iseendaga
tolle peegli poole
sööstame kõik
kas pärast klirinat ootab meid ime
või kassi kõht
või kas ongi vahet
kas sünnime ümber
või sünnime süüa

vajab veel seedimist

*

vares rogiseb rannas kui konn
pöörab nokaga ümber ühe lapiku kivi
et mis seal all on
ei midagi
lonkab mõlemat jalga
järgmise kivini
pöörab ümber
et mis seal all on
ei midagi
lonkab mõlemat jalga
järgmise kivini
pöörab ümber
joo kivipesast nokatäie soolast vett
ikka pidulikum kui merest
lonkab mõlemat jalga
järgmise kivini
et mis seal all on
vaeseke
mis mõttetud
mõtlen
ja pööran järgmise lehe
et mis seal peal on

piiritu pesa

päästes liblika peopesapuurist
pole teda tagasi tulde pillates tarvis muretseda
sai ta ikka Õigele teele
sinu parema ja pahema vahelt
vaata ja õpi piiri-pääri-piiritaja
kuidas elada lävepakuta
lõpu ja hakuta
kõikjal kodus

*

eluõhtu varahommik
väljas valgem kui sees
lapsepõlvehääli kuulab
paakil aknal vana mees

Heinrich Weinberg

Kõik üheskoos eraldi

T'hekwan'habibi ettekujutuses olid kuulamissaalid kõrgete lagedega, suured ja kajavad ruumid, mille keskel, heledasti valgustatud väikeses ringis seisis kuulata-
tavad, nende ülekuulajad ja kohtunikud, kelle oli ametisse määranud Suur Ema ja kes esindasid pesakonna eri kaste. Ümberringi kaardusid laiad astmed jälgi-
jatele, kellest kunagi puudust polnud, sest kuulamised ja otsused pakkusid alati huvi. Õhk oli seal kindlasti paks kõige erinevamaid emotsioone edastavatest feromoonidest, ja olgugi et lõginaid ja nagingaid püüti vaigistada, kuidas osati, võimendus sadade saalis olijate tekitatud heli raskeks kakofooniaks.

Väike, hämar, vaikne ja vastikult lõhnavaba ruum tekitas T'hekwan'habibi ebameeldiva tunde — justkui oleks ta kõigest elavast, oma klannist, tervest pesakonnast ja maailmast selle ümber alatiseks, pöördumatult ära lõigatud. Tal lasti oodata. Võimaldati tema emotsioonidel tõusta, mässelda ja rahuneda. Oodati, et ta reedaks iseennast oma lõhnadega.

T'hekwan'habibi pakkis end puhkeasendisse, tühjendas meeled ja jäi ootele. Ta polnud midagi valesti teinud!

Uks T'hekwan'habibi ees avanes ja üksühe järel tulid sisse kõrgeima staatusega sõdalased. T'hekwan'habibi polnud veel elades nii lähedalt nii tähtsate pesakondlastega kokku puutunud. Ta nõksatas püsti ja ei suutnud end piisavalt kontrollida, lastes lendu väikeseid koguseid ärevust ja hämmitust väljendavaid feromooni.

Sõdalaste järel sisenes hiiglaslik tume kogu. Kõrgudes lausa madala ruumi lae alla, peatus Suur Ema kõigest paari sammu kaugusel T'hekwan'habibist ja langetas pea, et oma suurte rohekalt läikivate silmadega silmitseda enda ees lõmitavat tööliklassi pesakondlast. Ta ligines veelgi ja kompas T'hekwan'habibi õlgu, kaela ja pead, liigutas vaikse sisina saatel suiseid ja eritas aroome, mis leevendasid T'hekwan'habibi ärevust ja tekitasid temas meeldivat rahulolu.

Kas nii peakski end tundma saak, enne kui kiskja kõhtu läheb...?

„Anna aru, T'hekwan'habibi!” nõudis Suur Ema. „Mis põhjusel oled sa toonud meie pessa need väikesed kestatud elukad, kelle elu lõhn pole sellest maailmast? Miks takistasid sa oma kaaslasi ja vaenlasi neid söömast?”

T'hekwan'habibi imestas, kas võis seegi olla osa Suurest Katsumusest. Kas niiviisi püüdsid nad välja selgitada tema murdumispunkti? Olgu peale — ta annab neile aru...

Igaühel on murdumispunkt

Ühe murdumispunkt on lõputuna näival väljal, kus pead kolme ergava päikeselõõsas lohistama peaaegu vedelaks muutunud kitiinkestega jalgu läbi tulikuuma liiva, iga silmapilk valmis kaitsepositsioonile kaevuma või liiva seest

välja sööstva soomusmao eest põgenema. Pead jagu saama tundest, et järgmine punkt võib olla kättesaamatus kauguses, ja tõstma jalga jala ette, kuivõrd allaandmist ei saa sa endale lubada. Teist tabab kriis luurelaagris, kus selgub, et söö-joo mida ja palju tahad, ühtegi kalorit ega ka vajalikku vett organism enam omastada ei suuda. Kolmandal on tee püsti ees, kui selgub, et peab uuesti kahlama läbi sellest neetud jõest, mida on juba kolm korda ületatud. Võiks ju arvata, et vesi veidigi jahutab, aga kõigepealt on vaja läbi murda kaldarägast, siis tuleb sumbata selles kleepuvas lödis, mis peitub voolava vee all esimese põlvelüli sügavusel, ning vastaskaldal ootab teine rägaviir, mis sirutub tulijale piigireana vastu, justkui oleks selle olemasolu peamine eesmärk takistada ükskõik kelle kaldale tulekut. Just said viimase muda ja hõõruvad liivaterad oma liigendite vahelt ja kitiinkesta pragudest välja, just jõudsid rõõmustada, et võib-olla ei nühigi sa end ribadeks, ja siis leiad end jälle mudast... Neljandal jookseb juhe kokku, kui järgmise punkti ja üksuse vahel on vastased, kui olukord nõuab välkkiireid otsuseid ja vale valik maksab üksusele väärtuslikke elusid.

Suure Katsumuse mõte ongi selles, et viia sõduriks püüdlevad pesakondlased füüsilise kurnatuse piirini, et siis nõuda neilt vaimutugevuse ja -teravuse demonstreerimist.

T'hekwan'habibi üksus ei koosnenud sõdurite kasti pesakondlastest. Ka ta ise ei olnud sõduriks sündinud, vaid oli täiesti tavaline tööline; asjaolu, et ta juhtis tootmissektioonis tervet hulka teisi, ei muutnud tema staatust üldises pesakonna hierarhias — ta oli tööline. S'heldon'iriri oli samamoodi tööline, kes juhtis oma tööliisalka pesakonna serval toimuvatel laiendustöödel. Kõrgema staatusega oli kaupmeeste kasti kuuluv N'hokhum'isis, kes muidu juhendas hoopis ogapalli võistkonda. Veelgi kõrgema staatusega, teadlaste kastist oli H'sherind'thorhor, kes tavaliselt töötas taibude sektioonis ja nuputas välja uusi vidinaid, mida pesakondlased kõige erinevamate tööde juures kasutada said, alustades kaugsidevahenditest ja lõpetades suurte ehitusmasinatega. Küsimus polnudki selles, et üksus tuleks panna kokku kõige kõvematest ässadest. Edu võtit nähti selles, et iga üksuse liige peab panustama võtmekomponente — nad peavad kõik üheskoos, kuid igaüks eraldi üksuse võimed mitmekordistama. Nad peavad olema kiired, targad, sitked ja peegeldama mikrotasandil sedasama tõde, mida terve nende pesakond oli õppinud oma eksistentsi vältel: ellujäämiseks on vajalik kõigi panus; kui alternatiivid on naaberpesakonna toidulaual või orjalaagris lõpetamine, peab igaüks olema sõdur. Nad olid väikesed, kuid eriti vihased, oskus, suutlikkus ületada kastipiire, suhtuda neisse paindlikult andis neile konkurentsieelise.

Kuidas alguses oli

T'hekwan'habibi sõber, kastivälise sõdurite väljaõppesektioonis töötav K'nurh'ishih oli talle paar tsükli tagasi saatnud lõhnasõnumi, mis koosnes ärritavast kombinatsioonist feromoonidest, sisaldades ühtaegu hädakutsun-

git, ründestimulaatorit, adrenaliini ja meelitust, mida jagati tavaliselt vaid väga lähedaste sõprade ning intiimsuhtes olijate vahel. Sõnum oli selge: mul on kohe sinu abi vaja ja sa ilmselt naudid selles ohtlikus ettevõtmises osalemist. Sõnumil oli küljes ruumiviide, mis tähistas kohta, kuhu K'nurh'ishih teda ja kõiki teisi ootas.

T'hekwan'habibi haaras kaasa oma standardse välivarustuse, mis koosnes relva-, varje-, side- ja toidumoodulitest, ning tormas ülepeakaela nullkorruse seitsmeteistkümnendasse väljapääsutunnelisse. K'nurh'ishihi kaks kaaslast, juba kogenud vabatahtlikud, mõõtsid T'hekwan'habibit pilguga ja analüüsisid tema ümber tiirutades temast õhkuvaid feromooni ja lõhnu. Lõpuks viis üks neist K'nurh'ishihi natuke kõrvale ja uuris väga ettevaatlikult, kas ütleb K'nurh'ishihi, et nii see asi ei lähe, või teeb ta seda ise.

Mõningase lõgiseva-sisiseva õiendamise, haisutamise ning jalgadega vehkimise järel jäi T'hekwan'habibi ilma oma side- ja toidumoodulist ning kiirkorras seadistati tema varjemoodulile sõjaväe spetsifikatsiooniga lisad, mis, nagu hiljem selgus, oli täiesti ebaseaduslik tegu. Kolm kogenud sõdalast vaatasid üle oma toidumoodulid ja nendes tehti kiired ümberkorraldused, mille tulemusena tekkis neljas T'hekwan'habibile mõeldud moodul. Kui ta selle suhtes muret ja kõhklusi väljendas, vaigistas K'nurh'ishih teda: ärevuseks pole põhjust, nii on tegelikult kõigil vähem tarida ja palju aega toitumiseks pole nahunii. Üks tüüpidest tõi oma tagavarast välja kulunud moega sidemooduli ja viimaks olid nad kõik katsumuste rajale minekuks vajalikuga varustatud.

Alles tükk aega hiljem sai T'hekwan'habibi teada, mis oli tema isikliku varustuse peamine probleem — lehk. Vabatahtlikele antud varustus levitas liiga intensiivseid feromooni ning tavatasemel varjestusmoodul ei suutnud keha ja varustuse tekitatavaid signaale piisavalt summutada.

S'heldon'iririle oli vabatahtlikuna väljaskäimine sama loomulik nagu hingamine, kui juba mõnd aega ei olnud pesast eemale saanud, haaras teda imelik rahutus. H'sherind'thorhor pärines klannist, mille liikmed olid teeninud vabatahtlike sõduritena juba ennemuistsel ajal, mil pesakond oli sunnitud pidama ellujäämisvõitlust suuremate ja tugevamate naabrite vastu. S'heldon'iriril ja H'sherind'thorhoril oli ka tegelik lahingukogemus viimasest piirisõjast idapoolsete naabritega, kes olid mitmekümne tsükli möödumise järel taas proovinud nende pesast orjade hankimiseks mune röövida.

N'hokhum'isis oli juhuslik leid. Kui kultuurigrupis tuli kord jutuks „väljaskäimine”, tekkis T'hekwan'habibil idee: „Lõunapiiril on planeeritud üks väiksem katsumus... Umbes sada klikki padrikut kõigest. Läheme?”

„Tegelikult meelitas T'hekwan'habibi mind üksusesse räige valega!” selgitas N'hokhum'isis hiljem kõigile. Mitte et sada klikki olnuks talle probleem — ilmselt oli ta üksuses füüsiliselt kõige parema ettevalmistusega. „Aga kui sa kokkuvõttes näed kuvaril, et ees on oma kakssada klikki ja rohkemgi, siis hakkad tahes-tahtmata mõtlema, kas ta tegelikult teadis seda ja jättis targu ütlema. Või...?”

Sihilik valik

„Igaühel peab olema üksuses roll,” pani T’hekwan’habibi algusest peale paika ühe alusprintsipi. „Võitmiseks on vajalik ühisjõud, et tervik oleks suurem kui lihtsalt üksikute osade summa. Võib-olla on su panus rajal olles üks protsent... Mitte et meil oleks üksuses mõni ühe-protsendi-meel! Aga põhimõtteliselt — see üks protsent täpselt õigel ajal õiges kohas on tegelikult palju rohkem kui üks protsent.”

T’hekwan’habibi oli üksuse pealik, tema vastutusel olid Suure Katsumuse ettevalmistused, ta pidi läbi mõtlema kõik võimalikud ja võimatud proovikivid, mis neid võisid oodata. Kuni selleni, et tuli üksus varem kokku võtta ja asjad läbi harjutada. Alustades moodsate ja arhailiste, nüüdsel ajal üksnes rituaalse otstarbega relvade kasutamisest ning lõpetades improviseeritud vee-sõiduki kasutamise ja üheskoos ümaral palgil balansseerimisega.

Ja kui üksus on lõpuks kuskil eriti tihedas võpsikus, kitiinkesta sulatavas meeletus leitsakus, kulutades pidevalt iga kümne kuni kaheteistkümnelikke löigu läbimiseks kolm liitrit vett, mis justkui läbi sõela kallates higina iga liigendi ja kestraprao vahelt välja pressib, on T’hekwan’habibi ülesanne kas või iga paari-kolme kliki läbimise järel korraldus anda: „Üksus, stopp! Parasiidikontroll...”

H’sherind’thorhor, üksuse kõige väiksem, vastutas kõigi terviseseisundi eest — ja seda nii rajal kui ka proovikivipunktis. Teine temale usaldatud valdkond oli side. Töö taibulas, vidinate konstrueerimine — side oli loomulik valik. Ja tal oli mingi eriomane vaist kõige suhtes, mis lendas. Ükski vaenlase droon ei jäänud märkamata ega tuvastamata, kokkuvõttes määrati kõik vastase relvasüsteemid õigesti.

S’heldon’iriri tundis sõlmi. Täiesti arusaamatu, miks peaks pesakondlane tundma ka selliseid sõlmi, millest keegi teine midagi kuulnudki pole, aga kui kuskil peaks välja mõeldama mingisugunegi uus moodus nõõride omavahel või millegi külge kinnitamiseks, siis võis olla 99,999% kindel, et S’heldon’iriri teadis seda hiljemalt järgmisel hommikul. Ja ta oli tõeline igiliikur — lihtsalt kulges rahuliku pika sammuga läbi võpsiku, üle maastiku, hoides tempot, mis tundus täiesti ebareaalne. Tema vastutas selle eest, et igasse punkti jõutaks õigel ajal, tema oli ajavalvur.

N’hokhum’isisi rolliks sai ühistunde loomine ja hoidmine. Olukorras, kus kõik on viidud viimase piirini, ei olegi see nii enesestmõistetav, et neli pesakondlast suudavad toimida üksusena. Ogapalli võistkonna juhendajana oli see aga oskus, mille eest talle sõna otseses mõttes maksti.

„Sul peab olema keegi, kes raskel hetkel teeb mõne nalja,” selgitas N’hokhum’isis. „On vaja kedagi, kes hoiaks moraali üleval. Tead, aeg kulgeb ka kuidagi kiiremini, kui nalja saab, see juhhib mõtted kõrvale lödidelt jalgadelt, nürilt teelõigult, magamata öölt...”

Samuti pidi N’hokhum’isis ikka ja jälle küsima, kas see, mida parasjagu

tehti, on ikka vajalik, kas see, mida kavandati, põhineb ikka õigel otsusel. Ning kui tuli olukord, mil viimase proovikivipunkti ja meeskonna vahel oli vastase üksus ning kõigil teistel mõte kinni jooksis ja korraks peaaegu paanika tekkis, oli tema asi öelda: „Liivamao persse, vennad — lagendik on ju ümmargune! Mida me siin vahime sellest kaardist — lähme lihtsalt vasemalt ringi!” Ja oligi lahendus olemas.

„Selleks hetkeks, kui sa jõuad lõpujooksuni, oled sa andnud endast kõik,” ütles N’hokhum’isis. „Kogu üksus on füüsiliselt täiesti läbi. Jõud lõpeb, sa ei jaksa enam, eks ole! Aga tegelikult on sinus veel mõndagi järel, on vaja lihtsalt kedagi, kes veaks, on vaja tõestada, et jõuame küll. Kõigepealt annad sa alla sissimas, ammu enne kui su jõud päriselt otsa saab. Enne tegelikku kaotust, annad sa alla siin,” ta koputas esijalaga oma otsmikule, silmade vahele ning tagumisega vastu kõhtu katvat kitiinist soomusplaati, mis varjas südant.

Pisiasjad, mis loevad

Edu valem on peidus detailides. Iga väike asi loeb lõpuks, kui küsimus on selles, et sa pead püsima korraldajate ette antud äärmuslikus graafikus. Üksus ei tohi jõuda proovikivipunkti liiga vara ega jääda hiljaks; kui toime ei saa, tekib kumuleeruv võlg ja ühel hetkel muutub jätkamine mõttetuks — sa oled sama hästi kui surnud.

Seega tuli püsida graafikus. Isegi kui see tähendas, et paaril korral oli vaja elud vastutegevusele ära anda. Kontaktist lahti rebimine ja ringiga minek olu- naks tunduvalt suurem ajakulu, seega kaotus.

Tuleb kasutada iga võimalust, et puhata; ka selle jaoks on vaja aega ohverdada. Puhkuse küsimus tõusis tegelikult juba enne starti: T’hekwan’habibi muretses viimaseks ööks tervele üksusele normaalsed magamistingimused. Varustus oli pakitud ja meeskond valmis, nii ei kulutatud viimaseid väärtuslike hetki ebavajalikule. Ja kui näiteks rajal satuti ilusa liivase põhjaga järvekese äärde, siis tehti peatus: pesti ennast, puhastati kesta liigendeid, puhati. Nii oli moraal uuesti rajale asudes jälle kõrge.

Vabatahtlikele standardis ettenähtud relvamoodulid olid oma hellitusnimed Hiidvasar ja Alati Koormaks auga ära teeninud... T’hekwan’habibi üksus valis oma relvaks hoopis väiksema tegevusraadiusega, pesade ja maa-aluste käikude puhastamiseks mõeldud versiooni. Iga kilogramm lisakaalu saab rajal kriitiliseks ja nad arvestasid, et kõige tõenäolisemad kontaktid vastasega on neil lähidistantsilt, väga isiklikud. Polnud mingit mõtet panustada paariklikisele mõjuraadiusele, kui nad niikuinii ei planeerinud kedagi sellise vahemaa pealt rünnata.

„Vastupidavuse mõõtjad teavad, et kui sul on kahesaja kliki peale kaasas mõnikümmend pudinat lisaraskust, siis summeerub see lõpuks koormatäieks...” selgitas N’hokhum’isis kaalu küsimusi.

Varustus oli ülitähtis. Kui suurem osa varustuse elementidest oli üksustele

ette kirjutatud — tingimused pidid kõigil olema ühesugused —, siis konkreetse valiku asjadest, mida kaasa võtta, tegi igaüks ikkagi ise.

„Võtame kinnitusrihmad,” tõi T’hekwan’habibi näite. „Standardvarustuses ettenähtud rihmad on valmistatud leheõgija vastsete kiududest, see on tugev materjal, aga kui märjaks saab, hakkab venima, ja kuivades tõmbub jällegi kokku. Nii et iga kord pärast veekogu läbimist raiskad sa meeletult aega reguleerimisele. Meie hankisime sünteetilisest kiust rihmad, mis ei veni ja kuivavad kiiresti.”

Ajakasutus rajal tuli väga hoolega läbi mõelda, iga kokkuhoitud hetk oli väärtuslik, sest tõrkeid esines alati.

„Ja täpne navigeerimine,” rõhutas N’hokhum’isis. „On ikka väga suur erinevus, kas sa pead murdma kümme või kakskümmend klikki läbi padriku.”

Kokkuvõttes tähendas see, et nad sõid kõndides, ei raisanud aega vaidlemisele ja täitsid igaüks oma rolli. „Sa pead oma meeskonda usaldama!” oli T’hekwan’habibi kreedo.

Leheõgijad ja vaglaamps

Esimesed poolteist päeva rajal läksid väga ruttu...

„Mingiks hetkeks oled sa omadega juba täiesti sassis,” ütles N’hokhum’isis. „Sul pole jätke jagugi aimu, mis ümberringi toimub, ja kui sa oled näiteks ühest ojast juba ei tea kui mitu korda läbi läinud, siis ei oska sa enam öelda, kas oled nüüd karjamaal või väljas...”

Üksuses pandi tähele nendega pimeduses kõrvuti liikumas mingit suurt tumedat kogu.

Adrenaliinilaks pühkis une jäljetult...

Kiskja? Vaenlane...? Kas riskida ja näidata tumeda kogu poole valgust? Kas joosta pimedas umbropsu edasi lootuses suure eluka käest pääseda?

„Ja siis sa suunad valguse selle poole ja sulle vaatab vastu kaheksa nii suurt helendavat kobarsilma!” N’hokhum’isis näitas kahe esijalaga, kui suured täpselt...

Ja nad jooksid! Hirm sisikonda pitsitamas, tume kogu müdinal nende kõrval kaasa tormamas, jõudsid nad enne elukat uuesti ojani, pääsesid üle... Üksnes selleks, et sattuda vastamisi järgmise karja leheõgijatega, kes neile pimedusest puhisedes vastu vahtisid.

Kui nad lõpuks sidepunkti jõudsid, oli selge, et võistlus on vähemalt osaliselt vastu taevast: ainult kaks üksust olid suutnud graafikus püsida. Rada oli lihtsalt nii raske ja graafik tihe. Suurele Katsumusele läinud üksuste hulgas oli nii elukutseliste sõdalaste kasti kuuluvatest sõduritest üksusi kui ka teisi, kastiväliste vabatahtlike sõdalaste üksusi. T’hekwan’habibi meeskond oli üks neist kahest ajaplaanis püsijaist. Teine oli samuti vabatahtlike üksus. Lõpuks otsustasid korraldajad, et võistlusele tehakse restart ja jäetakse osa punkte vahele, kõik rajal olijad korjatakse kas kokku või suunatakse omal jalal järgmisse

punkti, et kõik saaksid sealt uuesti alustada. Sel hetkel oli T'hekwan'habibi meeskond võistlust juhtimas.

Paraku tähendas aga liidripositsioon, et nemad pidid vantsima järgmisse punkti, kakskümmend klikki lõõskavate päikeste all läbi tulikuuma kõrbe, samal ajal kui nii mõnigi rajal olnud seltskond sai mugava sõidu liuguriga. Seal, hõõguvas liivas tuimalt tampides, lootuses mingi imenipiga siiski sihtpunkti jõuda end ribadeks kulutamata, võideldes selle nimel, et püstijalu mitte magama jääda ja liivadüüni harjalt alla veereda, seal ja sel hetkel tekkis jälle see eksistentsiaalne küsimus: mispärast nad seda kõike ometi teevad?

„Noh, kui sa Suure Katsumuse läbi teed, siis tunned end ikka õige sõdalase-na...” viibutas T'hekwan'habibi esijalgu. „Mõtle — sa oled rajal koos elukutseliste sõdalastega, kelle elu koosnebki võitluseks valmistumisest ja võitlustest, kellele makstakse selle eest... Ja sa oled sitkem vend kui need kõrgestisündinud!”

„Üksuse sulandumine ja lihtsate väärtuste selgem tunnetamine,” loetles N'hokhum'isis talle olulisi asju. „Pärast võistlust vaatad leheõgija mahlaanumat sootuks teise pilguga. Ma ei tea — keegi annab sulle liigeste jaoks mäaret, keegi jagab sinuga viimast pekisuutäit... Need on sellised lihtsad asjad, millel igapäevaelus ei ole ehk nii suurt väärtust. Aga rajal on kõik viidud äärmuseni.”

Ja seal sellel kahekümneklisil distantsil, umbes siis, kui T'hekwan'habibi plaanis juba teatada, et kõik, nüüd aitab, vennad, pälvis nende tähelepanu liivadüüni tagant kostev heli: flap-flap-flap. Hetk tagasi polnud nad veel midagi kuulnud, see väike meekeerksuse lõtvumise moment võis aga neile maksma minna mitu elu, sest arvestades, kui kiiresti heli ligines, polnud neil lootust vastase eest pääseda.

Düüniharjalt liiva laiali paisates lendas üle nende pea tohutu tiivuline, keeras siis sujuvalt ringi ja tuli käiku aeglustades tagasi, jäi hetkeks veel liiva ja tolmu üles keerutades õhku seisma, seejärel laskus kergelt düüniharjale. T'hekwan'habibi ja tema kolm kaasosa jäid vahtima tohutuid rohekalt kiiskavaid silmi ja päikesekiirtes küütlevaid tiibu, mida lendaja tasakaalu otsides tasahilju liigutas.

„Tervitus, üksus!” hõikas tiivulise turjal saabunud ratsanik. Tal oli lendaja seljas mugav iste ja ümber erilised rakmed, et kohale toimetada kaubakoorem; ta kandis õhulisi, kergeid riideid, mis keerdusid tema keha ümber, jättes käed-jalad vabaks. See oli kaupmees, haruldane tegelane, nagu neid ühekaupa, harvem paarina pesade vahel liikles.

Üksus langetas relvad, adrenaliinilaks lahtus — see polnudki vastane! Kaupmees hüppas lendaja seljast maha, krabas koormast paar kompsu ja kahlas läbi kuuma liiva üksuse juurde.

„Sähke!” ütles ta ja lisas olukorra tõsiduse rõhutamiseks särtsatuse ärevust tekitavat feromooni. Ta heitis kompsud üksuse jalge ette ja tõttas siis tagasi, ronis sadulasse ja tolmu laiali paisates kerkis lendaja taas õhku, keeras ringi ning — flap-flap-flap! — kadus madallennul liivadüünide taha.

Üksus põrnitses liival vedelevaid kompe. Õhus levis meeldiv aroom, mis

justkui vargsi, ettevaatlikult trügis tolmu, nende endi kehavedelike, ärevust ja nüüd juba ka rõõmu väljendavate feromoonide, kuumavate kitiinkestade ja lahinguvarustuse lõhnade keskele.

„Saast, vennad!” pressis S’heldon’iriri kramplikult suletud huulte vahelt. T’hekwan’habibi nagistas vastuseks kiiresti lõugu ja järgmisel hetkel olid nad mõlemad pakkide kallal, kraamides selle sisu lagedale: kaks termokanistrit rammusate vingerdavate vakladega, mille aroom oleks neid peaaegu hulluks ajanud.

Mõnust vingudes, nagisedes ja puhisedes hävitas üksus troopikametsa õis-
taimede magusast nektarist rammusaks söönud kosti mõne minutiga. Kuni üksuse kolm osa mõnust matsutasid, luristasid ja üle mõistuse häälekalt söö-
mingust rõõmu tundsid, pidas neljas osa valvet. H’sherind’thorhor oli fenome-
naalse haistmise, kuulmise ja nägemisega: ta suutis mitme tuhande lülipikkuse
pealt eksimatult identifitseerida vastase droone, lugeda lõhnajälgi ja peidetud
lõksude tarvis oli tal veel justkui mingi kaheksas meel.

Ei, üksus ei jätnud ühtegi oma osa toidust ilma — kui kolm olid lõpetanud, sai ka H’sherind’thorhor oma jao. Mitte et need värsked, jahedad vaglad oleksid kaloriallikana olnud üksusele eluliselt vajalikud või leevendanud kuidagi märkimisväärselt veepuudust, aga mõnikord piisab väikesestki imest, et madal-
seisust üle saada.

Naginal ja sootuks reipama sammuga läks üksus uuesti liikvele, jättes või-
malikele jälitajatele maha selge rahulolu lõhnajälje. Paraku asjata. Tagaajajatel
polnud sellest sooja ega külma.

Kontakt, kontakt!

Sa tead, et kuskil ümbruskonnas käib vastutegevus. Kogu sõjapidamine põhi-
neb pettusel... Vastane varitseb sind, kui sa tahaksid, võiksid vastutegevusele
varitsuse panna ja nad maha võtta. Kuid igal juhul on kiireim ja tõhusaim
variant võimaluse korral end kontaktist lahti rebida ja eemalduda.

„Igast kontaktist pole vaja võitjana väljuda,” ütles T’hekwan’habibi.

„Iga sekund, iga minut on arvel,” rõhutas N’hokhum’isis. „Mõnikord on tak-
tikaliselt õige valik oma elud ära anda ja edasi liikuda, mitte raisata aega lootus-
setule võitlusele.”

„Aga teinekord tuleb vastutegevusele ka pasunasse anda,” tähendas T’hek-
wan’habibi. „Sõna otseses mõttes muidugi! Aga noh — mingil hetkel sõidab
katus juba kõigil ja adrenaliinilaks on sees. Meil oli näiteks olukord, kus liht-
liugur sõitis mööda, ja korraga pudenes sealt välja neli vastast. Ja kohe kärkima:
andke elud siia! Mul löi ka silme eest mustaks — midagi me ei anna! Nii ikka ei
lähe, et tuled siin oma lihtliuguriga jahti pidama...”

Olukord kippus kiiva kiskuma, ühed ähvardasid teisi kammitsasse panna ja
sinnasamasse istuma jätta.

„Noh, asi läks võrdlemisi ebaviisakaks kätte,” rääkis T’hekwan’habibi. „Lõ-

puks saatsime nad pikalt — mingi ja kirjutagu pealikele raport, eks pärast selgitame, kes meist on õige pesakondlane! Vaja meil seal nendega puid ja maid jagada!”

Kohtumine võõrastega

Nad teadsid ju algusest peale, et Suure Katsumuse rada on planeeritud pesakonna piirialadele, tegelikult isegi sellisesse piirkonda, mille pärast siiani konkureeris kolm naaberpesakonda, kes kõik soovisid end seal lõplikult kehtestada. See oli ulatuslik platoo, kus lainjad, kõrge rohuga lagendikud vaheldusid metsaste jõeorgudega, aga peale eluruumi nappis kõiki muid pesakonnale vajalikke ressursse.

Lootuses vältida järgmisi kontakte vastasega, kelle nad olid suutnud välja vihistada, juhtis T’hekwan’habibi oma üksuse sügavamale platoo keskossa, kui vahest tarvis olnuks. Ja sealt, ühe oja kaldalt leidsidki nad võõrad. Juba ainuüksi lõhnast oli selge, et need olid ikka väga võõrad. H’sherind’torhor seletas, et seesugust masinat, mis seal pooleldi purustatuna seisis ja mille kõrval oli kolm väikest surnud olendit, ei olnud tema teada ühelgi pesakonnal. Maa-ilm oli muidugi suur ja lai, kuid väikesed neljajalgse elukad olid neile täiesti tundmatud. Osaliselt kattis nende keha pehme õhuke kest, seespool, pehmete kudede all aga leidis neil tugev skelett. Selliste elusolendite esinemine polnud üksusele uudiseks — jõgedes ja meredes leidis seesuguseid, kuid neist ükski polnud teadaolevalt nii suur, ei liikunud kuival maal ega kasutanud masinaid.

Kõigele lisaks oli siin võõraste pesakondlaste lõhn. Üksus oli kurnatud, neil oli veel pikk teekond ees, tuli jõuda järgmise punkti, kuid siin toimus midagi, mis vajas selgitamist. Katsumusest oli saanud päris olukord.

T’hekwan’habibi andis ohumärgi ja nad lülitasid oma relvad õpperežiimilt töörežiimile.

Mõni klikk ülesvoolu olid jõe kaldal kobaras koos kummalised struktuurid: omal veidral moel meenusid need pesi, kuid olid väga väikesed ja mahutasid vahest vaid mõnikümmend neist neljajalgsetest olenditest, kellele need paistsid kuuluvat. Üksuslased seirasid puude vahelt võõraste pesakastide ümber toimuvat, nägid mitmesuguseid masinaid, maas vedelevaid surnukehi ja avastasid oma üllatuseks, et neljajalgseid kasutasid liikumiseks ainult oma suuremaid, tagumisi jäsemeid, vähemalt need, kes terved olid. Võõrad pesakondlased olid kohal väikese luureüksusega: kuueliikmeline kerge relvastusega sõdurisalk, soomuseta, mis teeks pika vahemaa läbimise vaevaliseks ilma liugurite ja roomajateta. Nemad olid vähemuses, kuid ilmselgelt oleks neil üllatajatena eelis, sest võõrad olid ametis järeltulijatega, väikeste neljajalgsetega, ja polnud isegi valveposti välja pannud.

T’hekwan’habibi visandas kiiresti plaani. H’sherind’torhor saatis hädakutsungi pesakonna sõjapealikule. Seejärel hargnesid nad kahe paarina ja ründasid võõraid pesakondlasi tiibadelt, hävitasid neist kolm, enne kui nood üldse

midagi taipasid, ja veel kaks lähivõitluses, viimase võtsid nad haavatuna vang.

Neljajalgsete tekitasid palju lärmi ja mõni neist püüdis põgeneda. Enne kui T'hekwan'habibi reageeridagi jõudis, takistasid tema võitlejad põgenejaid nõrkade uimastuslaengutega, mis paraku osutusid vastaste habraste kehade jaoks surmavaks.

„Nende pealik tahtis vist meiega suhelda,” ütles H'sherind'thorhor. „Meil aga puudub vajalik krüpto- ja dekodeerimistehnik. Nende heli- ja lõhnasignaalid kandsid suurt stressi ja me proovisime neid rahustada, kuid paistis, et see ei õnnestunud. Ilmselt on meie feromoonid ja lõhnasignaalid liiga võõrad.”

„Ma arvasin, et võib-olla nad suhtlevadki ainult helisignaalidega,” seletas N'hokhum'isis. „Nad tekitasid tohutult müra. Aga kui nad vaiksemaks jäid, püüdsid nad meile erinevate märkidega midagi teada anda. Ja pole ju mõeldav, et niivõrd intensiivselt lehkavad elukad ei edasta oma lehaga mingit infot...”

Neil tuli oodata, kuni pesakonnast abiväed kohale jõudsid.

„Teadmistes on jõud,” selgitas T'hekwan'habibi. „Seepärast ei takistanudki ma H'sherind'thorhori, kui ta surnud neljajalgsete elukaid uuris. Ja noh, meil oli toit juba eelmisel päeval otsas, energijaoo, valgubatooni ja vee najal kaua vastu ei pea. H'sherind'thorhor tuvastas, et neljajalgsetel on päris kõrge toiteväärtusega pehmed koed. Leidus ka paar väiksemat surnud neljajalgset. Keegi võõras oli need tapnud juba enne üksuste kohalejõudmist... See oli natuke liiga suur ahvatlus, mistõttu me koorisimegi need rutuga ja söime ära.”

„Alles siis, kui mõned neljajalgsete seda nähes S'heldon'iririle, kes neil silma peal pidas, kallale tormasid, teda kividega pildusid ja jalgadega peksid, nii et neid tuli haisuga peletada, taipasime, et nendel väikestel oli mingi eriline tähendus,” ütles N'hokhum'isis. „Suur Ema andestagu meie mõtlematus, sest me ei kavatsenud mitte sugugi vastseid süüa.”

Võitjate üle kohut ei mõisteta

Lõpuks ei huvitanud kedagi, et T'hekwan'habibi üksus punktiarvestuses Suurt Katsumust ei võitnud. Nad olid naasnud rajalt siiski kõige olulisemate tulemustega: tapetud võõrad ja loodud kontakt uue eluvormiga, mis pesakonna taibude sõnutsi polnudki siit maailmast pärit. Need õrnad neljajalgsete olid nende arvamusel kohaselt tulnud tähtedelt. Nii nagu palju põlvkondi varemgi, kavatses Suur Ema neilt uutelt õppida, mida vähegi võimalik, koos nendega töötada, et nad kõik üheskoos eraldi võiksid saada tugevamaks, targemaks ja alistada kõik oma vaenlased.

Aile Alavee

Õieaiaöö

valingi tolle
õieaiaöö
sõrm silitab seitsmendat keelt
tuul hellitab kõrgemat keelt
peeni parfüüme paitame
tähendavaks tähestikuks tunnistame
ükshaaval
sirjesiniste õite lõhna
palgepunaste õite lõhna
keerukuldsete õite lõhna
nad hakkavad helisema

kuu sööstab
korintose kapiteeli taha
õkva õunapuu taha
uneldi uibu taha

kesköötunnil häälestame kannelt
seitse akordi
teeme aset
laotame linad tantsime tekid paitame padjad
kolmandaks kandlele kukkuva siidsalli helin
siis algab öö

Kas ikka algab
kuu on kadunud
valgus üle pea
tõmba kardin ette
kuhu kadus kuu?
korintose sambasse
uibuokstesse
pilvepadjasse
kukkus kandlesse?

kes keda mis mida mängib
tõmba kardin ette tõmba pilv ette tõmba midagi kandle ette
silmad on pimestet kõikjalt kiirguvast valgusest aita valgust vedada kanda
pidada

elada

ei tasu tõmmata pilvetada pilvitseda küll aitan kanda üksi valgus keeruline
kaksi keerukullaline

Liblikas

suve esimesest liblikast
viimaseni
hing peo peal ajuti ula peal ujuti ulu all
puhuti kuu kohal juhuti kuu all pilve kohal pilve all maa peal maa peal mäe
peal pea peal kõrgeima künka peal mis meil on
liblikale pakkuda

kuhu ta puhuda peo pealt laulu pealt kandle pealt
liblik või hing?
ei mina tea

viimane liblik jäi tulemata
suvi jäi kestma
kas me ka edasi oskame

Renna Ali

*

Aino sina sinimust roos
kuningannana pöördud
majesteetliku slepi tagant
vaatad meid lummaval pilgul
Suur oli su süda ja sild
lahkuvate laevade üle
mille luguhaaval ehtasid
Müstiline oli su muutuste tee
ja hundilik-julge
Olid jäätunud šampanja
maitset hurmav jäätis
Olid puust paat
kadakasel rannal
Päikesetantsuga läksid kaasa
kroonikapärlitest põimised
sütitava loo
Oh Aino Oh ainus kallas
Läänemerel
kaht rahvast
kihlanud kirjanik

Helin

siis kui enam ei maitse
sünnikoht ammu ei kaitse
võõrad on teed ja majad
turuplatsidel keelekaja

unes näen tuhamäeharju
samblaseid aiakive
tee ääres musti marju
mudaseid hauakive

minu maa minu eesti helin
sülle toob leinakirju
refraan kuid kordab meri
sama meri meis kõigis hilju

meri on meie vahel
meri on meie sees
valge laev kulgeb kahe vahel
kahevahel heliseb meel

minu paat on paljudest parem
minu passis on vabadus
olen mina siis miljoneist parem
kelle saatus on pagulus

olen mina siis kuningas maata
raamat mis kaaneta
laevalael kodumaata
kodumaast luuletan

olen mina siis miljonist vaesem
võõrsil elades vaevata
südame suure kandle
viiside vaevata

minul on ajapaadid
palvete pärlikee
kohad maailmakaardil
kus pole käinud veel

sõnadest sündinud saared
keelest kuningakoda
rände raamid globaalid
sunnivad sõnastama

Martin Oja

Õhtupoolik Järvamaal

Türi — Eestimaa kevade öis. Hoolitsetud aedade, pensionipõlve ja õhtuvaikuse linn.

Ainult peatänav mühiseb tarmukalt liiklusest; pisut kaugemal valitseb vaikus ja rahu. Seal tundub, nagu oleks kõik vajunud aasta ringi kestvasse unne. Siesta, öeldaks selle kohta lõunamaades. Aga Türi elanikel pole vaja niiviisi öelda — kellele sellist peenutsemist ikka vaja. Parem juba kõndida linnapiiri valvava Pärnu jõe äärde, kus praegugi kaks poisikest sillal kükitavad, õngeritvu hoiavad ja viidikaid püüavad. Või istuda raudteejaamas pingil, juua sõstramahla ja oodata Tallinna-Viljandi rongi. Või võtta kuurist jalgratas ja sõita välja Särevere poole, peatuda tallide juures ja vaadata, kuidas hobused rohtu söövad ning sabaga kihulasi peletavad.

Praegu on Türiil aga reede päraslõuna. Eelmisel ööl on linnakesest üle käinud kerge kevadine vihm. Iga põllumees ja aiapidaja teab, mida see maikuu tähendab. See aeg on me kodumaal kaunikesti sademetevaene. Sestap võib üks kevadvihm mõjuda nagu ime, muuta muruplatsid üleöö roheliseks ja panna pungad puhkema. Nüüd on sobiv ka lillelaadaks valmistuda. Nii mõneski kasvuhoones ootavad pappkastidesse pandud istikud, et neid järgmisel hommiku varavalges kaubikusse tõsta ja müügiplatsile viia. Koguni kahes pagari-töökojas — üks neist asub muide Paides — küpsetatakse hoolega võiroose ja Moskva saiakesi, ikka selleks, et laadalistel kohvi kõrvale üht-teist hammustada oleks. Kuna on reede, siis oodatakse nii mõneski kodus külalisi. Kuhu on tulemas perepoeg Soome laevalt, raske töönal selja taga. Kuhu aga pealinnast lapsed ja lapselapsed, et memme-taadi tervise järele pärida, kõht korralikult täis süüa ja saunamõnused nautida.

Just praegu sõidabki linna poole päevinäinud Mazda. Auto läheneb mööda Tallinna maanteed, jõuab „Konsumi” juures ristmikule, kus vasakule pöörates saab Paide poole, aga näe, keerab hoopis paremale ja põristab raudteeni. Pärast rööbaste ületamist käänab ta vaksali poole, möödub veel suveks korda tege-mata tenniseväljakust ja jääb seisma ühe hoolitsetud aiaga eramaja ees. Mait, kaheksa-aastane poisiklutt, ei malda enam oodata. Ta niheleb Mazda taga-istmel ja surub nösunina vastu klaasi, uurib pilguga memme-taadi maja. Kas miskit on teisiti? Või on siiski kõik täpselt samuti kui sügisel, viimase Türiil-käigu ajal? Ehk on majalisi õues askeldamas ja autole vastu ruttamas?

Aias pole näha kedagi, kuid naabronu Endel tuleb koeraga jalutamast. Mait mäletab Endlit ja ta karvast krantsi küll. Nüüd jõuab Endel Mazdani ja viipab neile veel enne, kui nad on jõudnud autost välja ronida. Tõepoolest, Türi õhtu on kuidagi vaikne, tuulgi ei löötsu nagu kodus Öismäel. Mait kohendab jopekraed ja surub viisakalt Endli-onu kätt. Siis astub ta kärmelt aiavärava poole,

et see emale-isale lahti teha. Aga enne peatub ta lausa poolelt sammult. Nimelt näitab Endel käega ülespoole. Ta näol on äraseletatud ilme. Nüüd märkab ka Mait, et lipuvardas, kahe suure hõbekuuse vahel, lehvib tuttava sinimustvalge asemel mingi kirju, imelike värvidega lipp.

„Hea vähemalt, et musta linti küljes pole,” naljatab autost väljunud isa ja ema heidab talle tigea pilgu. Sest tegemist on ikkagi *tema*, mitte Viktori vanematega, ja nende hoovi kohale on see veider lipp tõmmatud. Selliseid asju pole ilus öelda, võib veel kurja välja kutsuda.

„Teate,” lausub Endli-onu pärast sõbralikke tervitusi, „ma päris täpselt ei saa aru...” — ja Mait näeb, kuidas ema murelikult sõrmelukke mudib ja pilguga majaust sihib, justkui tahaks kohe sisse tormata — „aga minu arust teevad nad seal isemoodi nalja küll! Einoh, mis ma nüüd siin seletan. Suured muutused neil!” Seepeale jääb Endel vait ja vangutab murelikult pead.

„Mis riigi lipp see on?” nuiab Mait isa käest. Aga isa ei oska vastata, pakub algul Uus-Meremaad, kõhatab ja lubab pärast arvutist järele vaadata. Ema katsub ukselinki ja laseb kella — mis see nüüd olgu? Kes siis nõndaviisi uksi lukustab, turvalises kohas nagu Türi, päise päeva ajal — või olgu siis, õdusal õhtupoolikul?

Kuid juba kostabki eeskojast kobistamist. Vanaema keerab võtit ja ilmub uksele, lai naeratus näol. Aga tõesti — midagi on memme juures teisiti. Olgu küll toast tulnud, kannab ta peas vanaisa halli kaabut. Seljas on tal taadi pintsak ja jalas neli numbrit suuremad kalossid. „Tohoo tonti,” ütleb memm veidi kähedal häälel. Maidule tuleb meelde, et „tohoo tonti” on hoopis vanaisa lemmikväljend. Memme suust pole ta seda varem kunagi kuulnud, ikka „issake ja issake” — see on memme viis. „Oda nüüd,” kohmitseb vanaema pintsakutaskus ja võtab sealt taadi piibutobi. „Ma tee ühe popsu tubakit, enne kui tupp astume.”

„No terekest, ämmaraas!” astub ka isa ligi, proovides olukorda selgust tuua või vähemalt tubli tervitusega tuju ülal hoida. „Kuidas siis tervisega lood, kas puusakont on vastu pidanud?”

„Pole ma sul mingi ämm,” kostab vanaema pahaselt. „Hoia, kurat, hoia silmad lahti, vaata, mis see on!” Memm vehib papsi nina ees tumedaks tõmbunud piibujupatsiga, siis kõksab sõrmelukiga vastu kaabuäärt ja lisab: „Kas sa arvad, et ämmad kaabudega ringi käivad või? Siis sa pead küll peast põrunud olema!” Vanaema surub nüüd oma kortsulise, tugeva pöidlaga tubaka tihedamini piibukahasse ja rapsib tikuga tuld. Vaikides vaatab kogu pere, kuidas ta piibu põlema saab ja popsutama hakkab. Siis lirtsab memm trepimademele korraliku süljelarakana.

„Vanaema, kas sa kooki küpsetasid?” julgeb nüüd Mait suu lahti teha. Vanaema põrnitseb talle tükk aega otsa. „Poisiuss, ma pole sul mingi vanaema! Aeg on selgeks õppida!”

„Aga kooki, eile telefonis rääkisime ju...” Sõnad vaibuvad Maidu suul.

„Kooki ja kooki! See seal toas...” rehmab vanaema käega. „Aadu! Ei, mis kurat, Anne, tahtsin ma öelda! Küsi oma kooki temalt.”

Nüüd tuleb emale elu sisse. Justkui halba aimates tungib ta esikusse ja sealt

edasi kööki. Isa ja Mait järgnevad talle nagu lahingusse tormanud väejuhile, jättes vanaema trepile piipu popsima.

Köögis mängib valjusti raadio, pliidi all pragiseb tuli. Kraanikausi ääres toimetabki see, keda nad otsivad. Vanaisa! Mis asja sina siin nüüd teed?

Vanaisa peseb ennastunustavalt nõusid, ümiseb raadiole kaasa ja lööb jalaga laulu taktis vastu põrandat. Vett ja vahtu lendab igasse kaarde. Nii lõbusat vanaisa pole nad veel kunagi näinud. Alguses on teda siiski raske ära tunda. Taadil on peas lокkis parukas ja seljas vanaema lilleline kleit. Ainult et üleskääritud varrukate alt paistavad karvased soonilised käsivarred. Mait tahab naerma turtsatada, kuid isa-ema nägu nähes saab kohe aru, et asi on tõsine.

„Papake, mis see siis olgu?” küsib ema murduval häälel. Ta võtab vanaisal õlast kinni ja tahab teda kraanikausist eemale talutada justkui väikest last töötava hõõvelpingi või sumiseva mesitaru juurest. Aga vanaisa lööb märjad käed emale kaela ümber ja katab ta näo matsuvate musidega. Hääl on tal kile ja peenike nagu tüdrukul. „Oh sa latseke, lõpuks jõudsidki mind ja taadikest vaatama!”

„Aga Aadu...” püüab ema vahele segada.

„Ma ei ole enam Aadu,” parandab vanaisa. „Minu nimi on nüüd Anne.”

Lõpuks on ka vanaema tupp jõudnud. „Ma ütleski küll, et Anne nüüd mõni nimi või asi... aga talle on see Veski-plika eluaeg meeldind ja... igaüks võib võtta sellise nime, nagu ise tahab!”

„Jaa, väga õigesti öeldud!” kiidab vanaisa tagant. „Kas te ei olegi kuulnud, et nüüd on kõik võrdsed? Kas te ei teagi veel, et kõik võivad vabalt valida, kes nad olla tahavad?”

„Vot täpselt,” seletab vanaema. „Inimese sugu on tema enda valida! Raadios eile just rääkis. Välismaal ja Rootsis on juba ammu nii! Miks ma pean eluaeg vanaema olema ja kodus toimetama? Meie siin, kurat, oleme ajast ja arust. Viktor, kuule,” pöördub ta siis Maidu isa poole, „mul on õnged juba valmis, homme päikesetõusu ajal lähme särjele! Oled mees või ei ole?”

„Ja mina lähen naabri-Milvi poole... eee... naistejuttu ajama!” teatab vanaisa.

„Õhtul saunas vaadake, mis pesu tal seal kitli all õige on!” kõhistab vanaema naerda.

Seepeale isa võpatab. Mis ta mõtetes toimub, vaevalt küll keegi sellele vastata oskaks. Nagu puuga pähe saanud, taganeb ta paari sammuga esikusse, siis aga astub välja majatrepile. Ta põrnitseb üksisilmi vardas lehvivat kummalist lippu. Siis otsib ta pilguga naabri-Endlit, justkui ootaks seletust. Aga Endel on kadunud. Miks peakski ta väravas passima, kui koer jalutatud ja hämarus linnale laskumas. Isa tammub sihitult aias. Ta silmitseb õunapuuõisi ja libistab peoga üle viirpuuheki. Auto juures seisab ta minutit viis ja näperdab süütevõtit. Siis ohkab, avab autoukse ja poeb tagaistmele. Sülearvuti hakkab sahisedes tööle. Avatud autoaknast — siitsamast lähedalt — kostab õhtuse kuldnoka kevadlaulu. Isa logib arvutisse sisse. Youtube'ist valib ta Jordan Petersoni viimase loengu ja paneb pähe kõrvaklapid, et Kanada professorit paremini kuulda. Muu

maailm — vanaisad ja vanaemad, koerad ja õunapuud — taanduvad hägusesse olematusse.

Isa ei kuule, kuidas toas hääled valjenevad, nõud klirisevad ja ukсед pauguvad. „Kihnu Virve!” röögib keegi kileda häälega. „Kas temal ei olegi õigus?”

„Palun lõpetage!” nuuksatab ema.

„Ka Kihnu Virve on tegelikult mees!” hüütakse taas. Aga tee nüüd kindlaks, kas hüüdjaks on vanaisa või vanaema. Keegi keerab raadio kõvemaks, keegi trambib koridoris, keegi aga lükkab põrandale plekk-kastruli, mis plärisedes tükk aega ringi veereb. Viimaks on kuulda, kuidas vanaisa käratab oma endise, vanaisa-häälega: „Eit kurat! Kas sina tuled Kihnu Virvet mõnitama! Ma veel näitan sulle! Kus me Luki all alles andsime tibladele!”

Kui ema ja Mait veel köögis oleksid, näeksid nad, kuidas vanaisa kleidi seljast rebib ja selle all tolkneva rinnahoidja prügikasti virutab. Õnneks on tal veel seljas kollakaks tõmbunud maika. Nad märkaksid ka, et vanaema kortsulisele näole ilmub kaval naeratus; ta vaatab rabelevat vanaisa ja itsitab päris kelmikalt, peaaegu nagu noor tütarlaps.

Ema on taandunud verandale, kus on kastide kaupa istikuid lillelaada jaoks. Ta pühib pisaraid ja mõtleb äkki ajaloole. Aastad ei taha klappida. Neljakümne kolmandal, neljakümne kolmandal... oli taat alles kahene. Huvitav, kuidas ta Luki all tiblasid peksis? Ega ometi puuhobusega?

Mait on aga hiilinud elutuppa ja leidnud riulist entsüklopeedia. Ta on haaranud kõite, kus on kõigi maade lipud sees. Hoolega silmitseb ta värvitahvlit, suutmata kuidagi leida lippu, millel oleks kõik vikerkaarevärvid kenasti reas.

iris Viirpalu

*

vahel tahaksin saada vanaks
kohe ja kiiruga
sulada üheks agulimajade puitustega
koltuda ja pehkida
aga mäletada kogu oma elu —
nahk täiskirjatud puhtand
tõmmis elust enesest
mõned tähendused ihhu nõelutud —
istuda
ja hoida oma aastaid süles

*

iga inimene on ilus iseasi
kui paljut meile tast näha
ja mõista antakse
peegeldus klaasil või silmapilus
mõni mõte või naer või vihapurse
soojuse sõmer puude ta sõrme alt
üks-kaks pilti maailmast
kui süvitsi oskame vaadata
kui paljut hoomata suudame
kas mõista ta mõistatust
iga inimene kui jõesuue
ookeani südame all

*

elu teeb võluvaks
ilu ja valu
vahelduvvool

*

su nimi on tähtedel teada
sünkmusta öötaeva lael
on ehk eneseleidmise võrrand
saamise ja olemise
olemuse algarv
ja rütm

kangastub kodu —
kesk pimedust Linnutee

Julius Ürt

*

Maailm su ümber on muutund
jõmakaks kõmavaks vaadiks.
Mida see kõike on suutnud:
meeltehurm — uppuvas paadis?

Tean, et sõnade valjus
lummab ka õilsate meeli,
roostetav eluhaljus
katsetab hingede keeli.

Sellele vastuseks kehatud
rüüpadavad jõuetult õrjetul tunnil
jooki, mis ülendab kurjust,
tormi, mis avab huuled.

Talitsematud tuuled,
mida sa üksaina kuuled,
pole niisama purjus,
vaid joobunud ajatu sunnist.

Maa-ilma rabadast kestast
on väljumas viimne kaja,
mida meil läkitada
ilmaruumi veel vaja.

*

Maakera sees on tihke valge auk,
kust inimkond elueliksiiri hingab.
Varsti on jälle musta augu kord,
aga meie jõuame eest ära.
Paikneme eetrisse ja sahiseme universumi äärele.
Seal päike ei paista, aga linnud laulavad ikka.

Indrek Hargla / Leo Kunnas / Peeter Helme

„Aga ulmes on see võimalik“

PEETER HELME: Mida te viimati lugesite?

LEO KUNNAS: Viimati lugesin Heinrich Weinbergi „Törkeotsingut“. Kahjuks jõuan igal aastal lugeda läbi ainult paar kodumaist ulmeraamatut. Raamatuid on nii palju ja minu suutlikkus on nii vilets. Võrreldes nõukogude ajaga on ka aeg väga erinev: siis oli iga ulmeraamat suur defitsiit ja loeti läbi kõik, mis ilmus — oli siis autor, kes oli. Nüüd on õnneks raamatuid palju rohkem. Aastas ilmub kümme kuni viisteist eesti ulmeromaani.

INDREK HARGLA: Mina lugesin viimati antoloogiat „Vinguv jalaluu“. Lugesin selle umbes viis korda otsast lõpuni läbi, kuna pidin seda ise olude sunnil koostama. Aga kui rääkida välismaisest žanriulmest, siis kaks mulle väga olulist autorit on Isaac Asimov ja Steven Baxter. Nende romaane lugesin samuti.

P. H.: Nagu öeldud, valisid sina „Vinguva jalaluu“ autorid. Kas see tähendab, et see on ka raamat, mis peegeldab sinu maitset?

I. H.: Ei, niimoodi ei saa öelda! Ta peegeldab ikkagi autorite loomingu. Ja eks iga autor sai ise valida, millise loo ta kirjutab, mingeid eelkõikuleppeid või plaane polnud peale selle, et palusin autoritel otsida inspiratsiooni Kreutzwaldi muinasjutustest. Mingisuguse autorite eelvaliku pidin muidugi tegema küll. See tähendab, et küsisin lugusid nendelt autoritelt, kellest uskusin, et nad võiksid teemaga haakuda. Ja kuna tegin läinud aastal kaks antoloogiat,¹ siis ei tahtnud ma päris sama autorite kooslust korrata. Ehk siis — ei, ma ei tea isegi täpselt, mis on minu maitse. Ma ei ole seda kunagi endale defineerinud ei ulmes ega kirjanduses üldisemalt. Võib-olla vastavad minu maitsele pigem klassikalised, kammerlikumad lood, kus ei ole palju tegevust, vaid on rohkem rääkimist ja mõtlemist ning kus ei ole suuri massistseene.

P. H.: Ahaa — sa saidki aru, kuhu ma oma eelmise küsimusega tüürisin! Tahtsin nimelt uurida, milline on teie kummagi ulmekirjanduslik maitse. Leo, ütlesid, et sul ei ole lugemiseks palju aega — kas see tähendab siis, et valid väga hoolega seda, mida loed?

L. K.: Osalt valin, osalt ka mitte. Mõni raamat lihtsalt satub kätte. Näiteks Gluhhovski romaanidega „Metro 2033“ ja „Metro 2035“ juhtus nii, et vaatasin, tundus huvitav ja lugesingi siis alguses läbi ühe, pärast teise. Aga teadlikult olen viimasel ajal lugenud järjest kaks Strugatskite-teemalist jutukogu, kus vene ulmeautorid on ehitanud oma maailmu Strugatskite loomingu põhjal. Ja kuna olen ise sõjaväelane, siis olen teadlikult üritanud lugeda läbi need ulmejutud, kus käsitletakse sõjateemat. Ega neid iseenesest polegi väga palju...

P. H.: Aga kas olete ka teineteise teoseid lugenud?

¹ Lisaks „Vinguvale jalaluule“ alternatiivajaloo antoloogia „Eestid, mida ei olnud“. — P. H.

L. K.: Jaa, muidugi!

I. H.: Ikka tuleb lugeda! Tuleb lugeda nii palju kui jõuab. Tihti kõike ei jõua, aga põgusalt tuleks kindlasti teada, mis ilmub. Kui küsisid maitse-eelistuse kohta, siis tegevkirjanik ei saa olla ulmefänn nii palju, nagu ta tahaks, sest eelkõige on ikkagi vaja kirjutada ja lugemiseks jääb vähem aega.

L. K.: Paraku täpselt nii see on, aga mingite asjade vastu on ometi püsiv huvi. Nii huvitabki mind näiteks, et mis Melchior järgmiseks teeb.

I. H.: Eile õhtul läks ta üles Toompeale. Reaalajas kusagil kella viie paiku hommikul vaatas ta mõrvapaika, kuhu oli kutsutud. Talle oli tegu uue kogemusega, sest ta pidi vaatama mõrvapaika, kus puuduvad nii laip kui ka asitõendid, sest mõrv leidis aset tüki aja eest, aga Melchior peab juhtumi sellegipoolest lahendama. Aga noh — see ei ole ulmeteema.

P. H.: Jah, Indrek, sina ei ole ju ainult ulmekirjanik. Kust jookseb sinu meelest piir ulme ja mitteulme vahel? Sama küsimus ka Leole: kus on ulmekirjanduse ja muu kirjanduse piir, kas seda on üldse vaja defineerida?

I. H.: Jah... see piir on kahtlemata olemas, aga õieti ei ole ulmet võimalik defineerida. Mitte et seda poleks püütud teha. On ikka. Aga ainuke kindel definitsioon, mis minu silmis tõesti töötab, on järgmine: ulmest ei ole võimalik teha teadust. Eks see kehtib muidugi kogu kirjanduse kohta. Kuid defineerimisega on juba nii, et kuigi piir ulme ja mitteulme vahel on olemas, võib seda tõmmata erinevalt. Ühelt poolt väljendub see selles, et on kirjastusi, kes annavad välja ainult ulmet. Samuti on ulmeraamatul natuke teistsugune välimus, näiteks on talle sageli peale kirjutatud, et tegu on ulmega või lausa, mis žanri ulmega. Aga loomulikult on ka palju piiripealseid nähtusi. Kindlasti tõmbavad seda piiri ka ulmefännid ise. Neil on žanriootused, nad tahavad lugeda žanripuhast kraami. Kokkuvõttes võib ju küll midagi defineerida, aga elu paneb ise asjad paika. Näiteks võib mõni autor tahta vägisi sokutada oma loomingut ulmeleeri, kuid kui seda omaks ei võeta, siis see pole ikkagi ulme. Ja mõne teise asjaga on vastupidi — see võib olla tava- või päris- või peavoolukirjanduse jaoks liiga segane, liiga ulmeline, ja sinna ta ei pääse, aga ulmefännidele võib sobida.

L. K.: Mõne teose puhul on üsna täpselt selge, et see on žanriulme. „Gort Ashryn” seda kahtlemata on, aga kui võtta näiteks „Sõda 2023”, siis mis see täpselt on? Kas ulmeteos või midagi muud? Kujutan selles kahte eri stsenaariumi, millest kumbki võib teoks saada. Võttes veel arvesse näiteks sedagi, et kui ma peaksin kandideerima Riigikogu valimistel ja peaksin saama kaitseministriks,² võib see aidata kaasa ühe raamatus kirjeldatud stsenaariumi teostumisele... Nii võttes ongi raske tõmmata piiri ulme ja mitteulme vahele. Ma ei usu, et sel juhul suudaksid seda tõmmata ka ulmefännid. Arvan, et raamatut „Sõda 2023” ongi võimatu päriselt kuskile leeri asetada.

P. H.: Eks need asjad võivad ka muutuda. Kui loen näiteks Sorokinit, siis

---

2 Intervjuu ajal polnud Riigikogu valimisnimekirjad veel teatavaks tehtud. — P. H.

mulle tundub, et mida päev edasi, seda vähem on tema looming ulmekirjandus ja üha rohkem on see lihtsalt Venemaa igapäeva kirjeldus.

L. K.: Jah, see peab paika küll.

I. H.: Olen kirjutanud ajaloolisi kriminulle ning mõned näitemängud ja stsenaariumid, mis ei ole ulme. Ja neid tehes olengi teadlikult võtnud asja nii, et see, mida ma nüüd kirjutan, pole ulme, vaid mingi teine žanr. Samas ei välis- ta ka selline teadlikkus võimalust, et kirjutatusse lipsab sisse mingi ulmekir- janduse element. Kuid üldpilti see ometi ei mõjuta. Aga siis, kui hakata tegema seda õiget kirjandust ehk ulmekirjandust, on vaja täpselt teada, mida on vaja selleks, et teha asju just valitud žanris. Žanrisse ei saa ikka päris vabalt suhtuda, seda tuleb võtta tõsiselt. Jah, natuke võib segada alamžanridega, mängida nen- dega, kasutada ühes žanris teise elemente, aga žanripuhtus on siiski oluline.

P. H.: Ometi olete kumbki kirjutanud sellist kirjandust, kus žanrid on natuke segamini.

I. H.: Võib-olla kirjanik ei peagi ise oma kirjutatu žanrikuuluvuse üle pead murdma. Selle paneb kirjanduselu paika: kui ulmefännid loomingu omaks võ- tavad, siis on tegu ulmega, kui ei võta, siis mitte. Näiteks Andrus Kivirähki loomingut peavad ulmefännid enda omaks. Talle endale see vist väga ei meeldi või vähemalt ei pea ta seda nii oluliseks, aga „Rehepapp” ja „Mees, kes teadis ussisõnu” on ulmefännide meelest ulmekirjandus. Kivirähk võib ise olla sellega rahul või mitte, aga žanrimääratluse poolest on ometi nii...

P. H.: Mulle näib, et viimastel aastatel on eesti ulme positsioon selles mõttes paranenud, et ta ei ole enam nii väga kapis ja ka need inimesed, kes tingimata ei kuulu ulmekogukonda, on valmis lugema raamatuid, mille autorid nimetavad oma loomingut ulmekirjanduseks. Kas nõustute minuga või vaidlete vastu?

I. H.: Ilmselt on sul rohkem infot, sa tegeled kirjanduseluga ja tunned ini- mesi — mina istun üksinda kodus, kirjutan ega loe nii palju...

P. H.: Aga sul on ju teistpidi väga hea vaade — sind kui kirjanikku kutsutakse esinema ja rääkima. See tähendab võimalust lugejatega suhelda. Kes nad on, kas ainult klassikalised ulmehuvilised või on ka muud rahvast?

I. H.: On igasuguseid. Aga üldiselt tullakse mind kuulama ikka Melchiori pärast. Ütlen küll kuulajatele vahel, et olen elukutse poolest ametlikult ja päriselt ulmekirjanik, kes on kirjutanud mõned ajaloolised kriminullid, aga teada tahavad nad siiski rohkem Melchiorist.

L. K.: Ka minu kohtumised näitavad, et ühele ja samale üritusele võivad tulla kokku väga erinevad lugejad, erinevad fännide grupid. Ühelt poolt need, kellele meeldib „Sõdurjumala teener”. Mõni sinna seltskonda kuuluv lugeja ongi tun- nistanud, et ei ole kunagi mu ulmejutte lugenud. Samas on ulmejutte lugenud inimesed enamasti lugenud ka muud. Aga jah, mõned lugejad on mulle tun- nistanud, et nad ulmet ei loe, ei saa sellest aru ja pole ka ühtki jõudu, mis paneks neid seda lugema — see on muidugi kurb, aga vähemalt aus ülestunnistus.

P. H.: Aga äkki on siis asi lihtsalt nimetuses? Äkki sa ei peaks oma raamatute kohta ütleva „ulme”, vahest nad siis loeksid?

L. K.: See oleks vist valetamine. Kui ikka on ulme, siis on. Pole ju mõtet rääkida, et „Gort Ashryn” on realistlik raamat.

I. H.: „Vinguvale jalaluule” kirjutasin esi- ja sisekaanele sõna „ulme” kokku kolm korda. Sellega peaks olema hoiatus antud. Tänapäeval peab inimest ikka hoiatama laadis, et see on ravim, enne tarvitamist pea nõu jne. Aga kui küsida, kas ulmekirjandust on hakatud Eesti kirjanduselus tõsisemalt võtma, siis ei oska ma ühemõttelist üldistust teha. Küll võin väita, et ulmet on Eestis üldiselt peetud alaväärtuslikuks žanriks, nagu paljud tõsiliteraadid peavad sopakaks kriminulli. Kui see suhtumine ka on hakanud muutuma, siis mööndustega. Eesti kirjandus on lihtsalt alati olnud väga realismikeskne. Põhimõtteliselt on eesti kirjanduses kaks paradigmat: kas inimene tuleb maalt linna või läheb linnast maale. Mina olen ulmevõtmes käsitlenud mõlemat: romaanis „Merivälja” ja kahes „Süvahavva” romaanis. Siiski ei tunnista neid teoseid eesti kirjanduse kanoonilise osana, sest kuigi olen lähtunud klassikalisest paradigmast, sisaldavad nimetatud kolm romaani üsna kõvasti üleloomulikku. Tõsi, mõne autori puhul on selline käitumine lubatud ning mõni ulmekirjanik lubatakse vahel ka päriskirjanike seltsi ja temast on siis viisakas kultuuriajalehes kirjutada, aga enamasti käib hea tooni juurde ulme mahavaikimine. See inimene, kes kirjutab liiga palju ulmet, kaotab tõsiseltvõetavuse. Ta ei ole siis päris kirjandusnimene, vaid tegeleb mingisuguse kahtlase asjaga.

L. K.: Indrekul on täiesti õigus! Kui ma oleksin kirjutanud ainult „Gort Ashryni” ja mitte näiteks „Kustumatu valguse maailma” ja „Sõdurjumala teenrit”, siis oleks kindlasti ka kirjandusringkondade ja avalikkuse suhtumine minusse hoopis teine. Kurb tunnistada, muidugi, aga nii on...

P. H.: No kuulge, mis juttu te räägite!? Te olete olnud rahvusringhäälingus eetris, andnud ja annate intervjuusid kirjandus- ja kultuuriajakirjandusele ja väidate, et teid ei võeta tõsiselt ega lasta püünele?

I. H.: Ma ei ole seda öelnud, et ei lasta, aga sa palusid üldistada ja üldistades tundubki mulle olukord just selline, nagu äsja kirjeldasin. Olen pealegi ka ise kuulnud — nimesid nimetamata — mitme tuntud kirjandusnimese omavahelist arutelu, et jajah, ulme on niisugune imelik asi, mida ta ei salli... Samas on muidugi raske tõestada midagi, mida ei saa üheselt mõõta ega kaaluda. Ometi on imelik, et klassikaline eesti kirjandus on üsna mitteulmeline, kuigi kõik tunnustatud eesti klassikud on kirjutanud ka ulmet. Vahel on lugejatega kohtumistel sellest juttu tulnud ning siis oleme koos raamatukogutöötajaga tutvastanud, et jah, ka see autor on kirjutanud ulmet...

P. H.: Näiteks kes?

I. H.: Ükskõik kes. Tammsaare, Kaugver... Egon Rannet vist ei ole. Vähe-malt pole ma temalt midagi leidnud, aga päris kindel ei saa olla.

L. K.: Olen vaadanud igal aastal Stalkeri auhinna kandidaatide nimekirju ja see pilt rõõmustab mind peaaegu alati, et on ilmunud nii palju ainuüksi kodu-maiseid romaane. Loomulikult on kurb tunnistada, et ma ei jõua neid kõiki läbi lugeda, aga kui romaanikategoorias kandideerib auhinnale kümme, kaksteist

või vahel lausa viisteist raamatut, siis on see tegelikult kõva sõna. Ja võttes selle nimekirja lahti veel alamžanride kaupa, siis on näha, et kirjutatakse kõikvõimalikke raamatuid: on *fantasy*'t, on õudusjutte, on kõike muud. Iseenesest juba see on positiivne, et oleme küll väike rahvas ja väike kirjandus, aga ikkagi on meil kaetud kogu lai ulmekirjanduse spekter.

I. H.: Siit tulebki välja huvitav asjaolu, et suurtel rahvastel võib ulme olla ja sageli ka on muust kirjandusest täiesti eraldi. Hea küll, saame Ameerikast tuua Stephen Kingi näite — tema on autor, keda niinimetatud „päris” kirjanduselu peab kõige üldisemas mõttes Ameerika kirjanikuks, aga ulmefännidele on ta ometi ulmekirjanik. Kui sellised näited kõrvale jätta, kipub kehtima reegel, et mida suurem riik, seda rohkem saab ulme elada omas nišis, vajamata üldrahvalikku või riiklikku tunnustust. Ta saab hakkama. Aga väikese rahva puhul tekib kohe küsimus, kas oleme oma kirjanduse poolest nii jõukad, et saame ühe žanri ära unustada, maha vaikida ja kõrvale lükata. Loomulikult ei taha ma sellega öelda, et igasugune ulme on automaatselt hea ja kiiduväärne. Kui miski on halvasti kirjutatud, ei vääri see käsitlemist, olgu žanr missugune tahes. Sellest patust pole prii ka eesti ulme — nii ulmes kui ka tavakirjanduses juhtub, et trükki satub ja tunnustust saab ka ebakvaliteetne kirjandus.

P. H.: Mulle tundub, et läänes on ulme muutumas siiski peavooluks selles mõttes, et ulmest pärit elemendid tungivad psühholoogilisse realismi ja vastupidi, psühholoogiline realism tungib ulmekirjandusse ning sellise arengu tulemusena näib tänapäeva ulme olevat ühiskondlikum kui eales.

L. K.: Võib-olla on asi hoopis selles, et ulme jõuab maailmas kohtadesse, kus ta polnud varem nii levinud, väljapoole Ameerika Ühendriike, endist Nõukogude Liitu ja nende mõjupiirkonda. Minu viimase aja suurim lugemiselamus oli näiteks hiinlase Cixin Liu triloogia, mida sain lugeda tänu sellele, et see on tõlgitud inglise keelde. Ulmekirjanikku peaks olema raske hämmastada, aga tema puhul ma küll imestasin, kuidas tal aju ikka töötab!

I. H.: Kordan veel kord, et ma istun ju üksinda kodus ja nokitsen oma asjade kallal, mistõttu on mul raske teha suuri üldistusi. Jah, ma tean, et näiteks Ameerika ulme puhul on räägitud teatud lainetest, mis on rõhutanud sotsiaalsuse momente, samal ajal kui meie kirjutame siin ainult mingit *pulp*'i ja madinat, nii et võiks ju küsida, kas peaksime rohkem rääkima ka ühiskondlikest asjadest ja olema sotsiaalselt erksamad... Ameerika ulmesse tuli sotsiaalsus omaette uue lainena 1970. aastatel, samas ei ole ka mitte kõik ulmelugejad seda omaks võtnud. See on viinud teravate konfliktideni ulmeringkondade sees. Nii on viimastel aastatel olnud Ameerikas juhtumeid, kus mõni poliitiliselt laetud seltskond on üritanud kaaperdada mingite auhindade jagamist. Kui vaatame nüüd Eestit ja keskmist eesti ulmelugejat — sest eks meilgi ole keskmine lugeja olemas —, siis ega ta sotsiaalset ulmet ikka eriti ei taha.

P. H.: Ometi julgen väita, et teie mõlema loomingus on teatud sotsiaalne mõõde olemas.

L. K.: Kui sa nii ütled.

I. H.: Kirjanik — isegi ulmekirjanik — ei saa asetada ennast päriselt välja-poolle oma aega ja ruumi. Ta on ikkagi oma ajastu inimene ja oma rahva liige. See peegeldub loomulikult ka tema loomingus.

L. K.: Ma ei usu sellesse, et inimene saaks parandada maailma, aga sellesse usun küll, et inimene saab parandada iseennast. Seda olen ka püüdnud käsitle-da oma loomingus nii hästi, kui suudan.

I. H.: Kui tulla korraks tagasi selle juurde, mis toimub maailma ulmes ja mis meil, siis tegelikult peakski kõigepealt selgeks tegema, millest me räägime, kui räägime eesti ulmest. Meil on 20—30 kirjanikku, mõned pigem algajad, mõned juba profid, kes kirjutavad lihtsalt seda, mida neile meeldib kirjutada. Kas me saame teha sellise seltskonna põhjal mingeid üldistusi? Võib-olla saame, ent mis kasu sellest on? Aga proovime. Niisiis — mis see eesti ulme üldse on? Eesti ulme on suuresti ikkagi tegevus-, mitte ideekeskne. Ta on olnud algusest peale kiirekäiguline ja filmilik ning ideekeskust on seal olnud vähem, kui võiks olla.

P. H.: Siiski on igal tegevusel alati ju ka mingi käivitav jõud, mingi ideeline taust ja see viib ühe kontseptsioonini, mida näen teie mõlema loomingus, aga ka üldisemalt eesti ulmes — nimelt rahvuslikkus. Julgen isegi väita, et eesti ulme on rõhutatult rahvuslik. Seejuures ei pea ma silmas mitte seda, millised on ulmekirjanike ideaalid ja eeskujud, vaid teemapüstitust ja -arendust.

I. H.: Olen kirjutanud lugusid, mille tegevus toimub Eestis ja mille tegelased on eestlased, ning olen kirjutanud lugusid, millel pole Eestiga üldse mitte midagi pistmist. Ja olen märganud, et eesti lugejat ei huvita eriti lood, mille tege-lased on välismaalased ja tegevus hargneb välismaal. Lihtsalt on nii, et eesti inimestele meeldib Eestiga seotud kirjandus. Mu meelest on see ka arusaadav. Kunagi kirjutasin mingeid alternatiivajalugusid, mis rääkisid välismaast. Need ei huvitanud suurt mitte kedagi...

L. K.: „Sõda 2023” on rahvuslik teos. See käsitleb ju meie rahvuse võimaliku tulevikku kahes erinevas võtmes. „Gort Ashrynis” pole aga mitte midagi rahvuslikku peale Anton Irve nime ja ühe episoodi, kus ta unistab sellest, et oleks soovinud näha Tallinna vanalinna. Rohkem viiteid Eestile seal pole. Nii et kõik oleneb teosest ja kontekstist.

I. H.: Vahel ütlen endale, et peaksin olema oma raamatutes Eesti käsitlemi-sega ettevaatlikum, sest olen neli-viis korda mõnda asja ette ennustanud. Ja parem oleks, kui ma poleks seda teinud, sest need ei ole olnud just head asjad.

P. H.: Kas sa arvad, et kui sa ei oleks neist kirjutanud, poleks need kunagi teostunud?

I. H.: Südametunnistus oleks vähemalt kergem.

P. H.: Tulles meie jutu alguse juurde tagasi, siis äkki me ei peakski tegema nii suurt eristust selle vahel, mis on ulmekirjandus ja mis on muu kirjandus, sest kõik algab ikkagi ju sellest, et kirjandus on kas hea või halb.

I. H.: Kas saab olla halba kirjandust?

P. H.: Saab küll, puutun sellega iga päev kokku.

I. H.: Tekst saab kirjanduseks ju alles siis, kui ta on ilmunud raamatus. Seega kuskil lekib mingi filter ja halvad tekstid pääsevad läbi...

L. K.: Ulmekirjandust on raske hinnata, sest ulme eeldab millegi põhimõtteliselt uue väljamõtlemist. See pole aga üldse kerge. Seetõttu püüan ka ise hoiduda hinnangute andmisest teistele ulmekirjanikele. Selleks on pealegi kirjandusteadlased — las nemad vaevavad oma pead. Meie lihtsalt püüame kirjutada nii hästi, kui oskame.

I. H.: Väga õige mõte. Mina pean ulmet tähtsaks ja armastangi esiteks sel põhjusel, et ulmekirjanduses on kirjanikul kohustus tulla alati välja millegi uuega. Tavakirjanduses seda ei ole. Sa võid kirjutada rahulikult sellest, mida aknast välja vaadates näed või mis su oma elus juhtub. Enamik eesti kirjanikke just nii teebki. Aga ulmes ootab publik midagi uut, originaalset, midagi efektselt, midagi vahvat, mis ergastaks lugeja mõttemaailma, tekitaks huvitavaid mõtteid ja kujutluspilte. Ja teine põhjus, miks ma pean ulmet nii tähtsaks, seisneb selles, et ulmekirjandus saab läheneda realistlikult kolmele kõige olulisemale küsimusele inimese elus: kas jumal on olemas, kust me tuleme ja mis saab meist siis, kui me siit ilmast lahkume. Võtmesõna on siinkohal „realistlikult”. Tavakirjanduse reeglid ei luba läheneda neile küsimustele realistlikult, ulme aga küll.

L. K.: Mu lemmiktegelane kõikidest mu enese teostest pole mitte Anton Irv või mõni teine peategelane, vaid hoopis tagasihoidlik invasioonijalaväe peavaimulik „Gort Ashrynist”. Mulle läheb korda see, kuidas tema saab aru maailmast, jumalast ja religioonist ning kuidas ta püüab neid asju teistele õpetada. Pärast käsikirja lugemist ütles üks mu sõber lausa, et siin teed sa midagi õigesti, jätkka seda, paranda ja arenda, sest siin oled sa õigel teel. Ja ma siis parandasin ja arendasin ning tajusin viimaks ka ise, kuidas hakkasin mõistma jumalat ja religiooni varasemaga võrreldes sügavamalt. Loodan, et mul õnnestus see vähemalt osaliselt ka lugejateni viia. Jah, ja see oleks olnud võimatu mõnes realistlikus raamatus, mis räägiks Eestist nüüd ja praegu. Sellisel juhul arvaksid inimesed, et kirjanik on hulluks läinud. Aga ulmes on see võimalik.

Jüri Kallas

Eesti ulmest

Lühidalt ja põhjalikult

Kui mulle tehti ettepanek kirjutada „Loomingu” lugejale ulmest üldisemalt ja konkreetselt eesti ulmest, siis oli põhiküsimus, kuidas leida mõistlik kesktee. Võib ju eeldada, et ajakirja „Looming” lugeja ulmekirjandusega eriti kursis ei ole, ent võib oletada, et on lugejaid, kes ulmest üht-teist siiski teavad. Võtsingi enesele ülesandeks kirjutada ülevaade, mis annaks hädavajaliku miinimumi inimesele, kes loeb esimest korda teadlikult midagi ulmekirjanduse teemal, ning samas oleks huvitav ka neil, kes asjaga rohkem kursis. Kuidas see mul õnnestus, seda otsustab juba lugeja.

Ulmest üldiselt

Ulmekirjanduse alguspunkt on praeguseks üsna konkreetselt kokku lepitud ja selleks on aasta 1818, mil Mary Shelley avaldas romaani „Frankenstein”. Romaan, mis viimase 35 aasta jooksul on eesti keeles näinud neli trükki, peaks igapäevale tuttav olema või siis vähemasti lihtsalt leitav. Ega romaani sisu olegi oluline, pigem see, kuidas tekst on kirja pandud — „Frankenstein” pole lihtsalt fantastiline lugu, pigem oli see suuresti oma ajast ees ning kirjeldas, kuidas üks ulmeline avastus mõjutab ilma ja inimesi.

Mis ulme täpselt on, seda pole vist kunagi selgeks vaieldud või ammendavalt defineeritud. Ulmekirjanduse alla mahuvad kenasti nii fantastiline seikluse-lugu kui ka sotsiaalsete probleemide lahkamine ulmekuues. On teoseid, mis tegelevad mõne fantastilise idee või leiutise kirjeldamisega, ja on tekste, kus ulme on vaid taustaks. Laias laastus võib ulmekirjanduse jagada kaheks: žanriulme ja piiripealne ulme. See jaotus ei käi ulme hulga järgi teoses, pigem on oluline, kuidas ulmet rakendatakse. Žanriulme autor püüab üldjuhul sisse tuua kas mõne uue ulmeidee või siis leida vanas idees mõnd uut nurka. Žanriulme autor on enamasti kursis varasemaga ja teab, mis on juba tehtud. Piiripealse ulme autorid tavaliselt žanri ajaloo ja tüvitekstidega kursis pole ning seetõttu pakuvad oma teostes sageli välja asju, mida žanriautor klišeena hābeneks.

Loomulikult on selline jaotus lihtsustamine, aga kuidagi need piirid tuleb tõmmata, sest tänapäeval on popp žanri kui sellist hābeneda või suisa eitada, eriti piiripealsete autorite leeris. Jah, võib ju öelda, et žanr ahistab, ja ka seda, et ortodokssete ulmefānnide ootused teostele on rumalad ja pārsivad loominguulist vabadust. Samas, et murda mingeid kaanoneid, selleks võiks vähemasti teada, millised need kaanonid on ja mida on žanris varem tehtud.

Mis on ulme?

Eesti keel on üks väheseid keeli maailmas, kus on olemas eraldi sõna, mis tähistab siinse artikli objektiks olevat nähtust. Ja kuigi Henn-Kaarel Hellat lõi sõna „ulme” kohmakavõitu termini „teaduslik fantastika” asemele, sai see sõna mõne aastaga kogu fantastilise kirjasõna sünonüümiks. Eesti ulmefännide ja -autorite seas on sõnal „ulme” aga väga konkreetne tähendus ning see hõlmab teadusliku fantastika, fantaasia- ja õuduskirjanduse. Selline jaotus on muidugi kogu maailmas tunnustatud, aga neil seal pole oma sõna.

Teaduslik fantastika on ulme alamžanr, kus toimuvat seletatakse teadusega. Lihtsustatult öeldes lendab kangelane superlennuki, rakettranitsa või kosmoseraketiga, sest teaduse areng võimaldab seda. Enamjaolt on teaduslikud seletused siiski üsna üldsõnalised ja seetõttu võiks enamikku teadusliku fantastikat nimetada pigem näivteaduslikuks fantastikaks. Mõningase vastukaaluna näivteaduslikule on aeg-ajalt esile kerkinud autoreid, kes peavad teaduslikkust enam kui oluliseks ning jälgivad punktuaalselt, et nende teoses esinevad teaduslikud seletused oleksid korralikult põhjendatud, mõnikord suisa valemite ja skeemidega. Niisugust ulme alaliiki on eesti keeles defineeritud kui „kõva ulmet”, aga arukam oleks ehk öelda „tõsiteaduslik fantastika”.

Fantaasiakirjandus on ulme alamžanr, kus toimuvat seletatakse maagia ja võlukumunastiga. Kui võtta taas see lendamise analoog, siis kangelane lendab, sest ta valdab võlukumunast või tal on vastav maagiline abivahend. Laias laastus jaguneb fantaasiakirjandus kaheks: kangelasfantaasiad ja eepiline fantaasiakirjandus. Kangelasfantaasiad on suuresti mõõga ja maagia seikluslood, kus sündmused keskenduvad ühe kangelase tegemistele ning kangelane ise pigem võlukumunast ei valda. Siiski, ega kõik kangelasfantaasiad nii lihtsakoelised olegi. Eepiline fantaasiakirjandus keskendub tihti suurtele plaanidele, kus on mängus vähemasti terve kuningriigi, aga sageli suisa kogu maailma saatus. Sirgjoonelist seiklust asendavad kõikvõimalikud intriigid ja mastaapsed lahingustseenid.

Õuduskirjandus on neist kolmest kõige vanem, kuid samas on seda ka kõige keerulisem kaardistada. Põhjuseks on vahest see, et sageli liigitatakse õuduse alla kogu hirmuemotsiooni pakkuv kirjandus ehk siis ka mittefantastiline või lihtsalt ääretult vägivaldne põnevuskirjandus jne. Kui lendamise analoogiaga jätkata, siis õudusloos kangelane lendab, aga pole oluline, miks ta lendab. Ouline on pigem õõv, mida kangelase fantastiline lend endaga kaasa toob.

Eesti keeles on uuemal ajal hakanud levima ka sõnad „teadusulme”, „imeulme” ja „õudusulme”, kuid fännid ja kirjanikud ei ole neid omaks võtnud. Need sõnad on kasutusel peamiselt Vikipeedias ja levivad sealtkaudu ka mujale.

Ulmekirjanduse alamžanriteks on tahetud nimetada ka alternatiivjalugu, küberpunkit, aurupunkit¹ ning mis tahes moodsat kirjutamislaadi ja/või tee-

¹ Ulme alamžanr, mida iseloomustavad aurumasinad, tihti keskkonnas, mille inspiratsiooniks on XIX sajandi tööstusrevolutsioon. Võtmesõnaks on „anakronismid” — nii tehnika kui ka ühiskondlike suhete vallas.

mat. Korrektne selline lähenemine siiski pole, kuigi võib mõista neid kriitikuid ja autoreid, kes seda teevad, sest sageli on mõni uus suund nii omanäoline, et tekib tõesti tahtmine seda kuidagi eraldi märgistada. Peamine põhjus, miks alternatiivajalugu, küberpunk, aurupunk ja teisi vähemaid teemasid ei saa eraldi alamžanriteks pidada, on vahest see, et need tekstid võivad olla lahendatud ükskõik millise kolme alamžanri stilistikas, aga on siiski neist kolmest tunduvalt ahtama kandepinnaga.

Tegelikult ei tohiks siiski esialgu rohkem sügavuti minna, sest Eestis kohtab ikka veel väljendeid „ulme ja fantaasia” või „ulme ja õudus” ning suurem vahetege mine ja peenem lahterdamine oleks juba liigne luksus ja tekitaks vaid segadust. Saaks alguses need põhiküsimusedki selgeks!

Eesti ulmest üldiselt

Kuigi esimeseks eesti autori ulmeteoseks peetakse Matthias Johann Eiseni tulevikupildikest „Tallinn aastal 2000” (1903), kirjutati ulmet ehk fantastilisi jutte eesti keeles ka varem. Ajastule tüüpiliselt maskeeriti ulmet kas siis tegelase hullusega (Juhan Liiv) või oli see lihtsalt rahvapärilise edasiarendus (August Kitzberg).

Kuigi XX sajandi esimesel poolel tõlgiti eesti keelde päris palju ja üsna operatiivselt maailma ulmekirjanduse paremiku, ei toonud see kaasa algupärase ulme õitsengut. Põhjust võib nimetada mitu, aga peamisena võiks näha n-õ ulmemõtte puudumist. Žanrist ei saadud aru ja ulmega kätt proovivad kohalikud autorid pigem jäljendasid loetut, kui püüdsid luua midagi oma. Eks oli ka õnnestumisi, aga ajaloolises perspektiivis on sõelale jäänud vaid Friedebert Tuglase ja Paul Viidingu jutud. Sealjuures tuleb tunnustada, et omas ajas olid need täiesti korralikud ulmelood ja pole põhjust neid ka tänapäeval häbeneda.

Sajandi keskel vahetus siinmail võim ja riigikord ning koos sellega lõppes Euroopa ja Ameerika autorite tõlkimine. Uue riigiga tuli ka teistsugune ulme. Sõjajärgses nõukogude ulmes oli valdav n-õ lähemate sihtide kontseptsioon, mis lahtiseletatuna tähendas maise tegevuskohaga lähituleviku ulmet — pigem selliseid kerge kirjandusliku maskeeringuga insener-tehnilisi tekste, mis propageerisid nõukogude teaduse saavutusi ja perspektiive. 1950. aastate algusest võib täheldada ka ulme tagasitulekut eesti kirjandusse: paari-kolme insenerliku ulmejutuga said maha Vladimir Beekman ja Georg Orm. Kümneni lõpus, kui olud pisut lahendamaks muutusid, avaldasid Friedebert Tuglas ja Paul Viiding kumbki ühe pikema ulmeloo. Uue autorina lisandus Madis Raju, kes üllitas laste väljaannetes mõne aastaga pool tosinat ulmelugu.

Kosmonautikaajastu, 1960. aastate sula ning ulmetõlgete sagenemine ja nende geograafia laienemine panid aluse ühele ulmelembesemale kümnendile eesti kirjanduses. Ühtlasi kerkisid esile esimesed autorid, keda võib julgelt ulmekirjanikeks nimetada: Rein Sepp ja Boris Kabur. Mõlemad on küll rohkem tuntud

kui eeposte tõlkijad, aga kumbki avaldas ka ulmeraamatu: Rein Sepp jutustuse „Viimne üksiklane” (1960) ja Boris Kabur lühikese romaani „Kosmose rannavetes” (1966), mis sai järgmisel kümnendil Poolas auhinna ja ilmus tõlkena ka Ida-Saksamaal. Rein Sepp avaldas veel ulmekuuldemängu ja Boris Kabur kaks robotinäidendit.

Kui vaadata 1960. aastatel ilmunud raamatuid ja sirvida perioodikat, siis võib täheldada tõelist ulmehuvi — paljud kirjanikud proovisid kätt ning teist sama palju oli juhuautoreid, kes avaldasid jutu või kaks ja siis vaikisid. Sama kümnendi lõpu poole hakkas siinmail arenema ka n-ö ulmemõte ehk siis rohkem lugenud inimesed analüüsisid loetut ja kirjutasid selle põhjal ülevaateid, kriitikat jne. Ustus Agur, Henn-Kaarel Hellat ja Uno Veismann — kui nimetada vaid kolm nime.

Kahjuks kogu see elevus mingil hetkel sumbus ja 1970. aastaid võib nimetada pigem tagasikäiguks. Sel kümnendil langes ulmetõlgete arv perioodikas oluliselt. Samuti võib täheldada algupärase ulme vähenemist. Jah, abikaasad Beekmanid ja Teet Kallas avaldasid kõik ühe romaani, mida võib servapidi ulmesse kuuluvaks pidada. Kõige kõrgemalt käis loomekaar sel kümnendil aga Henn-Kaarel Hellatil, kes 1970. aastal laskis käiku sõna *ulme*, avaldas siin-seal leidlikke ulmejutte, mis lõpuks vormusid tsensuuri kohitsetud kogumikuks „Fuugad paradoksile” (1973), ning avaldas esimese eesti ulmeromaani, dialoogia „Naiste maailm” (1976, 1978).

Järgmisel kümnendil võis taas mõningast elavnemist täheldada, eelkõige muidugi tänu Eiv Elooni dialoogiale „Kaksikliik” (1981, 1988). Eriti esimene romaan, mis ilmudes ka kirjandusväliseid pingeid tekitas, seisab eesti ulmes tänini mõneti omaette. Tegu on üsna võõriku romaaniga, mida võib võtta kui protofeministlikku mõistulugu, aga ühtlasi kui sissevaadet ühe võõra tsivilisatsiooni ellu.

Samal kümnendil avaldasid abikaasad Beekmanid taas kumbki ühe ulmekirjanduse ääremaile jääva romaani, kümnendi keskpaigas debüteerisid aga Helju Rebane ja Urmas Alas. Kui Helju Rebane jagas end ulme ja mitteulme vahel, hägustades žanrite piire, siis Urmas Alas kirjutas ehedat ja igati tõupuhast ulmet. Kahjuks jäi mõlema karjäär eestikeelses ulmes lühikeseks. Helju Rebane avaldas debüütikogu „Väike kohvik” (1986) ja lahkus Eestist. Ta kirjutab küll tänini, aga eelkõige vene ja saksa keeles ning siinmail on ta uuem looming tundmatu. Urmas Alas tegi mõneti tänamatut tööd ning kirjutas maakeeles läbi suure hulga angloameerika ulme teemasid ja võttestikku, luues niimoodi hädavajaliku maakeelse tekstikorpuse. Kahjuks tõi sedalaadi kultuurhariduslik tegevus teinekord kaasa süüdistusi ebaoriginaalsuses ja umbes kümne aastaga sai Urmas Alase ulmekarjäär läbi.

1983. aastal avaldas Herta Laipaik jutukogu „Maarjakask”, millega seni üsna keskpäraseid laste- ja seikluslugusid kirjutanud autor leidis n-ö oma teema. Raamatus nimetatakse jutte kunstmuistenditeks, aga samal ajal võib neid pidada ka etnoõuduseks. See kogumik sai kiiresti menukaks ja sellel on senini omamoodi kultuslik staatus.

1980. aastate lõpus debüteeris ka Tiit Tarlap, kes avaldas siin-seal perioodikas ulmejutte ja kirjutas siis ka oma esimesed romaanid, kuid raamatutena ilmuda said need alles kümme ja enam aastat hiljem.

Uue vabariigi algus oli ulmele siinmail väga kehv aeg: ajakirjad lõpetasid ilmumise, ajalehed järjejuttude avaldamise ja isegi tõlkeulmeraamatuid õigupoolest ei ilmunud. Ainus helgem hetk oli Mario Kivistiku toimetatud ööajakirja „Mardus” ilmumine 1991. aastal. Just sellest ajakirjast said tuule tiibadesse Veiko Belials, Lew R. Berg ja Marek Simpson. 1990. aastad ongi jäänud eesti ulmelukku kui üks segane üleminekukümnend, kus kirjastuselu muutus kardinaalselt ja autorid püüdsid kohaneda uute oludega. Kümnendi keskpaiku riskis mitu uut kirjastust tulla välja oma tõlkeulmesarjaga ja aastaid 1997–1998 võib pidada mingis plaanis murrangulisteks. 1997. aastal ilmus Urmas Alase ainus ulmeraamat, romaan „Plahvatus” ja samal aastal nägi trükivalgust ka Veiko Beliali debütromaan „Ashinari kroonikad”. 1998. aastal toimus esimene ulmerahva suurskogunemine Estcon, kus anti esmakordselt välja ulmeauhind Stalker, ja sama aasta lõpus hakkas ilmuma võrguajakiri „Algernon”. Just ajakirjade „Mardus” ja „Algernon” sünergias tekkis suuresti see, mida me tänapäeval nimetame eesti ulmeks.

Eesti ulme tänapäeval

Kui eelnev oli n-õ eellugu, siis eesti ulme praegust seisu oleks arukam kirjeldada isikute kaudu, nii tuleb pilt selgem ja ülevaatlikum.

Indrek Hargla on kahtlemata see nimi, kellest alustada. Päris kindlasti on tegu tänapäeva eesti kirjanduse ühe menukaima ja rohkelt tõlgitud autoriga, kelle teeneks võib muu hulgas pidada seda, et suurepärase loojutustajana suutis ta murda eesti lugeja skepsise algupärase ulme suhtes. Praegu küll rohkem tuntud kui keskaegsete kriminaalromaanide autor, pole Indrek Hargla ulmest kunagi loobunud. Viljaka autorina on ta avaldanud 17 ulmeraamatut ja koostanud kolm ulmeantoloogiat. Indrek Hargla kohta eesti ulmes näitab kas või võidetud Stalkerite hulk — ta on neid võitnud pea sama palju, kui tal on ilmunud ulmeraamatuid. Indrek Hargla lemmikteemaks võiks pidada ajalugu ning kõige enam on ta kirjutanud alternatiivajaloolisi ja õudusjutte. Kui nimetada paari-kolme paremat raamatut, millest lugeja võiks alustada oma tutvust Indrek Hargla loominguga, siis esimesena peaks mainima jutukogu „Pan Grpowski üheksa juhtumit” (2001), mis on suurepärane kogu õuduskallakuga detektiivlugusid. Järgmisena võiks nimetada romaani „French ja Koulu” (2005), sest just see alternatiivajalooline koomilis-aurupunklik raamat teistsugusest Eestist tegi Indrek Hargla tuntuks väljaspool ulmeringkondi. Mainimata ei saa jätta ka viimast kogumikku „Kolmevaimukivi” (2018) — seegi on hea teos autoriga lähema tutvuse tegemiseks.

Maniakide Tänav alustas üsna tooreste õuduslugudega, millele heideti ette pungilikku abitust, kuid kiideti autori sõgedat fantaasiat. Maniakide Tänav

on leidlik ja pidevalt oma kirjanikutegevust mõtestav ja ümbermõtestav autor, kelle kaubamärgiks on tahe panna kokku asju, mis esmapilgul kokku ei käi. Ka on autor oma loomingus väga Eesti-lembene ning on korduvalt öelnud, et eesti (ulme)autor peaks kirjutama Eestist ehk asjadest, mida ta teab ja tunneb. Maniakkide Tänav on ka ainus eesti ulmeautor, keda on süüdistatud oma koolkonna loomises. See pole kuigi üllatav, sest energilise loojanatuurina juhib ta Tartu ulmekirjutamise õpituba, kus kogenumad autorid annavad algajatele tagasisidet jne. Just sellest kirjutamistoast on kasvanud välja eesti ulme kõige kuulsam ja elujõulisem ühissari „Saladuslik tsaar”, milles alates 2012. aastast on ilmunud kolm ühiskogu-antoloogiat ning Maniakkide Tänavaga ja J. J. Metsavana romaanide diloogia „Kettmõõgaga mõõdetud Maa” (2015) ja „Kui rumalad surid” (2016). Diloogias on tegu maailmaga, kus tulnukate juhitud hiidasteroid hävitab peaaegu kogu elu Maal ja inimkond peab ellujäämise huvides kosmosesse ümber asuma. Sarjas tegutsevad ka eestlastest kosmonaudid — estronaudivid. Näiliselt jabur, aga hoolimata mängulisusest siiski tõsiselt võetav romaanisari. Maniakkide Tänavaga sooloomingust tuleks esile tõsta kolme romaani: „Surmakarva” (2009), „Mehitamata inimesed” (2013) ja „Newtoni esimene seadus” (2019).

Siim Veskimäes on Indrek Hargla järel vist kõige viljakam eesti ulmekirjanik — ta on avaldanud 15 raamatut. Kuna tema loomingus domineerib teaduslik-tehniline militaarne märul ja n-ö kõva mehe esteetika, siis pole tema raamatud ehk igapäevale sobilik lugemisvara. Kui aga soovitada, siis kogumikromaan „Kuu Ordu” (2003) peaks küll olema alustuseks hea teos. Või siis jutukogu „Kaugete päevade naeratus” (2014), mis annab lugejale autorist märksa mitmekülgsema pildi, kui romaanide põhjal ehk arvata oskaks.

Veiko Belials alustas kunagi „Marduse” veergudel ja on aastate jooksul avaldanud perioodikaväljaannetes üle saja jutu. Hea valiku vanematest lugudest leiab kogumikust „Helesiniste Liivade laul” (2003), uuemad tekstid aga kogust „Kogu maailma valgus” (2013). Kindlasti tuleks nimetada ka kogumikromaan „See, mis tuikab su veres” (2005), sest ükski kiidusõna pole selle eesti ulme tumeda pärli kohta liiast.

Tiit Tarlapist oli eespool pisut juttu, aga aastail 2001—2016 raamatukaante vahele saanud kümme romaani kindlustavad nüüdseks juba siitilmast lahkunud Sindi autorile koha uuema eesti ulme kaardil. Tarlap oli omanäoline kirjanik, kelle loomingust võiks ehk esile tuua ühiste kaante vahel ilmunud romaan „Kurjuse tund. Koidiku lapsed” (2005). Need olid tal ühed esimesed ja andsid suuna järgnevale. Autori üsna eriilmelise jutuloomingu võib aga leida koondkogust „Haldjatants” (2014).

Lew R. Berg on samuti nüüdseks juba manalatele läinud, tema viiest raamatust peaks esimesena nimetama talle ehk ebatüüpilist ja lohutat romaani „Must kaardivägi” (2005), autori tüüpilisema loomingu näitena aga tema populaarse tegelase, eesti juurtega palgasõduri Willardi kõiki seiklusi koondavat kogumikku „Üle piiri” (2014).

Kristjan Sander on avaldanud kolm raamatut ja teistest eesti ulmekirjanikest eristab teda üsna järjekindel tahe segada oma loomingusse midagi venelasliku või suisa nõukogudehõngulist. Nelja pikemat lugu koondav kogumik „13 talvist hetke” (2008) peaks olema just piisavalt esinduslik valik esmatutvuseks autori loominguga.

Leo Kunnas on kirjutanud vaid ühe, kuid see-eest mahuka ulmeromaani. Kolmes köites ilmunud „Gort Ashryn” (2008—2010) on paljude ulmelugejate silmis üks maakeelse ulme vägevamaid saavutusi. Pärast romaani ilmumist arvas autor, et sellega on tema ulmekirjaniku karjäär lõppenud. 2016. aastal avaldas ta kaksikromaani „Sõda 2023”, mis pole ehk päris tavaline ulmekirjandus, aga kindlasti pole see ka mitteulme.

Mairi Laurik on avaldanud kolm romaani ja kümme kond juttu ning on vist rohkem tuntud ulmeringkondadest väljaspool, iseäranis noorteromaaniga „Mina olen surm” (2016). Täiskasvanud lugejale soovitaks aga pigem romaani „Novembriöö kirjad” (2017).

Heinrich Weinberg tekitas oma esikraamatu, jutukoguga „Pimesi hüpates” (2016) ulmelugejate seas päris kena lainetuse, kiideti ja vaieldi, lühidalt: pandi tähele. Tema kahe romaani vastuvõtt jäi selle kõrval pisut kahvatumaks.

Ja ongi ring peale saanud autoritele, kes on avaldanud vähemasti kolm ulmeraatut. Kindlasti on selliseid veel lasteraamatute ja naisteromaanide autorite seas, aga ma ei tunne end kummaski mainitud žanris eriti koduselt ega tahakski neis asjus sõna võtta. Kohe meenub küll Kersti Kivirüüt oma noorteromaanide diloogiaga ja jutukoguga „Kaku kabel ja teisi tondijutte” (2011). Samuti tahaks ära mainida Mann Loperi kaks romaani, „Kellest luuakse laule” ja „Algus pärast lõppu”. Kõrvale olen jätnud ulmekirjanduse äärealadele jäävad autorid, kelle teoseid me traditsiooniliselt ulme hulka ei loe, või ei tule need kohe meelde, kui ulmest rääkida. Nikolai Baturin ja Rein Pöder oleks kaks esimesena meenunud.

Kui aga rääkida vähem viljakatest ulmekirjanikest, siis kindlasti peaks nime-tama Triinu Merest, kelle romaanivõistlusel teise koha pälvinud romaan „Lihtsad valikud” (2017) sai rohkesti tähelepanu, eriti ulmevälistes ringkondades, aga autor kaugeneb ilmselgelt ulmest ja näikse püüdvat pigem üldkirjandusliku tähelepanu. Sama võib öelda ka Meelis Friedenthali kohta, kes alustas väga võimsate ulmejuttudega, aga kelle kaks vähemal või rohkemal määral ulmekirjandusse kuuluvat romaani on ulmelugejad pigem külmaks jätnud. Kuid üldkirjanduslik seltskond on Friedenthali juba omaks võtnud ja teda tugeva autorina tunnustanud.

Kuhugi žanrite piirimaile jääb Mart Sanderi ulmeline jutulooming, ent romaan „Lux Gravis, ehk Raske Valgus” (2017) peaks rahuldama ka kõige nõudlikuma ulmelugeja maitsemeeli. Mainida tuleks ka Karen Orlau jutukogumikku „Sealtmaalt” (2002). Lisaks olgu nimetatud Raul Sulbi koostatud ülevaatekogumik „Eesti ulme antoloogia” (2002) ja siinsete ridade autori koostatud antoloogia „Stalker 2002” (2003) — need peaksid andma üsna hea pildi eesti ulmeautorite loomingust.

2011. aasta oktoobrist hakkas ilmuma võrguajakiri „Reaktor”, millest sai kiiresti kõige olulisem perioodiline ulmeväljaanne Eestis. Teinekord võib küll „Reaktoris” ilmuvatele juttudele ette heita amatöörlust, aga kusagilt peavad noored autorid ju alustama. „Reaktori” parematest lugudest kokku pandud antoloogia „Tuumahiid”, mida praeguseks on ilmunud juba neli köidet, pole aga sugugi nii abitu lugemisvara, kui konkurendid näidata tahavad.

Lõpetuseks

Nagu eespool öeldud, käib ka ulmeelu oma tõusude ja mõõnadega — on paremaid kümnendeid ja on kehvemaid. Praegu näikse tulemas olevat järjekordne tõusulaine. Peale kasvavad uued autorid, toimuvad jutuvõistlused, kanda on kinnitanud mitu uut ja ulmesõbralikku kirjastust, käigus on kaks ajakirja ja ilmuvad originaallugude antoloogiad.

Jah, eks ole ka negatiivset. Näiteks endiselt ei taha üldkirjanduslik seltskond ulmet eriti märgata või siis tõstab kilbile marginaalseid ulmetekste. Tahaks ju loota, et see „Loomingu” number mingeid barjääre murrab, aga jääksin esialgu siiski skeptiliseks, sest muu maailma ja ka eesti kirjanduse varasem areng optimismiks põhjust ei anna. Negatiivne on kindlasti ka see, et isegi kõige viljakamad ulmeautorid ei elata end kirjandusega ära. Kuigi ulmet peetakse sageli suisa kommertskirjanduseks, seab Eesti väiksus siingi oma karmid piirid.

Kui aga lõpetada positiivsel noodil, siis on Eesti ulme kõigest hoolimata elujõuline ja oma paremate lugudega täiesti maailmatasemel. Tõsi, nende lugude headust saame hinnata vaid me ise, aga see on paratamatus. Võrdluseks võiks veel tuua statistikat. Kui nõukogude ajal oli Läti ja eriti Leedu ulmekirjanduste hulga ja ka taseme poolest meist üle, siis praeguseks oleme lõunanaabrid kaugele selja taha jätnud. Isegi Skandinaavia fännid vaatavad meid kadedalt, et nii palju autoreid, ilmub nii palju ja nii profilt! See statistika leiba lauale ei too, aga uhke tunde tekitab küll.

Priit Põhjala

Tähelepanekuid 2018. aasta eesti lastekirjandusest

Vähemasti kirjastaja pilguga vaadates oli 2018 algupärasest lastekirjandusest õige tavaline aasta oma harjumuspärase kirjastamisrütmi ja pühadejärgne pooluni ja kevadine virgumine, suvine rammestus ja jõulueelne võidukirjastamine. Tulemuseks või tagajärjeks veidi üle saja esitrüki, mille hulgas oli proosal silmanähtav ülekaal.

Siinses ülevaates ei ole mainitud kõike ilmunut, aga siiski üsna suurt osa, liikudes väiksematele lastele mõeldud proosast suurematele suunatu poole ning peatudes enne kokkuvõtvaid tähelepanekuid põgusalt ka mõnel servimisel nähtusel, nagu luule ja noortekirjandus.

*

Väikelastele-koolieelikutele, mulle tundub, oli 2018. aasta pigem hea. Nendele ilmus omajagu terviklikke, läbimõeldud ja -tunnetatud tekstiga, hästi illustreeritud ja kujundatud proosaraamatuid, mida lükiks riiulisse ritta nagu magusaid maasikaid kõrre otsa. Selliste raamatute puhul tuleb aina tihemini ette, et kunstnik ei ole pelgalt teksti piltides ümberjutustaja, vaid haarab kommenteerides ja täiendades, vahel sootuks oma lugu jutustades ohjad esimesest leheküljest enda kätte.

Näiteks Epp Petrone „Kiire hiir” Heiki Ernitsa joonistustega ning „Paharet ja unistaja” Remo Savisaare fotodega on põidlapikkused loomalood, mõeldud pakkuma ei enam kui esimest julgustavat lugemiskogemust ja rõõmu toredatest paljuütlevatest piltidest. Heiki Ernitsa pildid on ka Tiia Selli raamatus „Väike piss”, kus on juttu ema-isa ja väikese Sirtsukese sõbralikust vägikaikaveost, kas pissida püksi või potti. Tõhus ja meeleolukas tugi nii vanematele kui ka lapsele. Kaja Lotmani „Hommikukontsert Matsalus” õpetab lastele aga eri linnu- ja loomaliike ning nende hääli, mida Miia kuuleb ühel unisel kevadhommikul lahtisest aknast. Lugu ise polegi ehk niivõrd lugu kui loetelu, mis võiks veidi kuivaks jääda, kui seda ei elavdaks Marju Tammiku illustatsioonid.

Hilli Ranna „Aitäh, kõht on täis!” pühendub mõnusa värskusega põlisele vastasseisule: laps *versus* toit. Timmol on raskusi pudrukausi tühjakssöömisega ja tõepoolest, väikesele inimesele võib kausitäis putru tunduda nagu tiik, järv, lausa meri! Ent suure venna ja metsloomade abiga saab söömissundusest põnev katsumus, mida illustreerivatesse Gerda Märtnsi piltidesse tahaks suisa seiklema minna. Teine raamat, mille piltidesse, seekord Kadri Ilvese omadesse, meelsasti ära eksiks, on Inga Talvise „Semu kolib sisse”: lugu perekond Kahvlist, kelle ukse taha ilmub kaisurebane kanaga. Tore muigama meelitav jutt — kiituskiri ka keeletoimetajale! —, ent korduvate ja arenevate motiividega,

krutskeid ja plehus piasjasju täis soojad pildid röövivad seegi kord suurema osa tähelepanust.

„Väike armastuse lugu” Tia Navi teksti ja Kadi Kurema sügavtrükitehnikas, kätega vaatama kutsuvate piltidega kõneleb asjade hoidmise tähtsusest asjade endi vaatepunktist. Kuid on tõsi, et kahe käpiku sunnitud lahkumineku ja õrna taaskohtumise lugu võib tõlgendada ka kurbilusa loona armastusest ja sõprusest. Viimasest räägib ka Ilmar Tomuski „Hundi sõbrad”. Hundiga juhtub uisutades õnnetus ja abi tuleb hoopis ootamatust kohast — õiget sõpra tunnend hädas! Tomuski muigvel tekst ja Catherine Zaripi lummasvad pildid on sellele raamatule õigustatult palju positiivset tähelepanu toonud.

Ootamatu sõprus ja abi tulevad jutuks veel Liis Seina teksti ja Anne Linna mäe sumedate piltidega „Vihmapilve suures soovis”. Matilda rööm päikesest jääb üürikeseks, sest taeva varjutab vihmapilv ja päike peab „oma kiired kokku korjama”. Avastades, et vihmapilv nutab, sest on oma vihma raskuse all õnnetu, otsustab Matilda teda aidata. Etteaimamatu sõbra leiab ka Minna Aidi Valliku raamatus „Minna ja hernetont” (pildid Katrin Ehrlich). Hernetondi töö, teadagi, on olla kole ja hirmutav, aga Minna avastab, et väljanägemisest hoolimata on tont üks hea hing, ning astub tema kaitseks välja ka oma ema-isa ees. Muide, lugedes soovitan tähele panna Valliku sõnalist variatiivsust. Enamasti käib lastekirjanduses kõva „ütlemine”, aga Valliku tegelased oskavad ka „vastata”, „pakkuda”, „arvata”, „paluda”... „„Ei hirmuta sa midagi,” oli Minna julge” — sellele lausele annaksin koguni parima otsekõne saatelause eripremia.

Tähtsat teemat käsitleb Anne-Mari Alveri „Meie teistmoodi vanemad”. Atsi ja tema lasteaiakaaslaste arutelus ning Marko Pikkati piltides klaaruvad erinevad kooseluvõimalused ja peremudelid. Peamiselt dialoogivormis tekstiosa mõjub küll veidi hillitsetult ja ebaloomulikult — oleksidki kõik lapsed, vanemad ja õpetajad üksteisega nii mõistvad ja leebed, nii sallivad ja ühel meele! —, kuid vajaliku ja õpetliku raamatuga on tegu sellegipoolest. Mitut moodi pered on jutuks ka Markus Saksatamme „Kaisa sajas vanaisas”. Mõnel lapsel on üks vanaisa, mõnel kaks, aga Kaisal pole ühtegi ja ta otsustab endale terve portsu erineva otstarbega vanaisasid välja mõelda. Saksatammelikult viguri- ja fantaasiaküllase loo muudab erilisel elavaks Anni Mäger oma särtsakate värviröömsate piltidega.

Hoopis teistsugused on Reet Rea-Smythi realistlikud illustratsioonid Leelo Tungla rikkaliku sõnavaraga lookeses „Saba”, mille koerast nimitegelane elab loomade varjupaigas. Toreda kodu igatsusest ja iseendaks jäämisest kõnelev lugu mõjub ülimalt tõsieluliselt sellest hoolimata, et kirjeldab looma inimestatud mõtte- ja tundemaailma.

Autoriraamatutest väärib esiletõstu samu teemasid puudutav Piret Raua „Lugu väikesest majast, kes tahtis olla kodu”. Tahtis nii väga, et oli valmis end vajadusele vastavalt kas või muutma, kuid leidis lõpuks õige kostilise selletagi; igäühe jaoks on kuskil keegi, kellega koos võib rahumeeli ka iseendaks jääda. Ja soovimata teha ühtki etteheidet tekstile — Raua tõeline tugevus on siiski isikupärased kummastavad pildid. Samuti on majast juttu Lembe Rubeni liht-

sas ja lustlikus raamatus „Maja”, mis esitab metsaelanike vaatevinkli metsaser-va ehitatavale moodsale majale ja sellest johtuvatele elukeskkonna muutustele. Tore tekst ja oma leidlikkuses topelt toredad pildid!

Väärt autoriraamatuid oli veel. Näiteks Kertu Sillaste „Mina olen kunstnik”, kus väike Jaan, kunstnik, jutustab julgustavalt ja inspireerivalt, ennekõike piltide kaudu, kunstnikuks olemisest, kunstilisest maailmanägemisest ja kunsti mitmekesisusest. Ja Margit Saluste „Tunnete karussell”, mille võrdselt ilmekad tekst ja pilt kirjeldavad eri tundeid rõõmust ja armastusest kadeduse ja vihkamiseni. Kahju vaid, et autor on pidanud vajalikuks lisada dotseeriva tooniga järelsõna, hüva ja õpetlik oleks teos selletagi.

Juba sentimeetri-paari jagu pikematele lugejatele mõeldud raamatuist rääkides ei saa mööda Anti Saare teksti ja Anna Ringi piltidega Pärdi-lugude sarjast, kus mullu ilmus kolm osa. „Seisa siin, Pärt!” kõneleb üksinda kassajärjekorda jäänud Pärdi hirmudest, „Pärt ja ploomid” poisi dilemmadest seoses võõra puu küljes rippuvate ploomidega, „Pärt ja viimane koogitükk” aga murest, kuidas saada endale viimane tükk mahlast napoleonikooki. Saar mõistab laste tunde-elu, oskab panna lugeja kaasa elama kõige argisematele eluseikadele ning teeb seda imeheas eesti keeles, mis on lihtne, aga ei alahinda last, omapärane, aga mitte originaalitsev, ja mida on mõnus nii lugeda kui ka ette lugeda — lastekirjanduse juures oluline ja üldse mitte hõlpsalt saavutatav väärtus!

Anti Saare töölaualt tuli möödunud aastal ka Urmas Viigi vägevate illustratsioonidega „Mina, Milda ja meister Michel”, kus kümneaastased Matias ja Milda rändavad kunstiteadlasest onu seltsis Michel Sittowi aega, viiesaja aasta tagusesse kunstimaailma. Teos pälvis mulluse Aasta Rosina tiitli, ja arusaadavalt on nii sisult kui ka vormilt tegemist korraliku „Jumbo”, mitte mingi väikese korindiga.

*

Veel hea hulk sentimeetreid kasvanud lapsele kirjutatud raamatuis, kus tekstil vähemasti kvantitatiivselt kanda juba pildist kesksam roll, on endiselt populaarsed kuritegevus ja kummitused. Ilmar Tomuski „Päiksemetsa vanadekodu kriminalistides” lahendavad kahtlast mürgistusjuhtumit Piia ja Mati ehk Kribu ja Krabu, kunagised noored kriminalistid, nüüd — vanurid. Teose suurimaks plussiks on toredad tõgamised vanaduse teemal ja sõnum, et eakas inimene on ka inimene, ei maksa teda alahinnata ega maha kanda ühtigi.

Krimikomponent leidub ka Kristiina Kassi „Lövi Leos”. Lihtsamat laadi looketes tegutseb politseilövi Leo koos sõpradega, lahendades paar väikest kuritegu ning selgitades lastele liiklusreegleid, netikiusamise inetust ja muud säärast. Tellimustöö kohta (raamat on valminud koostöös politsei- ja piirivalveametiga) korralik lugemine, mis murendab veidi ka lastekirjanduses nii levinud rumal- saamatu korralvuri stereotüüpi.

Krimi- ja õudusloo piirimaile jääb Reeli Reinausi „Verrega kirjutatud kirjad”,

kus juba „Mustpeade maalidest” tuttavad lapsed peavad kindlaks tegema, kas kahes vanalinnas korteris kummitab. Reinaus paistab paraku olevat mingile mugavale, enda kohta keskpärasele tasemele pidama jäänud. Seegi teos on pigem keskmine. Selgus saabub ja lugu lõpeb enne, kui jõuab õieti põnevaks ja õudseks minna; tegelastele on püütud anda psühholoogilist sügavust, kuid takerdutakse üha korduvatesse ja veidi pinnalistesse arutlustesse nende muredest. Ja üks mis kindel: paljusõnalisusse kalduv, tarbetuist määrsõnust tungil tekst vajanuks karmimat toimetamistööd. Sõnaohtruse sage sõber on sisutühjus, selle raamatu päästab napilt hariv aspekt, Tallinna legendide tutvustamine.

Õudsem, samas ka lõbus on Helen Käiti „Kummitusmaja”, milles kaksikuist Mia ja Lia pere kolib vanasse majja, kus leiavad aset seletamatud sündmused. Teose tugevuseks on riiakavõitu Mia ja tasakaaluka Lia vastandlikud karakterid ja omavaheline dialoog. Meeldiv, et lastele pole poolvägisi suhu pandud mingit „noortepäras” slängi, mis lasteraamatuis kõlab pahatihti nii kunstlikult. Parim osa on aga Sirly Odra süngelt tumedad, koledatest lõustadest, kaarnatest, satikatest ja kombitsatena väänduvatest taimedest tulvil gootilikud pildid. Päriselt minevikku, XX sajandi algusse viib lugeja aga Jana Maasiku fantaasiasegune krimilugu „Hopspelleri amulett”, kus kaks mõisnikupere võsukest ja aednikupoiss otsustavad paljastada tsirkusetrupina esineva röövli-bande kuritööd.

Muidu just krimikirjanikuna populaarne Mika Keränen astus seekord lavale hoopis ajaloolise fantaasiajutustusega „Khaba ja Nebra”. Keränenile omaselt toimub tegevus Tartus, ülikoolis, kus ärkavad ellu Egiptuse muumiad, vanakreeka jumaluste ja kirjanike kujud ning muud muuseumieksponaadid ja hakkavad pidama aulamänge. Ma olen elustuvaid muumiaid, eri mütoloogiate ja ajalugude kokkutempimist ning muud säärast alati natuke tüütuks, lahjendavaks ja eksitavaks pidanud, ja ka Keräneni teos ei kallutanud mind muud arvama. Võta kinni, kas selline segapuder teeb lapsi ajaloo vallas targemaks või hoopis rumalamaks...

Tummisem ja tõhusam ajaloo-fantaasiakeedus on Pille Arneki põnevromantiline „Elli kirjad”. Külätüdruk Elli hakkab mahajäetud talu postkastist leidma kirju teisest ajast ja ruumist: 1918. aasta Narvas elavalt Hennult. Lugeja ees rulluvad lahti kaks lugu ja tundemaailma: laps oma eluga tänapäeva külas ja koolipoiss enda omaga Vabadussõja-aegses Narvas. Omal kombel on ajaloost juttu ka Takinada võluvate akvarellidega raamatus „Tilda ja tolmuingel”. Andrus Kivirähk, teada oma originaalsete tegelaskujude poolest, on selles raamatus teinud üheks peategelaseks tolmu, täpsemalt sellest sündinud olevuse, kellel on võime muuta inimesi paremaks ja lahkemaks, tuues neile meelde kõige ürgsemaid mälestusi, sest tolm, see ongi minevik ja mälestused — ajalugu.

Ja senitundmatute olevustega jätkates: tolmuingli kõrvale võiks vabalt istuma paigutada Naaskli, kärtsu loomuga veidra nimategelase Pille Kandi vaheda huumori ja kihvtide karakteritega raamatust „Naaskli lood”.

*

Sessamas tolmuingliloos on koht, kus kirjeldatakse tüüpilist lasteraamatutema: lõbus ja lahke, noor ja ilus, ja muudkui laulab köögis pannkooke küpsedes. Ümaralausest igavavõitu idüllis, kus elatakse ainult pannkookidest ja vaarikavarreteest, kus seiklused kulgevad hästi turvaliselt ja probleemid, kui neid ongi, lahenevad hõlpsasti ülitoredate arusaajate täiskasvanute toel, leidis meie lastekirjanduses mõistagi ka sel aastal. Tihtilugu kisub selliseks pannkoogikirjanduseks realistlik, sageli autori enda perele või lapsepõlvenostalgiale tuginev lastejutt, aga oma paremik on siingi.

Näiteks Inga Lunge debüüt „Nupukas Nora” on täiesti loetav armas lugu viieaastase Nora muredest ja hirmudest ning mängudest ja rõõmudest pereringis, kus üksjagu tähelepanu pälvivad päevapõnevad teemad (n-õ nutisõltuvus, kivi- ja inglilembus, vanainimeste üksildus tänapäevase elukorralduse juures). Nuti- ja netisõltuvus on jutuks ka Meelike Saarna „Kolmepoisisesuves”, kus kolmenda veedavad maal vanatädi juures suvenädala, mille jooksul asendub pettumus, et internetti polegi, maaelu ja -tööde õhinaga.

Anne Grave „Tommi” on veidi minoorsem raamat, seitsmeaastast Tommit vaevavad küsimused, miks tal ei ole isa ja kuidas leida sõpru, kuid siin takistavad tõelist kaasaelamist jälle need tüüpilised pannkoogikirjanduse hädad: konfliktid-probleemid lahenevad sujuvalt, sest vanainimesed on läbinisti toetavad ja kaalutlevad, kogu tegevus ja dialoog on kuidagi ebaloomulikult hillitsetud ja puine jne.

Kokkuvõttes on kõik need raamatud omal moel armsad, kuid mingit erilist jälge ei jäta. Aga vahest on neil roll täita selletagi; oluline on ju ka see kirjanduse osa, mis pakub lapsele lihtsalt lugemiskogemust ning ajutist soojust, turvatunnet ja julgustust teadmisest, et mured saavad klaaritud ja hommikul küpsetab ema (või isa, vanaema, vanatädi) jälle köögis pannkooke.

Puhtrealistliku lastekirjanduse vallas pakkusid lisaks juba mainitud Pärtilugudele suuremat lugemiselamust hoopis seikluslikud poisteraamatud. Näiteks Tiit Kändleri „Andruse õnnepäev”, mis ei hiilga küll niivõrd põnevusega kui muheda keelepruugiga („kolm momenti!”, palli järele „liblet” viskama). Lõbus-hoogne lugemine on Heidi Raba „Rebasemäe kamp teeb ajalugu”, kus on juttu kolme poisi ja ühe tüdruku paarist seiklusrikkast päevast maal. Riivamisi ka haiguse-, surma- ja leinateemat puudutav jutustus mõjub paiguti ebaveenvalt — laste jutt ei tundu eakohane, lapsed jäävad üksi koju tänu isa-ema suutmatusele aru saada, et lapsehoidjaks tulnud tüdruk on hoopis meigitud näoga poiss —, kuid õigel teel vahva seiklusjutuni see raamat on.

Omamoodi seiklusjutte sisaldab ka Jaanus Vaiksoo mõnusa osaduse ja huumoriga kirjutatud „Miku ja Mirjami 6 kummalist kohtumist” õe ja venna kentsakaist juhtumusist unenägude ja reaalsuse, muinaslugude ja päris elu piirimail. Lapsed kipuvad neid ikka ära segama, aga Vaiksoo on need vallad kokku sulatanud nii meisterlikult, et üleminekuid ühest teise on raske tabada ka täiskasvanul.

Kindlasti ei ole pannkoogikirjandus ka Kristi Piiperi „Kuidas mu isa uue töö sai”, kus seitsmeaastane asjalik Triinu ei lepi sellega, et isa Soomes tööl käib, ja asub talle ise kodukohas tööd otsima. Tõsisest teemast hoolimata lõbus lugemine, kahju ainult, et peaaegu igal leheküljel on mitu trüki- ja muud viga, isegi lihtsates nimedes.

Erika Salumäe „Triinu lood”, mis on ehk tänu muul alal mainekale autorile rohkem tähelepanu pälvinud, jutustab aga 1960. aastate lõpu lastekodus elavast kuueaastasest Triinust, kes õpib aja jooksul, et kõige tähtsam on uskuda oma unistustesse, olla uudishimulik, töökas ja järjekindel. Asjalik sõnum, aga kirja pandud kuidagi kunstlik-kohmakalt ja haledalt. Väike kaasaelamine Triinu tegemistele ja püüdlustele tekib sellest hoolimata. Ladusam-lõbusam on siiski lastekodulapse Marikese lugu Ilmar Tomuski raamatus „Kõik emad on head”. Lastekoduelu, lapsendamine ja erinevad peremudelid saavad selgemaks, tänuväärseks saatjaks tomusklik muhelus.

*

See kõrvalepoigie realistliku lastekirjanduse valda ei tohiks siiski eksitada; just nagu koolieelikutele mõeldus, domineerib ka kooliealiste kirjanduses ikkagi fantaasia oma ohtrate teemade ja alazanritega. Kunagi pole saadud ilma kõnelevate loomadeta, mispuhul jääb üle ainult rõõmustada, kui peale tava-päraste lojuste (hundid-karud, hiired-rotid, koerad-kassid, aina sagedamini ka tüdrukuid hullutavad hobused, nagu näiteks Kerly Luige „Vahvate hobuste aastas”) ekspluateeritakse vahelduseks ka erandlikumaid neljajalgseid, kas või merisigu. Margit Sarapiku raamatus „Tudu” ongi protagonist oma perenaisest unustatud igavlev ja õnnetu merisiga, kelle kaaslaseks saab, tõsi küll, jällegi rott, kraadeohtu, aga hea südamega seltsimees.

Iseäranis hästi toidavad fantaasiakirjandust muidugi jõulud asjakohaste loomade, see on põhjapõtrade, jõuluvana ja päkapikkudega. Mullugi ilmus vähemalt kuus puhast jõulujuttu või jõulujutukogu, millest tugevaimad olid Leelo Tungla „Päkapikud askeldavad” ja Aarne Mägi „Maru lugu”. Esimese lood pajatavad südamlikult ja ühtlasi naljakalt päkapikkude eluolust. Olgu teema pealegi üks kulunumaid üldse, Tungal suudab ikka leida mingeid uusi, ootamatuid vaatenurki ja detaile. Ja „Maru lugu” on tõesti üks maru lugu, üheksa-aastase minategelase, mõtliku ja tähelepaneliku Maru ja tema sõprade tegemistest jutustav jõuluseiklus poistele, tegevuspaigaks Kuressaare linn. Tundlikult kirjutatud ja nauditavalt loomulikus stiilis teksti vürtsitavad originaalsed keelemängud, naljad ja kujundid.

Fantaasiaküllaste, absurdi- ja groteskitihedate lühijuttude koguga astusid oodatult ette Aino Pervik ja Markus Saksatamm. Perviku „NummiPealt ja mujalt. Lood ja limerikud” jätkab „Ühes väikses veidras linnas” alguse saanud lõbusate ja empaatiliste lugudega iverseid tädidest-onudest. Muidu natuke justkui sordiiniga mängitud grotesk ja absurd hakkavad eriti võimsalt kõlama

kolmes viimasel palas: „Härra ÕunaUssike ja härra SeeneUssike”, „Härra LegoMehike” ning „Prouad, preilid ja härrad Uurijad”. Lood on ühtlasi õpetlikud, sedastades näiteks, et kuulsus pole tingimata hea asi, et liigne südamessevõtlikkus võib viia isiksuse lõhenemiseni ja rohke maiustamine selleni, et tuleb hakata ringi käima öösärgis. Moraal ei ole õnneks liialt esile toodud, vaid peidab ennast ridade vahel. Kindel ja kaalukas Pervik nagu ikka.

Markus Saksatamme „Banaan, jääpurikas ja hädaldaja kastan” on saksatammelikud lühikesed naljaampsud, mis ei pane just hirnuma, aga lõbustavad küll, seda enam, et tegelaste assortii on nagu Bissetil: inimesed, loomad, robotid, tulnukad, aga ka riided, sööginõud, lumehelbed, kehaosad, isegi lipu- ja vikerkaarevärvid! Nippeks absurdi, näppeks keelemängu — lühikese „Ninade kokkutuleku” igas lauses on umbes kaks ninaainelist fraseologismi, kokku ligi kolmkümmend erinevat! — ja ongi Saksatamm *per se*.

Kui jutt puha absurdile läks, siis olgu nimetatud ka ühe debütandi, Mari-Lill Pihtje autoriraamat „Jänäs”. See on absurdisõbrale omamoodi maiuspala, ühest küljest lihtne ja loogiline, teisalt nii jabur — piisab sellest, et inimeste asemel ajavad asju jänäsed, kellele meeldib tohutult külas käia. Väike raamat puudutab tundliku peategelase, Jänäse kaudu hulka suuri probleeme: loodusliku-linliku tasakaalu muutuvast maailmas, hirmudest jagusaamist, surma, küsimust, kas kusagil universumis on veel jänäseid. Ent nagu ütleb Jänäse tädi maksuametilt kirja saades: olemusvõitlus on karm, aga tuleb olla hea jänäs, kuulata oma südametunnistuse häält ja jääda rahulikuks. Küll siis kõik laabub.

Sellest, et ülemäärast muretsemisest pole tolku, kõneleb lendamise kujundi kaudu ka Kadri Hinrikuse „Ära muretse mu pärast”, vahest üks kõige kunstmuinasjutulikumaid raamatuid mullu. Mureeide tütar Moon tahab pidada sõprust Murueide ja tema tütardega ning õppida nende kombel lendama, aga murelik ema ei luba, sest nood elavad „hullumeelselt ohtlikku elu”. Niisiis hakkab Moon sõpradega kohtuma ja lennutunde võtma salaja.

Fantaasiakirjanduse riiul täienes veel Ilmar Tomuski ajarändurite sarja kolmanda raamatuga. Tomusk avaldas mullu palju ja „Universumi saladused” oli minu meelet tema nõrgim, kuigi mitte nõrk number. Mõned karakterid, näiteks prohvet Johannes ja üdini laisk Anton on toredad, aga tervikut segavad nautimast üleliia targutavad, justkui õpikust maha lugevad peategelased ja ehk ka liigne faktitihedus.

Seevastu iseäranis mahlakas on Eva Roosi „Teistmoodi mööblipood. Kastani 57”, veidi kettamaailmalik, jumekaist karaktereist ning naljakaist kujundeist ja võrdlusist tulvil jutustus ajas ja ruumis rändavast vanakraamipoest, mille perenaine peab karistuseks võluesemete keelatud müümise eest hakkama heategusid tegema. „Teistmoodi mööblipood” on üks väga vähestest mullustest lasteraamatutest, mida jagub rohkem kui üheks õhtuks.

*

Aastal 2018 ilmusid ka mõned sellised raamatud, mis hoolimata lastekirjandusele omasest atribuutikast — vastavad illustratsioonid ja nimed, tegelaste- ja teemavalik — on suunatud pigem täiskasvanuile. Nendes leiduvate allusioonide ja assotsiatsioonide, lausete ja kujundite keerukus ja küllus, poeetiline ja eepiline mõõde ning filosoofia käiksid isegi raamatukoist lapsel üle jõu, sest nõuavad juba keerukamate tekstide lugemise vilumust, mis puudub paljudel täiskasvanutelgi. Mulle meeldib sedalaadi (laste)raamatuid vaadata kui omamoodi vastupanuliikumist ajal, mil keskmine lugeja näib pöörduvat üha lühemate ja primitiivsemate tekstide poole.

Kärt Hella „Mütside sõda” on valik lugusid, millest mõnel on oht naljapäädlastest hoolimata täiskasvanulegi igavaks kiskuda (näiteks mitukümmend lehekülge sellest, kuidas mütsid riulis jagelevad või jutumärgid jalgpalli taovad), samas on mõni tõsisem lugu, näiteks „Veenaine ja Tulenaine”, kus mütooloogia ja vanad rahvajutud kohtuvad tänapäevaste kommete ja probleemidega, tõeliselt ilus, ohtlik ja maagiline.

Asta Põldmäe „Murulaug” toob tänapäeva arabia muinasjutumotiivi: pealtnäha tavalisest vaibast saab Murulauguks hüütava kolmeaastase Villemi naeru toimel lendav vaip. Vaiba, Villemi ja tema pere elu ja seiklused arenevad laulupeoks valmistumise ja peo enda taustal. Põldmäe jutustab imeliselt elegantset ja rikkas eesti keeles mitmekihilist lugu, tema raamat on meistriteos, ilukirjandus *par excellence*, nagu ütles Rein Veidemann, aga jälle — kardetavasti pole see teos jõudumööda massikirjandusest toituvale keskmisele täiskasvanulegi.

Sama peab ütleva Heljo Männi raamatu „Mina, Narrilinna kroonikakirjutaja” kohta, mis on kolmas raamat härra Kolasuu ja härra Tolasuu jampsi-likest sekeldustest Narrilinna kroonikakirjutaja pilgu läbi. Meie lastekirjanduse *grand old lady* kestev sõnaseadmise meisterlikkus on imetusväärne; riimproosa ja pikad jaburad loetelud tekitavad lugedes omamoodi nauditava-uinutava rütmi, ent oleksid lapsel ilmselgelt liiga keerulised ja väsitavad.

*

Olengi jõudnud tsentrumist perifeeriasse. Žanrilises mõttes oli ka 2018. aastal täiesti marginaalne nähtus lastenäidend. Eks neid ikka kirjutatakse ja lavale tuuakse, aga raamatuks saab mõni üksik, mullu näiteks Leonhard Lapini „Kevade hääled” ning Kristjan ja Kairi Arunurme jõuluteemaline „Nagu esimene ingel”.

Natuke paremas seisus, olgugi et proosaga võrreldes siiski pöduravõitu, on lasteluule. Kümme raamatut, nagu viimaseil aastail ikka, neist enim pakuvad äratundmist ja rõõmu Aidi Valliku loomaluulelood üldpealkirjaga „Kust said”, Ilmar Trulli jõuluvanale esitamiseks mõeldud värsid raamatus „Metsa toodi kuuseke” ja Helvi Jürissoni valikkogu „Mida tähed räägivad”, mis sisaldab peale luuletuste ka juttude paremikki.

Sihtrühmana jääb äärealadele noorsugu. Algupärastel noorsooromaanidel mulluse kümmekonna raamatuga oma nurgake siiski on. Tüüpiliselt on juttu noorte hobidest ja omavahelistest suhetest (Ene Sepa „Jagatud suvi”) ning teismelisea probleemidest ja eneseotsinguist (Mai Raeti „Valu tühi veetlus”), sageli ikka ühes müstika- ja fantaasiateemaga, olgu selleks mõni üleloomulik olend, surmajärgne elu või ajas rändamine (Helga-Johanna Kuusleri „Verevala varandus”, Liina Vagula „Keegi teine”, Ene Sepa „Taeva tühjad tribüünid”). Selle aasta noortekaist eristuvaim oli vahest Raimo Männise „Talv ja kevad Kivikülas”, omaaegse „Kiviküla kooli poiste” järg, mis kirjeldab koolielu möödunud sajandi keskel.

Kui rääkida äärealadest lastekirjanduse üldise kvaliteedi mõttes, siis on üks hämar nurgatagune, kus toimetavad (või õieti ei toimeta, kui pidada silmas ilmuvate raamatute keelt) kirjastajad, kelle üllitiste enamikku iseloomustab igas sisu- ja vormiaspektis räige diletantism — kõvasti professionaalsemalt tehakse isegi paljusid omaloomingulisi koolilehti ja -almanahhe. On näiteks üks ettevõtte, mis tegeleb peale batuutide rendi ja muu säärase ka kirjastamisega, eesmärgiks „arendada Eesti kultuuri”.

Et sellise kirjastuse alt raamatut avaldada, peab autor üldiselt peale maksma. Ma ei tea, kas kirjutajaid, kes on valmis seda tegema, iseloomustab kõige paremini grafomaania, hirmus edevus (üks väga tabav termin on inglise *vanity publishing*) või mis tahes enese- ja sõbrakriitika puudumine. Küllap kõik kolm, kuigi üks ole ka erandeid.

Ma ei pööraks sellele kihistusele üldse tähelepanu, autoreid ja pealkirju ei hakanudki mainima, kuid mind hämmastas selliste raamatute osakaal — vaata et viiendik mulluse lastekirjanduse saagist — ning hoogus levik raamatupoodides ja raamatukogudes. Kas tarbija on küllalt nõudlik, et teha õige valik...

*

Mida öelda 2018. aasta eesti lastekirjanduse üldpildi ja suundumuste kohta kokkuvõtteks? Midagi väga uut ja originaalset vastus ei sisalda — jõgi kulgeb enam-vähem samas voolusängis, kus ta juba aastaid on kulgenud. Üldpilt on mõnusalt mitmekesine, kes otsib, see leiab nii ragu kui ka kullaterasid.

Luulet on näputäis, noortekirjandust piisake meres. Selge on proosa ülekaal, proosas annavad tooni igat masti fantaasia ja väiksematele lugejatele mõeldud raamatud, kus tekstiga võrdne või märkimisväärsempi osa ja tase on pildil; õigustatult näeb raamatukaanel autori nime kõrval järjest sagedamini ka kunstniku oma.

Igaveste ja n-ö suurte teemade kõrvale — eneseotsingud ja -leidmine, lähedus- ja tunnustusvajadus, sõprus ja armastus, surm jne — on kerkinud ka päevapõnevamaid, neist enim torkavad silma peremudelite paljusus, keskkonnaprobleemid, võõrdumine loodusest ja muidugi kõik nutimaailma hädadega seostuv. Oma kindel koht on ikka ka lihtsalt laste igapäevaelu ja -seikluste kir-

jeldustel. Halelääget ja surmtõsist laadi on vähem, enamikule autoritele on ka tõsiste teemade puhul meeltnööda kerge või viimase vindini kruvitud huumor — küllap lastest lugejailegi.

Hea meel on õige mitme tugeva debüüdi üle, samas kui mõnelegi vanemale kalale tahaks ette heita laiskust ja mugavust — toodab nagu noor Blyton,¹ võib-olla inertsist ja nõudluse tõttu, kuid enda kohta keskpäraselt. Kui aga võtaks uue teose treimiseks rohkem aega ja sikutaks end kraedpidi uuele tasemele?

Ebameeldiv oli näha palju nõrka toimetajatööd, kõvemat toimetajat oleks oma seljataha vajanud ka nii mõnigi iseenesest hea keeletundega vilunud autor. Aga seda enam rõõmustasid keeleliselt heal tasemel raamatud, millest mõnda siin ka nimme esile tõstsin. Meeldiv on seegi, et vähem kui muidu jäi silma moraalilugemist ja dotseerivat tooni, tungi sõnum, õpetus, Suur Tõde kusagil loo lõpus puust ja punaseks teha — et äkki ikka laps ei saanud aru. Kui ei saanud, siis on enamasti häda loetavas, mitte lugejas. Ja moraal võiks kooruda loomulikult kombel loost endast, õpetajahääl olla võimalikult varjul, sest ega ilukirjanduslik lasteraamat ei ole mingi kasutusjuhend või käitumisõpik. Indrek Koff on selle juhtmõtte kenasti kokku võtnud: „Tibu-tibu, ära näita!”

2018. aastal ilmus raamatuid, mis on teenitult juba saanud rohkem kui ühe olulise auhinna ja millest kujuneb igatahes osa eesti lastekirjanduse klassikast. Ilmus ka selliseid raamatuid, mis võinuks jääda ilnumata. Kuid kõik see on normaalne ja loomult optimistliku inimesena tõmbaksin otsad kokku Ilona Martsoni kunagiste sõnadega: siiski päris kena aasta. Aga kas seis võiks olla veel parem? Sellele vastab üks mullustest autoritest Aarne Mägi: „Muidugi võiks, mitte et seis kesine oleks, vastupidi, aga paremini saab alati.”

Halvemini mõistagi ka.

---

¹ Inglise lastekirjanik Enid Blyton (1897—1968) oli silmapaistvalt viljakas ja kiire kirjutaja. — *Toim.*

Eve Pormeister

Ruunidest kuni kosmoseuduni

Kärt Hellerma lasteraamatut lugedes

Mitte just väga ammu sattusin lausa ülevoolavasse vaimustusse ühest lasteraamatust, nii et pidin endalt küsima, kas ma ei ole vananedes tasapisi uuesti lapseks muutumas, nagu oleks tegu mingi eba- või üleloomuliku nähtusega. Kaunilt kujundatud raamatu „Air Babies” (1936) ehk „Lendjõnglased” (2005) autor ja illustreerija on Elvy Kalep (1899 Tori vald — 1989 Florida), Eesti esimene kutseline naislendur, hilisem kunstnik ja disainer. Oma sõna- ja pildiloos tutvustab ta lastele personifitseeritud, nähtamatute „lendtegelaste” Rõõmutiiva ja Sööstiku abil lennuvahendeid ja laseb neil nende kaudu tunda lendamise mõnu. Peaaegu kaks aastat hiljem sattusin lugema taas üht lasteraamatut, milles kohtasin taevasse tõusvaid tegelasi: küll pilvelennukil ringi sõitvaid kilplasi, küll lumeräitsakatena lendavaid inimesi, kellest lõpuks saavad „õhuinimesed ja tuuleinimesed, veeninimesed ja tuleinimesed”.¹

Läinud aasta oktoobrikuus trükivalgust näinud kaksikümne lugu sisaldav Kärt Hellerma „Mütside sõda ja teisi jutte” (illustreerinud Katrin Ehrlich) koondab ühiste kaante vahele kolm iseseisvat jutukogu: „Kilplased ja valgus”, „Päike ja peegel”, „Mütside sõda”.² Ent päris ilma seoseta nad siiski, nagu esmapilgul tundub, ühte kimpu köidetud ei ole. Raamatu märksõnad on *valgus* ja *päike, tuul, pilved ja taevas, nähtav ja nähtamatu maailm* — motiivid, mille juurde Hellerma oma kirjatöodes ikka ja jälle naaseb.

Lennata laseb Kärt Hellerma ka oma fantaasial. Ta oleks nagu ise too kolmanda osa lõpuloos üles astuv Teresa, kel on alati olnud hea fantaasia (205), või nagu samas osas Tobiase fantaseerida armastanud vanaema, kes oli „teinud vahel lastejuttude tarvis märkmeid” (101) ja kellest oli jäänud sahtlisse muude paberite sekka lõpetamata jutt „Mida päike taevast näeb”. Kujutagem nüüd endale ette, et autor jutustab vanaema lugu edasi: kõike seda, mida päike *veel* taevast näeb. Taevast alla maa peale vaatav päike ilmutab end kohe raamatu avalauses. Me võime oma kujutlusel lennata lasta ja uskuda, et raamatukaante vahele on jõudnud samuti lood sellest, mida vesipüksi mõjul taeva alla lennutatud ning „nüüd pilvepiiril” inglitenäe istuvad kilplased „alla maa peale” (8) vaadates näevad.

---

¹ K. Hellerma, Mütside sõda ja teisi jutte. Tallinn, 2018, lk 75. Edaspidi viitavad sellele mahukale teosele (208 lk) leheküljenumbrid tekstis.

² Kärt Hellerma on varemgi ilmunud lasteraamatuid: „Õrnad kõrvad” (2010), „Taevarändurid ja teisi jutte” (2012), „Poiss ja kaja” (2014), „Pupi ja salakäik” (2015).

Kilplased

Kärt Hellerma kogumik hõlmab lugusid, mida võib käsitada kui nüüdisaegseid naljandeid ja kunstmuinasjutte, mis ammutavad sõna- ja mõttejõudu pärimuslikust kultuurist ja müstilisest elutunnetusest. Jutte ühendab selgelt äratuntav rõhuasetus mõistukõnele, allegooriale, mille abil kombatakse XXI sajandi sotsiaalseid ja keskkondlikke probleeme, looduse ja inimese suhteid, inimtunnetuse piire jm.

Hoogsalt ja meeoleolukalt vestetud ning nauditavate dialoogidega pikitud lugudes astub üles palju põnevaid tegelasi, nende seas nii mõnelegi lugejale juba tuttavad *kilplased*, kes on raamatu esimese, kõige homogeensema ja terviklikuma osa ühine nimetaja.

Vanad kilplased ja nende naljakad juhtumused on Eestisse imporditud Saksamaalt. Schildas elavate kilplaste kirjanduslik sissevedaja oli Friedrich Reinhold Kreutzwald, kes mugandas 1838. aastal ilmunud Gotthard Oswald Marbachi kilplaste naljandid³ eesti keelde ja publitseeris need 1857. aastal allegoorilise satiirina „Kilplaste imevärklikud [---] jutud ja teud”.⁴ Hiljem on kilplased pakkunud ainest näiteks Ludwig Tieckile (1796), Gustav Schwabile (1836/1837), Erich Kästnerile (1954), Eno Rauale (1962), Priit Pärna koomiksile (1977) ja Otfried Preusslerile (1958; e.k „Meil Kilplas”, tlk Eve Sooneste, 2003).

Kes on need kentsakad tegelased, kelle Kärt Hellerma on toonud meie aega? Igatahes mitte „valeinimesed”, on tema kilplased ise kindlad. Nemad on „ju kilplased”, aga säravad „samamoodi nagu inimesed” (32).

Vanade kilplaste olemasolu ei ole siiski unustatud. Retoorilise pöördumisega lugeja poole mainib neid jutustaja ise — „Kui mäletate, siis vanad kilplased unustasid [---]” (9) — ja puistab sekka ka paar märksõna, nagu *nõukoda*, *segadused akendega*, *valguse kotiga majja kandmine*. Samas ei ole Hellerma *kaasaegsed kilplased* asustatud mitte enam Järvamaale Peetri kihelkonda Uppakallo külla, kus nad varem Kreutzwaldi tahtel elasid. Hellerma kilplased elavad nimetus maakohas suures vanas majas, „kus endistel aegadel asus kilplaste nõukoda” (9) ja mis nüüd on ümber ehitatud kortermajaks. Kilplasi võib seega igas mõttes kõikjal olla. Sellele vihjab ka Kreutzwald oma kilplaste raamatu viimases, 41. peatükis „Kuidas kilplased nõu peavad endale teist eluaset otsida ja kõik Kilplast välja rändavad”: „...nõnda asusid nemad aegamööda mitmesse kohta elama ja laotasid oma harjunud kombeid kaugele ja laiali rahva sekka välja.”⁵

Kärt Hellerma naljandite põhitooniks pole siiski niivõrd satiir. Kuigi temagi kilplastel on oma veidrused ja kohati ebaotstarbekas, mõttetu käitumisviis (rohkem vist küll mängulustist), ei ole nende juttude eesmärk kilplaste alpuse ja rumaluse naeruvääristamine. Nii nagu inimeste hulgas ikka, on siinsetegi kilp-

3 Vrd: **H. Niit**, Järelmärkus. Rmt: **F. R. Kreutzwald**, *Kilplased*. Tallinn, 2004, lk 153—154.

4 Tuntuks said kilplased 1597. aastal ilmunud naljandite kogumiku „Das Lalenbuch” teise väljaandega „Die Schiltbürger” (1598).

5 **F. R. Kreutzwald**, *Kilplased*, lk 148.

laste seas rumalaid ja tarku, vana- ja uuendusmeelseid. Neil on oma Tarkpea, kes oskab seletada asju, nähtusi ja mõisteid; neil on oma Digitark ja Elutark, Taibu, Leiutaja; neil on Norija, Heasüdamlik, Seikleja, Rõõmus, Kurb jt, neil on linnas koolis käinuid ning arvuti-, interneti- ja nutimaailmaga kursis olevaid. Hüüdnimedega väljendavad ja hindavad kokkuhoidvad kilplased üksteise võimekust, tundeid, meeleolusid ja käitumisviise.

Ma ei sõandaks nimetada Hellerma kilplasi stereotüüpideks, sest raamidesse surumine on kirjanikule väga vastukarva.⁶ Mulle tundub, et tal olid oma kilplastega hoopiski teised plaanid ja taotlused: tembutavate, iseäralike kirjanduslike kujundite abil avaneb nii sõna- kui ka mõttepildis võimalus mänguliseks ning lapse meeli köitvaks lähenemiseks taevastele ja atmosfäärilistele nähtustele ning nähtamatule maailmale; kuid mõistagi ka tõsielulistele probleemidele ja seikadele, esmajoones digimaailmale. Autor annab märku, et vaatamata digivahendite plussidele ähvardab inimest selles „obligatoorse kasvu maailmas”⁷ oht ilma jääda kontemplatiivsest ja seega tõhusast maailma kogemisest. Teda ähvardab oht selles looduse ja digirevolutsiooni kokkupõrkes lihtsalt ära kaduda. Isegi agaralt nutitelefone kasutavad kilplased paistavad seda aduvat, sest nad tunnevad siiralt rõõmu pimedast keldriruumist (13), kus neile meeldib enne koosoleku algust üheskoos mälestusi heietada. Nii lihtsameelsed need tänapäeva kilplased ehk enam ei olegi?

Elupuu ja kokkupõrked

Raamatu teine osa „Päike ja peegel” ei moodusta tegelaskonna tasandil samasugust tervikut nagu I osa, küll aga mõttelisel tasandil. Need neli juttu on selles lasteraamatus ehk kõige sügavama sisuga ja kõige lummavamad, hellemalikult filosoofilise hõnguga lood, ammutavad ainek mütoloogiast ja on müstilise taustaga. Neid ühendavat sümboolset sillakest kujundavad mõistupildid *inimese ja looduse vahelised suhted*, religioosne-müütiline *ilmapuu* ja mõnes mõttes *valgus*, milles sirgub ka ilmapuu. Seda ilmapuud püüavad metsloomad päästa kurja bakteri käest, sest ilmapuu on *elupuu*, maailma kese ja kõikide eluprotsesside algus, maa ja taeva ühendaja. Ta on *universaalne maailmapuu*,⁸ nagu seda tunti Euroopas juba kiviajal. Elupuu tähendustiine sümboolika on ajendanud eesti käsitöömeistreid ja kunstnikke kasutama seda kujundit ornamentikas ja eelkristlikul ajal ülikute hauaplaatidel.

Valguse tähendus ja motiiv on üks olulistest momentidest Kärt Hellerma loomingus ja mõtlemises. Toodab ju Saksa biofüüsik Fritz-Albert Poppi sõnul meie kehagi valgust, s.t elektromagnetilisi laineid, mis on informatsioonikandjad, „kullerimaterjalid” (*Botenstoffe*) organismis. Valgus tähendab Hellerma jaoks

6 K. Hellerma / D. Kareva, Nähtavast ja nähtamatust maailmast. „Looming” 2016, nr 11, lk 1591.

7 A. Muschg, Vergessen wir Europa? Göttingen, 2013, lk 17, vrd lk 36.

8 Vrd: Kirja eelharjutused rahvuslike sümbolitega. Rahvuslikud sümbolid. Võrgufail.

esmajoones küllap inimese puhta hinge ja positiivse energia sümboolset kandjat: „Veeset väravad, need olid ju ka inimeste sees. Kuigi inimesed neid ei näinud. Aga Veenaine teadis neist. Ja Tulenaine teadis tulest — hõõguvast valgusest, mis oli inimeste sees,” (74) kirjutab Hellerma jutus Veenaisest ja Tulenaisest. „Ka nende sees on ju väike lamp. Nad võiksid selle põlema panna. Siis oleks neil ka ilma meieta hea ja valge olla,” (85) lausub Esimene lamp mõtlikult jutus „Jõulud tänaval”.

Kolmas, kõige mahukam osa koosneb iseseisvatest juttudest, välja arvatud kaks lugu kirjavahemärkidest. Mõnes mõttes võib ühte siduda ka inimese anatoomiat ja tervist puudutavad jutud Köhast ja Nohust, Ajust ja Koljust, Suurest Varbast. Kogumikule ja kolmandale osale pealkirja (vrd 159) andnud, mitmesuguseid tõsielu probleeme puudutavas jutus „Mütside sõda” võib mütside sõja metafoorist välja lugeda Kärt Hellerma otsustava ja kõigutamatu vastuolemise sellisele ühiskondlikule atmosfäärile, „mis seab esiplaanile militaarse mõtlemise”.⁹ Ja kas ongi siin enam suurt vahet, mida ütlesid ühed ja mida teised ajaloolased, nagu nendib Patrik Ouředník oma XX sajandi lühiajaloo „Europeana”: „Ja mõned ajaloolased ütlesid, et sõda on poliitilise tegevuse ootuspärane laiendus, aga teised ajaloolased polnud sellega nõus ja ütlesid, et just poliitiline tegevus on sõja jätk ja sõda ei lõpe põhimõtteliselt kunagi, vaid muudab nägu ja väljendub kuidagi teisiti.”¹⁰ Tõepoolest: „Sõda ei kuulutata enam välja, / vaid jätkatakse. Ennekuulmatu / on saanud igapäevaseks. Kangelane / jääb võitlusest kaugele. Nõrk / on tuletsooni lükatud”¹¹ — koges juba 1950. aastatel Austria poetess ja kirjanik Ingeborg Bachmann. Tõeline sõda olevat vaid selle sõja plahvatus, mis on rahu.¹²

Hellerma lõpetab oma lastejutu „Mütside sõda” rahumeelselt: mütsid magavad lõpuks „üksteise kaisus kenasti hommikuni” (173). Võib-olla on see idealistlik, *ironilisele idealistile* iseloomulik lõpp, ent teisiti inimene ja kirjanik Kärt Hellerma vist ei saakski. Kõigest, mida ta on kirjutanud, „kumab läbi humanistlik maailmavaade”,¹³ iseloomustab oma kolleegi poetess Doris Kareva.

Kõik elab

Lastekirjandusliku võttena kasutab Kärt Hellerma personifikatsiooni, isikus-tades ja hingestades elutu ja elusa looduse, koguni nohu ja köha, aju, kolju ja inimese varbad ning abstraktsed märgid — lause kirja pilti korrastavad ja mõtet

⁹ K. Hellerma / D. Kareva, Nähtavast ja nähtamatust maailmast, lk 1588. Sedasama hoiakut peegeldavad ka Kärt Hellerma luuletused.

¹⁰ P. Ouředník, Europeana. Kahekümnenda sajandi lühiajalugu. Tlk Küllike Tohver. LR 2018, nr 3—4, lk 69.

¹¹ Vt: I. Bachmann, Kõik päevad. Tlk Aare Pilv. „Looming” 2016, nr 11, lk 1555.

¹² I. Bachmann, Wir müssen wahre Sätze finden. Gespräche und Interviews. München, 1994, lk 70.

¹³ K. Hellerma / D. Kareva, Nähtavast ja nähtamatust maailmast, lk 1591.

toetavad kirjavahemärgid. Nendest poeetilistest mängudest võib välja lugeda uskumust (või siiski tõsiasja?), et looduses, universumis *elab kõik*. Et me kõik rändame ühises väljas, olles ühendatud alateadvuse ja elektromagnetiliste lainete ehk valguse kaudu. Ja neis mängudes ei liigu jutustaja üksnes linearsega konformistlikku pinda mööda.

Otskui ennetades võimalikke kriitikanooli *teise nägemisviisi* pihta nendelt, kes peavad kogemuse ja tunnetuse piire ületavat maailmanägemist ja maailmataju „lapsemeelsuseks” (208) ning tunnistavad üksnes empiirilist kogemust, oma *ihusilmaga* nähtavat, laseb autor raamatu lõpuloos eelviimasel leheküljel vanal teadlasel küsida loomade keelest doktoritööd kirjutada soovivalt Albertilt: „Ega te ole liiga palju muinasjutte lugenud?” See on küsimus, mis võib lastele isegi naljakas tunduda. Sest nemad ju üldjuhul ikkagi usuvad, tõenäoliselt ka näevad ja tajuvad sootuks enam kui täiskasvanud.

Hellerma seob tõsielu ehk silmaga nähtava ja meeltega tunnetatava maailma eesti rahvausundiga, mütoloogilise ja müstilise ainekuga, viib kokku nähtava ja nähtamatu sfääri, tõuseb maapealsete saladuste juurest taevaste saladusteni välja: taeva ja vikerkaare taha, nii nagu see juhtub kilplaste lugedes; lausa kuni kaugesse ja kiirgavasse kosmoseuttu, nii nagu see juhtub loos Veenaisest ja Tulenaisest,¹⁴ mis oma apoteosliku, apokalüptilise, kuid lootusriikka lõpuga meenutab autori „Sinise missa” lõpuakordi.

Lõuna-Eesti Kütiorus asuvas Tammetsööris, ühes vanas hiipeaigas, kuhu muiste töid inimesed ande ja kus nad käisid „vaikselt mõtisklemas” (41), kohtub lugeja mänguhimulise haldjalapsega, kes sümboliseerib seda, et looduses *elab kõik*. Samas võiks haldjalapse puudutuste ja muude märkide abil peetavat dialoogi inimesega metafoorilisel tasandil vaadelda justkui sisekaemust, justkui inimese kahekõnet iseendaga, selle *Teisega*. Küsimus on vaid selles, kas inimene tahab oma sisemusse kaevuda. Kui sügavale on ta valmis minema? Kas ta tahab neid sügavusi näha või mitte? „Haldjalaps oli varemgi märganud, et inimestel oli Tammetsööris tavaks paigale tarduda ja üksisilmi enda ette vaatama jääda. „Endasse pööratud pilk,” ütlesid inimesed ise sellise pilgu kohta.” (45)

Maagiline keel

Kui uskuda Eestis elavat Minnesotast pärit eesti kirjanduse tõlkijat Adam Cullenit, kellele meie maa oli varem „lihtsalt maa muinasjutust”, siis on eesti keelgi mingis mõttes „kuidagi haldjate keel”.¹⁵ Kärt Hellerma lasteraamatus kasutavad ka loomad inimestele esitatud soovide või nõuete kirjutamiseks kasetohule midagi haldja keele taolist. Vist ruune. „Ja ruunidele on alati omistatud tugevat väge.” (202) Sõna „ruun” viitab saladuslikkusele, ja seda tema seotuse kaudu protogermaani sõnaga „runo”, mis tähendab saladust, sosinat, loitsu (vrd 202).

¹⁴ Täiskasvanud lugeja võib siit leida vihje „Urantia raamatu” III osale.

¹⁵ Autoportree. Adam Cullen 27. X 2018. ERR-i arhiiv.

Loits kätkeb omakorda midagi salapärast, sest selle lausumine on maagiline toiming, milles väljendub usk soovi täitumisse sõna maagilise jõu abil. Seda maagilist vormelit, loitsu- või mantralaadset palvet¹⁶ kasutas Hellerma juba oma „Sinise missa” nimiloos.

„Sõna ja mõtte jõud võib olla ootamatult suur,”¹⁷ usub Kärt Hellerma 2000. aastal, tunnistades sealsamas sõna devalveerumist, sõna sügavuse ja jõu kaotaminekut. Arvatavasti on ta praegugi veel otsimas *labastamata ja kulumata sõna*, nagu omal ajal näiteks Ingeborg Bachmann, kes teadis — ja selles teadmises oli ta ühel meelel Ludwig Wittgensteiniga —, et keel, kui seda pimesi usaldada, võib mõistuse ära nõiduda, et sõna „külwab ka lohemao” ning võib olla reklaami teenistuses. Uuelt kirjanduselt ootas ta *absoluutset sõnaseadmist*, mis omakorda eeldas uut liikumisviisi, s.t uut vaimsust ja kirjaniku suundumust.

Kärt Hellerma näib võimalikku lahendust otsivat muusikast. Kulunud sõnad „ei saa edasi anda seda harmooniat, mida suudavad parimad muusikavormid”.¹⁸ Ingeborg Bachmann pakkus ühe konkreetse võimalusena uue väljenduse loomisel välja muusika ja luule piiri ületamise, nende ühendamise. Sest muusika on „kõrgeim väljendus, mille inimkond üldse on leiutanud”, „keelest „ülem” keel”, mis tuleb mängu siis, kui keel jääb nõdraks. Sest vaimu ühise liikumisviisi, rütmi abil on muusika kaudu jälle võimalik kinnitada sõna osasaamine universaalsest keelest. Sest koos suudavad nad ilmutada määsulisi ja armastavaid jõude, mis viivad ellu kõige kindlamat kavatsust — „mõju avaldada”.¹⁹

Muusika jõu suurust ja universaalsust on tunnetanud ja imetlenud ka Hermann Hesse, kes fragmendiks jäänud „Josef Knechti neljandas eluloos” pihib: „Muusika oli tema hinge kodumaa, mitte ainult kodu, vaid ka kord, kosmos, teejuht harmoonia, korrastatuse ja oma mürgisest egost vabanemise poole.”²⁰ Suure saladuse, transtsendentse ürgheli, *Om'i*, kogu universumi ürgallika mõistmise poole on teel ka Siddhartha India-jutustusest „Siddhartha” (1922). Polnudki vist päris juhus, et Kärt Hellerma osales 2017. aasta septembris Paides Šveitsi kirjaniku 140. sünniaastapäevale pühendatud konverentsil.

Usun, et *keel* on üks Kärt Hellerma uue lasteraamatu põhitegelasi. Keele jõudu, võlu ja väge nii-öelda tagasi loitsida püüdes viib autor oma noored lugejad keele sisse kümblema ja kasutab seejuures julgelt vanasõnu, kõnekäande, kõnekujundeid, mitut sorti mõisteid, neid samas võimalikult lihtsalt, mängeldes lahti seletades. Nii ühendab ta noorte lugejate sõnavara laiendamise ja keeletaju arendamise nende silmaringi ja maailmanägemise avardamisega.

16 Vt: **E. Pormeister**, Tahan välja, valguse ja õhu kätte lennata... „Sirp” 11. XII 2009.

17 **V.-S. Maiste**, Labastamata ja kulumata sõna otsimas. Intervjuu Kärt Helleriaga. „Postimees” 18. VII 2000.

18 **Sealsamas**.

19 Vt: **E. Pormeister**, Ingeborg Bachmann. Välditamatu poeet ja kõhklev lootja. „Akadeemia” 2006, nr 1, 204—206; **I. Bachmann**, Muusika ja luule. Tlk Kalle Hein. „Akadeemia” 2006 nr 1, lk 178—181.

20 **H. Hesse**, Muusika. Tallinn, 2005, lk 93; vrd: **H. Hesse**, Klaaspärlimäng. Tlk Helga Kross. Tallinn, 1976, lk 24—25.

Silma torkab ka paar juhuslikku või tahtlikku vihjet Eesti kultuuriloole: roosa kübar jutust „Mütside sõda” meenutab fraasiga „Matsid jäävad matsideks” kultusfilmi „Viimne reliikvia” (1969), kõnekäänd „Tuul peas” jutust „Aju ja kolju” aga Heljo Männi 1964. aastal ilmunud samanimelist juttu, ja nimetatud jutu pealkiri „Aju ja kolju” tuletab meelde, et Kärt Hellermal ilmus 2014. aastal samanimeline luuletus luulekogus „Seniitvalgus. Paraluulet 2013—2014”.

Kärt Hellerma püüab ja soov avada poeetilise keele abil maailma ja kombata meie olemise piire ka lastekirjanduses on üks põhjusi, miks ma soovitaksin vanemalgi lugejal minna nendesse lugudesse rändama.

Lõpetuseks

Tundub, et nagu Hando Runnelil, ei ole ka Kärt Hellermal „teemasid, mis tavaliselt lastekirjanduses tabuks tunnistatud, nt surm, usk, puudujäägid riigivallitsemises jne”.²¹ Hellermal pole puudu usust, et noored lugejad märkavad muinasjuttudesse põimitud tõsielulisi teemasid.²² Tema jutukogu võiks nimetada omamoodi *silmaringi-* ja *keeleaubitsaks*. Nende õpetlike, selgitavate, kohati humoorikate ja väga poeetiliste lugude didaktiline — kuid mitte dotseeriv — ja suunav külge ei saa jääda märkamatuks.

Poeetiliste sõnapiltide ja pärimuste abil omaenda inimesekogemuse ja paljude teiste, ka oma tegelaste, esmajoones vesipüksiloos tegutsevate kilplaste kogemuse vahendamise ja osaks saada laskmisega püüab autor arenevale ja kujunevale noorele inimesele olla abiks ja toeks maailma ja selle piiride, inimese ja oma aja, nähtava ja nähtamatu tunnetamisel. Hellerma ei pelga juhtida noore lugeja tähelepanu elu polaarsusele, ka kõige tumedamale poolele. Juba esimeses jutus viib ta eesti rahvausundis kasutatava sõna „manala” (7) abil noore lugeja kokku surma mõistega. Sest surma eest ei saa peitu pugeda mitte ainuski hing. Teda tuleb teada. Teda tuleb tahes-tahtmata õppida aktsepteerima, sest ta hingab meile kogu aeg kuklasse või vaatab meile väljakutsuvalt silma. Teda tuleks võtta, nii vastuokslik kui see ka tunduda võiks, omamoodi elu ja elamise virgutajana.

Kogu see maailma tõlkimise protsess noortele lugejatele arusaadavasse keelde toimub pooleldi mängides. Ja nii nagu mängus vahetevahel ikka, kuid päriselus kindlasti, astuvad seal kõrvu huumor ja tõsidus, rõõm ja kurbus ja palju muudki veel.

---

21 J. Palm, Hando Runnel 75. Eesti Lastekirjanduse Keskus. Võrgufail.

22 Vrd teksti raamatu tagakaanel.

Mart Laar

Eesti kääbik

16. mail 2019 möödub Johann Voldemar Jannseni sünnist 200 aastat. Ei oska hetkel veel arvata, kuidas seda tähtpäeva tähistatakse, kuid loodan igatahes, et laiemalt kui Jannseni sajandat või saja viiekümnendat sünnipäeva, mida eriti ei märgatudki. Põhjusi selleks ei tule kaugelt otsida. Vello Salo sõnul on Jannsen nimelt „rängalt laimatud ja unustuse hõlma vajunud mees”, kes tuleks tagasi tõsta talle Eesti ajaloos kuuluvale kohale.¹ Milles kõiges pole teda süüdistatud? Et ta polevat olnud sedavõrd võitluslik nagu Carl Robert Jakobson, kirikuvastane nagu Kreutzwald, rahvalaulu hindav nagu Hurt? Lisaks arglik, lömitav, rahahimuline ja põhimõttelage. On lihtsalt hämmastav, et sellisest kodust sai kasvada nii aateline isamaalaulik nagu Koidula. Raha eest olevat Jannsen valmis olnud kogu rahvusliku liikumise sakstele maha müüma. Saksameelsed söimasid teda venelaste käsilaseks, tsaarivõimude peale lootjad aga lootusetult saksameelseks. Tsaariametnikud ütlesid päris otse välja, et Jannsen kuulutab oma ajalehes „Eesti Postimees”, et „eestlaste saksastamisest tuleb maale kasu”.²

On aeg Johann Voldemar Jannseni aus nimi puhtaks pesta. Arvestades seda, mida ta on eesti rahva heaks teinud ja kas või 150 aasta möödumist esimesest üldlaulupeost, on selleks tegelikult päris viimane hetk. Eks seda on üritatud varemgi teha, näiteks Villem Reiman („J. V. Jannseni elutöö”. „Eesti Kirjandus” 1916, nr 5—6), Juhan Peegel („Saja-aastast „Pärnu Postimeest” sirvides”. „Looming” 1957, nr 6) või Jaan Kross („Pöördtoolitund”. „Looming” 1971, nr 1), kuid ikka on neid peatanud põhimõttekindlamad tegelased, kes polnud midagi unustanud ega midagi andestanud. Isegi mitte seda, millele mõne teise juures võidi läbi sõrmede vaadata. Kui Koidula ja Kreutzwald olid agarad saksa autorite „laenulised”, siis Jannsenile oli see keelatud. Kreutzwald võis aktiivselt väljarändamisliikumise vastu võidelda, aga kui Jannsen seda tegi, teenis ta reaktsiooni huve. Mitmele uurijale oli juba ette teada, et Jannsen oli sakste ees lömitav, arglik ja põhimõttelage, järelikult ei saanud tema tegevuses olla midagi positiivset. Nii väitis Hans Kruus uurimuses Aleksandrikoolist, et arglik Jannsen hoidis sellest ettevõtmisest esialgu eemale, kuigi just „Perno Postimehes” toodi 1863. aastal Aleksandrikooli idee, mis „aeab vist igga tundjat eesti süddant tuksuma”, esimest korda avalikkuse ette.³ 1864. aasta palvekirjakampaania kirjelduses mainib Hans Kruus vaid ühe lausega seika, kuidas Jannsen päästis kinnivõtmisest Peterburisse siirduvad saadikud.⁴ Võib vaid

1 **V. Salo**, Laulupidude armastuslaulud. Rmt: Linnamuuseumi aastaraamat 18. Tartu Linnamuuseum, 2012, lk 111.

2 **S. Isssakov**, Arhiivide peidikust. Tallinn, 1983, lk 167.

3 Ommalt maalt. „Perno Postimees” 13. III 1863.

4 **H. Kruus**, Eesti rahvusliku ärkamise algupäevilt. „Eesti Kirjandus” 1934, nr 8, lk 354—355.

ette kujutada, millise kangelasepopöa oleks Kruus sellest kokku kirjutanud, kui lugu oleks juhtunud näiteks tema lemmiku Carl Robert Jakobsoniga. Tolle sama Jakobsoniga, kes väiklaselt solvunud üritas esimest üldlaulupidu pigem nurja ajada ja oli sellegipoolest täitsamees. Pean ka tunnistama, et ei saa aru, miks nähakse väidetavas Saksamaa poole hoidmises erakordset tagurlikkust ja reaktsioonilisust, koostöös Vene tsaarivõimudega aga midagi suurepäraselt ja progressiivset. Kui teiste ärkamisaja tegelaste vaadete uurimisel kasutatakse laialdaselt nende erakirjavahetust, siis Jannseni puhul mitte — tema kirju näiteks Carl Robert Jakobsonile („Eesti Kirjandus” 1924, nr 11), tsensor Mihkel Suigusaarele või professor Yrjö-Koskinenile on püüdnud ignoreeritud. Viimasele kirjutab Jannsen 1866. aastal aga näiteks järgmist: „Soomemaal valitses küll ka rootsikeel ja pruugid, ega pandud neile orjapaelu kaela, ega kistud maad jalge alt ära, nagu seda meil tehti. Soomlased ei saanud iial nenda riisitud ega rõhutud, nagu vaesid Eestlased. Soomlaste priius, õigus, koolid, kohtud olid eest otsa ja igal ajal palju teisemad kui meil, kes meie Neegriorja elu elasime ja oma päris maal võeraste vangipaelu kandsime. Seal juures jäeti rahvast rumaluse ja vaesuse kätte, mis läbi ikka sügavamasse vausid. Meie päris pidajad ja piinajad olid ühelhoobil ka meie armu andjad ja õiguse mõistjad; meie nende lambad, nemad meie niitjad, keda veel pealigi kummardades pidime tänama, kui meil viimast hammast suust välja ei löönud, sest et liiga kõvast kinni seisis. Keik oli nende päralt, ka tuule õhk ja päikese paiste.”⁵

Jannseni materdamine algas tegelikult juba ärkamisajal ja jätkus selle järel-lainetustes. Olukord ei paranenud ka omariikluse tingimustes. Päriskultuur ei taotud. Siis aga tehti lõpp Eesti iseseisvusele ja koos sellega eestlaste õigusele ise oma ajaloo üle otsuseid langetada. Nüüd hakati seda tegema Moskvast. Ning mis sai Moskvale olla rohkem meelega järele kui lugu kodanlikust natsionalistist, kes lõimitas Saksamaa ees ja reetis või lausa müüs maha eesti rahva tegelikud huvid. Kas Jannsen selline oli või mitte, polnud oluline, sest niisuguseks pidi ta igal juhul saama. Tema näitel sai demonstreerida kõigi „kodanlike natsionalistide” silmakirjalikkust ja närusust. Jannsenist sai kulakluse eestkõneleja, kes üritas oma rahvast parunite kontrolli all hoida. Gustav Naani toimetamisel ilmunud „Eesti NSV ajaloo” (1952) kirjutati temast muu hulgas järgmist: „Ta püüdis Eesti rahvast eraldada vene rahvast ja vene kultuurist, samal ajal orjalikult lõimitades vene tsarismi ees.” Mujal aga lisatakse, et kuigi Jannsen ja kujuneva Eesti maakodanluse ladvik, kes tema seljataga seisab, ei lepi enam pärisorjusega ja nende taotlused erinevad aadli taotlustest, kardavad nad 1860. aastail siiski ka juba oma rahvast. Mõisnikega sõlmitud rahvavaenulikkud kokkulepped häbimärgistavad Jannsenit kui kujuneva kulakluse ideoloogi. Need süüdistused olid juba niivõrd rängad, et olnuks Jannsen elus, oodanuks teda ees kindel Siberi tee.

---

5 Jannsen Soome professorile Y. Yrjö-Koskinenile 12. IX 1866. Rmt: **M. Salupere**, Postipapa. Mitmes peeglis, mitmes rollis. [Tallinn], 2006, lk 335. Sealsamas on publitseeritud ka Jannseni kirjad tsensor Suigusaarele.

Taasiseseisvunud Eestis on Jannsenit aegamisi üritatud ajaloos õigele kohale tagasi tõsta. Kui teised ärkamisaja suurkujud leidsid tee Eesti rahatahtedele, siis Jannsen jäi neilt välja. Ajapikku hakkas Jannsenist uurimusi ja raamatukesigi ilmuma, mitu tema eluepisoodi valgustati läbi päris uue nurga alt. Eriti tasub rõhutada Hilve Rebase („Johann Voldemar Jannsen. Tagasivaade 100. surmaaastapäeval”. Tallinn, 1990), Vello Paatsi („„Terre, armas Eesti rahwas!” Kuidas maakeelest ja maarahvast said eesti rahvas, eestlased ja eesti keel”. „Akadeemia” 2012, nr 2) ja Malle Salupere tööd („J. V. Jannsen pietismi ja sotsialismi vahel”. „Keel ja Kirjandus” 1999, nr 12). Viimase sulest pärineb ka esimene põhjalikum monograafia „Postipapa. Mitmes peeglis, mitmes rollis” (2006). Võrreldes aga seda teost kas või mahult Salupere Koidula-monograafiaga (2017), peab tõdema, et Jannsen on taas oma andeka tütre isa rolli taandatud. Püsti on pandud ka esimene Postipapa kuju Pärnus ning teinegi, sel korral avalikult isale ja tütrele pühendatud monument Tartus. See kõik on kena, ometi pole Jannsen ikka veel tõstetud talle Eesti ajaloos kuuluvale kohale.

Mida me Johann Voldemar Jannseni elust ja tegevusest teame? Ta sündis vana kalendri järgi 4. mail 1819. aastal Vändra kihelkonnas Tõrvaaugu kõrtsmiku Ado pojana ja sai ristimisel nimeks Jaan. Tema isapoolses suguvõsas oli olnud mitu põlve veskimehi, põlisest Eesti juurest oli ka emapoolne suguvõsa. Isa ristivanemad olid olnud kõrgest soost, poja ristiisaks sai aga koguni mõisahärra major von Ditmar ise. Ado Jensen sai mõisarahvaga hästi läbi, nii et poegi kutsuti sinna tihti mängukaaslasteks. Siin sai Jannsen ka esimest haridust. Lapsepõlveidüll lõppes paraku järsult isa surmaga 1826. aastal. Vaeslapses jäanud Jannsenil tuli külavaesena talust tallu käia ning suviti karjapoisina teenida. Jannseni õnneks sattus ta karjaseks haridusmeelsesse Särghaua tallu. Siin elati üle isegi see, et poiss lammastele karjas raamatuid ette lugema kippus, lehmadele laulu lõõritas või endale kasetohust tiivad valmistas ja küüni katuselt õhku tõusta üritas. Siis pani major von Ditmar tähele, et tema ristipoeg käib vaeslapsena külakorda ja võttis terase poisi mõisa oma hoole alla, pani ta õppima esiteks valla-, seejärel kihelkonnakooli. Siin vaimustus Jannsen O. W. Masingu „Marahva Nädala-Lehest” ja otsustas selle tegevust kunagi jätkata. Seejärel haris ärksat õpilast Vändra uus kirikuõpetaja, oma aja värvikamaid hingekarjaseid Karl Körber, kes õpetas Jannsenile korralikku saksa keelt ja muusikat ning õhutas kirjutama eestikeelseid rahvaraamatuid. Jannsen võeti tööle kirikusse eestlaulja ja organistina, 1842. aastal sai temast Vändra köster-koolmeister. 1843. aastal abiellus Jannsen naisega, kes olevat toonud kaasa saksa verd, see ei vasta aga tõele, sest tegemist oli „puht-Eesti juurest” pärineva perekonnaga. Vändras sündisid peresse esimesed lapsed, kellest kuulsaimaks sai vanim tütar Lydia, luuletajanimega Koidula. Siin kirjutas Jannsen oma esimesed raamatud, mis rikkaliku ja lopsaka keele tõttu said kiiresti populaarseks. 1845. aastal taotles Jannsen esimest korda luba oma ajalehe väljaandmiseks. Kui see tagasi lükati, alustas ta 1848. aastal aastaraamatu-laadse „Sannumetoja” väljaandmist, tõustes Eesti tuntuimaks rahvakirjanikuks. 1850. aastal üritas Jannsen uuesti hankida ajaleheluba, kuid taas ebaõnnestunult.

Laiemat tegevusruumi otsides kolis Jannsen 1850. aastal ühte tärkava eestluse peamisesse keskusesse — Pärnusse, ja sai siin koolmeistriks Ülejõe eeslinnas. Agaralt tegutses Jannsen muusika vallas, asutades ja juhtides laulukoori. Pärnus sai temast viljakas kirjamees, kuigi kasvav populaarsus tõi kaasa tsensuuri teravdatud tähelepanu. Ajad hakkasid Vene impeeriumis aga muutuma. Lüüasaamine Krimmi sõjas tõi nähtavale Venemaa mahajäämuse ja sundis alustama uuendusi, et muule maailmale järele jõuda. Selle muutuse osaks oli avalikkuse teke, mis muu hulgas viis uute ajalehtede asutamiseni. Jannseni ettepanekul taotlesid nii Tartu kui ka Pärnu trükikojad luba uue eestikeelse lehe asutamiseks. Ootamatult said loa mõlemad, Jannsen valis Pärnu.

1857. aastal toimus Eestis niisiis kaks tuleviku vaatenurgast olulist sündmust: ilmus Kreutzwaldi „Kalevipoja” teaduslik väljaanne ja oma teed alustas Jannseni „Perno Postimees”. Kui Kreutzwald oli oma teose pühendanud ühele kaduvalle rahvale, siis eestlust kuulutav „Perno Postimees” oli suunatud tulevikku. Kõigist ja kõigest kibestunud Kreutzwaldi ja Vene valitsejatele taevamannat ootava Kõleri kriitikast hoolimata tekitas „Perno Postimehe” ilmumine omas ajas paraja vapustuse ja sai sädemeks juba mõni aeg tagasi valmis pandud püssirohutünnis. „Perno Postimees” mõjus tollases sumbunud õhkkonnas värske tuuleõhuna — nii nagu ajaleht „Sakala” kaksikümmend aastat hiljem. Uue lehega tuli maailm esimest korda üle eestlase taluläve. Koidulal oli õigus, kui ta nimetas Jannsenit sel ajal „pastorite tõu hirmuks ja härrade õuduseks”. „Perno Postimehega” samal ajal alustas Tartus „pastorite lehena” ilmumist „Tallorahva Postimees”, mis sarnanes Jannseni lehega, aga oli „Eesti rahva” asemel suunatud „maarahvale”. Jannseni ajaleht lõi tsensuuri pigistustest hoolimata hästi läbi, „Tallorahva Postimees” kaotas aga lugejaid ja lõpetas peagi ilmumise. Oluline oli kogu Eestit katva kaastööliste võrgu kujundamine, millest sai kasvatada uusi rahvuslikke ettevõtmisi.⁶ Jannsen lasi endast korralikes saksa riietes trükkida päevapildi, kuulutades, et eesti mees peab igas kuues jääma ikka eesti meheks. Pilt levis kiiresti üle maa, sest varem polnud ükski peen härra end tavalise kündja või teomehega samaväärseks pidanud.⁷

1864. aastaks oli vaimuliku tsensuuri kammitsetud „Perno Postimees” end Jannseni silmis ammendanud. Ta võttis vastu julge otsuse koolmeistriamet maha panna ja kogu perega Tartusse asuda, et hakata seal uut ajalehte välja andma. Ega see tegelikult päris uus leht polnudki, Jannsen andis lihtsalt Laakmanni seisma jäänud eestikeelsele lehele nimeks „Eesti Postimees”. Kuna tal ei lubatud „Perno Postimehe” lugejaid oma lahkumisest teavitada, saabunud ta Tartusse, 40 tellija nimed taskus ja süda saapasääres. Aastavahetuse ajal olnud tellijaid paarisaja ümber, siis hakkas nende arv jõudsalt kasvama ja jõudis 2000 piirile. Vabanenud vaimulikust tsensuurist, astus Jannsen uue lehega tub-

6 J. Peegel, Suur maailm tuli üle tarekännise. J. V. Jannseni 150. sünniaastapäeva puhul. „Looming” 1969, nr 5, lk 749—753.

7 H. Rosenthal, Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel. Tlk Krista Räni. Tartu, 2004, lk 70—71.

li sammu edasi ja muutis selle oluliselt kaasaegsemaks. Muutusi iseloomustab kas või selline väike, kuid kõnekas detail nagu suhtumine Garibaldiisse. Kui „Perno Postimehes” oli ta veel ohtlik mässaja, siis nüüd järgimist vääriv kangelane.⁸ „Eesti Postimees” ühendas suurt hulka tegelasi, kes Eesti rahvuslikus liikumises midagi tähendasid. Varasemate väljaannetega võrreldes oli „Eesti Postimees” selgelt teravam, võitlevam ja poleemilisem.⁹

Nüüd peeti saksa ringkondades Jannsenit juba tõeliselt ohtlikuks, pannes just talle vastutuse „noor-eestluse” maaletoomise eest. „Noor-eestluse” see-me olevat rahvasse külvatud „Perno Postimehe” „eestluse” kuulutusega ning hiljem toetatud arenenud rahvastelt kopeeritud kommete ja organisatsioonide kaudu. Sakslased üritasid „noor-eestlust” süüdistada kirikuvastasuses, Jannseni tegevust rünnati ajakirjanduses, selle vastu jutlustati kantslites. Tehti katseid Jannseni mõju vähendada „oma” eestikeelse lehe loomisega, kuid sellest ei tulnud midagi välja.¹⁰

Jannseni senise avaliku tegevuse kulminatsiooniks kujunes esimese üldlaulupeo korraldamine Tartus 1869. aasta suvel. Sakslased üritasid sellele vastu töötada, kuid Jannseni osav laveerimine ei lubanud neil peole avalikult vastu astuda. Küll tegid seda Vene slavofiilsed ajalehed ja et neile meeldida, siis ka mõni Eesti tegelane, nagu Carl Robert Jakobson. Sakslased jäid aga lootma, et eestlased ei saa sedavõrd ulatusliku ürituse korraldamisega hakkama. Kuid „Eesti Postimehe” abiga saadi — ja kuidas veel! Peo korraldus ja tase olid vaatajatele paras vapustus — eestlased olid end lauldes ajalukku sisse murdnud.¹¹ Programmilise peokõne pidas viimasajus noor kooliõpetaja Jakob Hurt, kes pälvis tuliseid kiiduavalduisi. Soomest saadud nootide alusel Jannseni tõlgitud ja seatud Friedrich Paciuse „Maamme” — „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm” võeti omaks rahvushümnina. On öeldud, et esimesele üldlaulupeole tuli kokku Eesti rahvas ja laulis end seal rahvuseks, Vello Salo on seda aga nimetanud esimeseks laulvaks revolutsiooniks.

Esimese üldlaulupeo õnnestumine viis Jannseni tema tuntuse tippu. Eesti elas otsekui rahvusliku liikumise mesinädalaid: sellega liitus arvukalt uusi liikmeid, üle kogu maa loodi koore-orkestreid-seltse, Jannseni eestvõtmisel lükati hoog sisse põllumeeste seltsidele Tartus ja Pärnus, hiljem Võrus ja Viljandis, kusjuures Jannsen ise valiti Tartus ja Võrus seltsi esimeheks, tegevust alustasid Eesti Kirjameeste Selts ja Aleksandrikooli Peakomitee. 1871. aasta suvel tegi Johann Voldemar Jannsen võiduka külaskäigu Soome, kus teda kui Eesti rahvusliku liikumise juhti suurejooneliselt vastu võeti. Jannsenid tutvusid pea kõigiga, kes soomlaste rahvuslikus elus olulist osa etendasid, ning veetsid suurepäraselt aega. Tegelikult hakkas Jannseni aeg vaikselt mööda saama. Ta

---

8 H. Rebane, Johann Voldemar Jannseni ajaraamatust. „Akadeemia” 1994, nr 5, lk 972—973.
9 Vt: R. Põldmäe, „Eesti Postimehe” asutamisest. Rmt: R. Põldmäe, Kirjamehi mitmes mõõdus. Tallinn, 1973, lk 114—130.

10 Vt: M. Salupere, Postipapa, lk 180—206.

11 Vt lähemalt: R. Põldmäe, Esimene üldlaulupidu. Tallinn, 1969.

oli eestlastele näidanud, et nad on rahvas, nüüd asusid nooremad sellele rahvale õigusi nõudma.

Laulupeo järel eestlasi haaranud rahvuslik vaimustus mõjus kohalikele sakslastele Iiobi sõnumina. Jannseni mõju vähendamiseks üritasid kirikuringkonnad oma mõju all olevat lehte asutada, kuid ei saanud võimudelt luba, nii nagu ka Jakob Hurt ja Carl Robert Jakobson oma taotlustele. „Eesti Postimees” muutus samal ajal järjest sõnakamaks, kuni Jannsen poleemikahoos omadele ja võõrastele valimatult hoole jagava Carl Robert Jakobsoniga tülli läks ja see „Eesti Postimehest” eemaldus. Jakobsoni viimane kaastöö „Eesti Postimehele” ilmus 3. veebruaril 1871 lehe viiendas numbris. Samal aastal võttis Jakob Hurt vastu Jannseni ettepaneku asuda „Eesti Postimehe” lisalehte toimetama. Selleks ajaks oli Jannsen Liivimaa Ökonoomilise Sotsieteedi sekretäri, liberaalse mõisniku Hermann von Samsoni vahendusel jõudnud saksa poolega kokkuleppele sõjakirves maha matta, selle märgiks hakkas ta rüütelkondadelt saama rahalist toetust. Hurt võttis lisalehes kasutusele uue kirjaviisi ja avaldas seal muu hulgas oma ajalookäsitluse „Pildid isamaa sündinud asjust”, see aga polnud meele järele ei vene ega saksa poolele. Rosenthali andmetel olevat see tekitanud pahameelt just saksa poolel ja kohkunud Jannsen lõpetanud koostöö. Kas see tõesti toimus sakslaste nõudmisel, pole tõendatud, pealegi oli teistelgi Hurda toimetajatöele etteheiteid, kuid Koidula, kes oli suhtunud ükskõiksest Jakobsoni eemale jätmisesse, läks nüüd isaga konflikt.

Et rüütelkonnad „Eesti Postimeest” aastatel 1871—1879 rahaliselt tõesti toetasid, sai avalikuks juba 1940. aastal, kuid oli teadmata, millises ulatuses, mis otstarbel ja mis tingimustel.¹² Poolik teadmine võimendas Jannseni kohta levitatavat laimu. Mõni uurija aga oletas, et raha oli tegelikult määratud vaid „Eesti Postimehe” lisalehele „Eesti Põllumees”. Praegu on neile küsimustele võimalik vastata. Laakmanni trükikoja arveraamatute alusel saab näiteks selgeks, et Hermann von Samsoni vahendusel laekus kõnealusel ajal „Eesti Postimehe” arvele keskmiselt 1800 rubla aastas, millega kaeti nii „Eesti Postimehe” kui ka „Eesti Põllumehe” trükikulud. Mis tingimustel või õigemini milleks seda tehti, valgustab Eestimaa superintendendi Ernst Wilhelm Woldemar Schultz (Jannseni omaaegne leivaisa Pärnu päevilt) ringkiri ametivendadele 16. detsembril 1870, milles ta teatab, et peab Eesti ajakirjanduse mõjutamisel praktiliseks ja sobivaks viisiks Urvaste von Samsoni pakutud lahendust. Samsonil on nimelt õnnestunud veenda Jannsenit „tõrkumata vastu võtma korralikke või patriootilisi, ühtsust ja rahu sisendavaid artikleid”. Et aga organiseeritud kaastöö toob kaasa ajalehe ja toimetamistöe laiendamise, siis on von Samson pakkunud tellijate arvu kahanemise katteks „subventsiooni” ja Jannsen on asjade sellise korraldamisega nõustunud, „ilma et ta vabadusest oma arvamusavaldusele loobuks”.¹³ Moodustati ka omaette tsensuurinõukogu, mis pidi lae-

12 V. Miller, Eesti ajakirjandus baltisaksluse teenistuses. „Eesti Kirjandus” 1940, nr 8, lk 313—325.

13 V. Paatsi, Kas Jannsen oli ostatev? „Keel ja Kirjandus” 2001, nr 5, lk 315.

kuvad kaastööd läbi vaatama ja toimetama ning need Jannsenile edasi saatma.

Carl Robert Jakobson asus levitama jutte, et Jannsen on end parunitele maha müünud vaata et tema viimaste „Eesti Postimehe” kaastööde avaldamise ajal. Mingit tõestusmaterjali Jakobsonil polnud, välja arvatud see, et tema kirjutised enam lehes ei ilmunud. Hilisemas salakaebuses vene ajalehtedele on Jakobson Jannsenit iseloomustanud kui omaaegset küla karjapoissi, kel „ei ole pea minisugust haridust, aga seda enam kavalust”, kirjutades temast järgmist: „Kui aga mõned õpetatud eestlased lehe vabatahtlikeks kaastöölisteks said ja nimelt Peterburist hakkasid tulema artiklid Venemaa õiguskorralduse ja muude vene teemade kohta, siis oli härra toimetaja Jannsen ühel päeval nagu ümber vahetatud, ei võtnud Peterburi artikleid enam vastu, vaid selle asemel Liivimaa saksa autoritelt teistsuguseid artikleid, kus näiteks eesti rahvakoolide õppekeeleks saksa keelt soovitati jne. Sest ajast hakkas Eesti Postimees eesti rahvast kindla skeemi järgi töötlemata; aga kuigi see toimus imekspandava kavalusega, oli püüdlus ometi päevselge ning arvutud pilkevärsid hakkasid maal ringlema, milles räägiti, kuidas toimetaja Jannsen end 2000 rubla eest maha on müünud. Nüüd olid pilgatud toimetajale avatud parimad seltskonnad, sõbrad toetasid teda rikkalikult ja temast sai viimaks, kuna tema puudulik teaduslik haridus teda kaitsta ei suutnud, täiesti oma uue ümbruse produkt. Eesti Postimehe praegust positsiooni väljendab kõige selgemini see väljend, mida see leht hiljuti vaidluses Sakalaga korduvalt kasutas: „Eesti rahvas seisab ja langeb koos Lutheri kirikuga.” Küsitakse, kuidas võib meie ajal see lause olla poliitilise lehe põhimõtteks. Vastus: kuna Eesti Postimehe seisukoht kokku langeb balti-luteri pastorite omaga, aga pastoriseisus esindab siin seda saksa elementi, millel on eesti rahvale kõige suurem mõju; luterlus ise aga viib nende härrade juures mitte ainult kiriklikul, vaid ka poliitilisel pinnal ainult „tõelise autoriteedini.”¹⁴

Kirjeldused Jannseni reeturlikkusest varieerusid läbi aegade mõnevõrra ja koondusid järgnevate aastakümnete jooksul nelja väitesse.¹⁵

1. Jannsen reetis rahvuslikud ideaalid, kui jättis otsustaval hetkel rahvusliku liikumise ilma häälekandjast ja allutas selle rüütelkondade käskudele.

2. Jannsen seadis „Eesti Postimehe” saksa ringkondade kokku pandud komitee tsensuuri alla, jättes lehest välja sakslastele vastuvõetamatud kaastööd.

3. Jannsen propageeris eestlaste saksastumist ja lähenemist Saksamaale.

4. Sakslased maksid Jannsenile kompensatsiooni, et ta lõpetaks Carl Robert Jakobsoni kaastööde avaldamise „Eesti Postimehes”.

Praeguseks avastatud allikad näitavad, et ükski neist väidetest ei vasta tõele. Johann Voldemar Jannsen ei teinud midagi sellist. Ta ei valmistanud ette pinda eestlaste saksastamiseks ega levitanud oma lehes sakslust. Ta ei moodustanud mingit nõukogu „Eesti Postimehe” tsenseerimiseks. Toetust asuti Jannsenile

¹⁴ M. Salupere, Postipapa, lk 349.

¹⁵ Vt näiteks: A. Kruusberg, Ääremärkused Johann Voldemar Jannseni müüdavuse asjus. „Eesti Kirjandus” 1921, nr 3, lk 78—82; A. Palm, Eesti esimene poliitiline näidend. „Eesti Kirjandus” 1930, nr 1—3, lk 1—15, 60—74, 126—135.

maksma sakslastelt tulnud kaastööde avaldamisega seotud lisatöö eest. See ei tähenda, et Jannsen poleks teinud vigu. Raha vastuvõtmine poliitiliselt vastaselt oli üleüldse viga, kuigi toimetaja ise ei pidanud selleks praktiliselt midagi teema. Ilmselt sai Jannsen isegi aru, et päris õige tema käitumine pole, lastele ei rääkinud ta sellest igatahes midagi. Kuigi kellegi müümisest või ostmisest polnud loomulikult juttugi, pidi Jannsen oma vea eest maksma kallist hinda. Sest kui korra juba valedega sillutatud teeotsale astuda, kipub allakäik kujunema peatumatuks. Tema maine hävitati ja elu varises kokku. Pole sugugi välistatud, et teated Jannseni „müüdavusest” jõudsid Jakobsonini sakslaste kaudu, kes said sel kombel lõhestada rahvuslikku liikumist.

Kuigi ühiskonna kiire areng viis lugejaskonna staatilisemast Jannsenist mööda, jäi „Eesti Postimees” ka 1870. aastatel ühemõtteliselt rahvuslikule alusele. Saksa poolelt tulnud arvamused artiklid varustas Jannsen kaaskirjaga, kus tegi nad juba ise maha, või kasutas niisugust kaastööd suurema poleemika algatamiseks, et nõnda aktiveerida rahvuslikku liikumist. 1874. aastal Eesti ajakirjanduse olukorda hinnates oli Paistu pastor Woldemar Adolf Hansen selle suhtes enam kui kriitiline, arusaama, et „Eesti Postimees” on nüüd sakste „oma” ajaleht, ei paistnud kuskilt välja.¹⁶ Seoses huviga käimasoleva Türgi sõja vastu tõusis „Eesti Postimehe” tiraaž 1877. aastaks oma kõrgeimale tasemele. Selle veergudel käis äge poleemika Aleksandrikooli ning eesti keele õiguste ümber ja see aitas rahvusliku liikumise üle vahepealsest mõõnaperioodist. Jannsen üritas teravustest siiski hoiduda ja rahvusliku liikumise tormlemist rahulikumas voolusängis hoida.

Kui Carl Robert Jakobson 1878. aastal „Sakala” asutas, oli kokkupõrge möödapääsmatu. Erinevalt 1857. aastast kippus Jannsen nüüd esindama pigem minevikku, „Sakala” aga tulevikku. „Eesti Postimees” jäi poleemikas lootusetult alla ja kaotas järsult lugejaid. Jannsen üritas olukorda päästa sellega, et pani peatoimetajaks oma poja Harry, kuid tema enda maine oli sedavõrd maha kistud, et niisugusest käigust polnud suuremat tulu. Jannsen langes avaliku põlguse alla, tema koduaknasse tulistati, värv määriti tõrvaga kokku. 1880. aasta novembris sai Johann Woldemar Jannsen aga ajurabanduse, mis ta avalikust elust välja lülitas. Ta sai osaliselt küll tagasi liikumisvõime, kuid tekkinud afaasia tõttu jäi tema suutlikkus maailmaga läbi käia piiratuks, välistatud oli suurem vaimne pingutus. Ta elas koos abikaasaga laste juures Tallinnas või enamasti Tartus, jõudes ära näha mitme oma juubeli tähistamise. Jannseni vanaduspõlv möödus vaikselt ja avalikkusest eemal, kuni ta suri 13. juulil 1890. aastal Tartus ja maeti Raadi kalmistule.¹⁷

Kõik see ei tee meeldivaks indu, millega materdatakse kogu Jannseni tegevust, ka väidetava „reetmise” eelset. 1893. aastal ütles üks „Vanemuise” seltsi tugisambaid maalermeister Georg Sachs Jannseni hauamonumendi avamisel:

---

¹⁶Vt: **M. Salupere**, Postipapa, lk 190—192.

¹⁷Vt: **M. Laar**, Jannseni pikk lahkumine. „Looming” 2006, nr 10, lk 1557—1571.

„Isa Jannsen ei ole mitte surnud, vaid ta elab oma töödes ikka veel ja saab elama lastelasteni. Tulevane põlv saab teda veel enam mõistma kui senine.” Nii see tööpoolest ka on. Mitte ainult ühe, vaid lausa mitme Johann Voldemar Jannsenini ulatuva asjata ei kujuta tänast elu ettegi. Olgu selleks järjepideva ajakirjanduse traditsioon, üldlaulupeod või Eesti hümn. Seejuures ei saa mööda küsimusest, kas ühe vanemas eas tehtud vea eest on ikka õige ebaõnnestunuks kuulutada inimese kogu varasem tegevus. Ei pane ju Konstantin Pätsi vanemas eas tehtud, kahtluse alla seatud otsused unustama tema tegevust Eesti riigi rajamisel. Ikka on raske mõista, aga kerge hukka mõista.

Ja veel. Koidula tundis ju oma isa, kui kirjutas Kroonlinnast vend Eugenile, et isa olemuses on tugev annus mõnusest ja mugavust. „Tema hubane, mõnus, eluvärske loomus annab aga kõikjal veel omapoolse lisa, et teda inimestele armsaks ja meeldivaks teha.”¹⁸ Tahtmatult tuleb silme ette pilt mõnusaltselt oma elu elavatest kääbikutest. Alati millegi eest või vastu võitlevate inimeste, haldjate ja päkapikkude kõrval kipuvad Maakonna asukad kuidagi varju jääma, kuigi neis võib peituda rohkem, kui esimesel pilgul paistab. Vahva kääbikute seltskond tuleb meelde ka, lugedes Koidula kirjeldust öele ärkamisaja tegelaste koosolekust 1862. aastal Tartus, kus vestetud „kogu õhtu mõnusesti juttu. Seal toodi siis kõne alla poliitika, eesti olud, pastorid, paavst ning Garibaldi ja sinna vahele pakuti anekdoote ja naerdi. Meil olid õhtusöögiks lihtsalt aina külmad road ja tee, ka klaas veini, ja selle juurde lauldi kohutaval viisil kvartette ja sooloseid, ka minu „kahvatu öde” ja „arglik armastus” pidid jälle oma osa etendama. Armsad sõbrad lahkusid siis vastastikuste tervituste ning suudlustega ja sellega oli lõpp. Oli igatahes mõnus õhtu.”¹⁹

Vägisi meenuvad Thorini sõnad J. R. R. Tolkieni raamatust „Kääbik”: „Kui meie hulgas oleks rohkem selliseid, kes head kõhutäit, nalja ja laulu kullakoorimast ülemaks peavad, oleks meie maailm praegusest rõõmsam paik.” Selline Johann Voldemar Jannsen oligi — Eesti kääbik.

---

¹⁸ M. Salupere, Postipapa, lk 207.

¹⁹ M. Salupere, Koidula. Ajastu taustal, kaasteeliste keskel. [Tallinn], 2017, lk 87.

Külliki Kuusk

Kirjanduslinn ja nähtamatu linnakirjanik Luts

Kui Oskar vene keele klassi jõudis, olid tunnid Jurjevi Reaalkoolis juba alanud. Vahetunnis oli värskel 2. klassi õpilasel asja usuõpetajaga, kes tahtis temaga kõnelda sisseastumiseksamil usuõpetuses saadud puuduliku hinde pärast. Kui Oskar oli piiblisalmi sealsamas peast ette kandnud, sai ta loa tundi minna. „Aga klassi avatud ukse juurde jõuan just ühel ning samal momendil isand Tšernoussoviga. „Miks nii hilja?” küsib see. Seletan, et pastor Franzen pidas mu kinni. Hea küll, tulgu sisse — aeg on käsile võtta tõsisemaid asju. Küllap ma olen tõsiselt erutatud ja punetan nagu peet, sest kogu klassirahvas vahib mind imestledes. Ongi veider: enne mul oli tegemist usuõpetajaga, nüüd, näe, patseerin klassi koos nastavnikuga. Nii võib inimene üsna lühikese ajaga saada populaarseks.” Nõnda kirjeldab Oskar Luts mälestusteraamatus „Kuldsete lehtede all” oma õpingute algust Tartus 1899. aasta sügisel.

Erakordselt populaarne ja kõigile teada-tuntud oli Luts 1930. aastate Tartus tõepoolest, kaasaegsed on oma mälestustes nimetanud teda Eesti suurimaks boheemlaseks. Ta oli omaaegne kohalik trikster, kelle sentimentaalne isiksus ning samas rahvalähedane eluhoiak tekitasid piisavalt vastuolusid ja legende. Aga seda enam mõjus ta lugevale publikule ja seda kindlamalt arvati ta linna sümbolite hulka. Lutsu elukohadki on asunud üle terve linna.

Tartu Reaalkooli õppima tulek ei tähendanud esmakohtumist Tartu linnaga. Esimest korda käis Luts Tartus koos isaga 1894. aasta suvel ja selle käigu mälestuste põhjal avaldas ta 1939. aastal raamatu „Maa ja linn”. Luts maalib olulilte Tartu voorimeestest, kaubahoovist, elust Emajõel ja selle kallastel, lotjadest, Paadimajast ja puusillast, mis praeguseks kuuluvad kõik Tartu kadunud vaadete hulka. Reaalkool jäi küll lõpetamata, kuid peagi leidis Luts Tartus tööd apteekriõpilasena. Aastad 1911—1914 möödusid juba Tartu Ülikooli farmaatsiainstituudis õppides. Instituut tegutses Raekoja platsi ja Rüütli tänava nurgal. Rüütli tänavale oli tal asja aga teistelgi põhjustel: seal asus Noor-Eesti Kirjastus ning mõni maja edasi „Postimehe” toimetus, trükikoda ja raamatukauplus. Praegu on endise ajalehetoimetuse ja kaupluse ruumid kangapoe käsutuses. Selle maja keldrikorrusel trükiti 1912. aastal ka „Kevade” I osa. Lutsu esimene töökohtki asus seal ligidal, Raekoja platsi äärses viltuses majas Hirschfeldti apteegis, hilisemal ajal tuntud kui Kivisilla apteek. Ainuuksi kirjanikutööle pühendudes lisas ta oma pärastlõunaste jalutuskäikude marsruudile kesklinnas veel ühe peatuspaiga, Raekoja-taguse „Vogeli” restorani.

Eesti esimeseks linnakirjanikuks võib lugeda Eduard Vildet romaaniga „Kui

Ettekanne Oskar Lutsu Majamuuseumi 55. aastapäevale pühendatud üritusel „Milleks meile kirjanike muuseumid?” Tartu Linnamuuseumis 22. III 2019.

Anija mehed Tallinnas käisid” (1903), Oskar Lutsuga algab aga Tartu-ainelise eesti kirjanduse ajalugu, tema on Tartu esimene linnakirjanik. Kui tugineda Tartu Linnaraamatukogu kirjandus- ja kultuuriloolisele andmebaasile „Tartu ilukirjanduses”, on Luts kirjeldanud Tartut kümnes teoses, millele annab täiendust tema rikkalik jutustuste ja följetonivaramu. Tartu-aineliste teoste hulgas on andmebaasis loetletud Lutsu mälestuste kuus raamatut („Kuldsete lehtede all”, „Ladina köök”, „Kuningakübar”, „Sõjarändur”, „Pikem peatus”, „Maa ja linn”) ning neli ilukirjandusteost („Suvi”, „Vaikne nurgake”, „Tagala”, „Udu”). Muuseas, nimetatud raamatutes kordub Lutsule nii iseloomulik aastaegade ringkäik, sedapuhku 1902.—1910. aasta Tartu kevadest, suvest, sügisest ja talvest. Andmebaasis puudub paraku nii mõnigi Lutsu nn Tartu-raamat, nende hulgas ka kõige märgilisem Tartu-aineline teos — „Tagahoovis”.

Kuid miks võiks või peaks rääkima Oskar Lutsust kui Tartu linnakirjanikust? Kas olete kunagi mõelnud, et just Tartu linnas kirjutas Luts lõpuni ja avaldas oma peateose, rahvusmüüdi osaks kinnistunud „Kevade” ja selle järjelood. Samuti on Tartus kirjutatud ja esietendunud näidend „Kapsapää”, mis ei ole vähem tähtis kui Vilde „Pisuhänd”.

Kui Tartu liitus 2015. aastal UNESCO loovlinnade võrgustikuga ja sai seeläbi Kirjanduslinna tiitli, alustati Tartus linnakirjaniku valimist. Esimene linnakirjaniku stipendium anti välja 2016. aastal, selle sai Kristiina Ehin, järgnesid Mika Keränen ja Vahur Afanasjev. Statuudi järgi määratakse stipendium „kultuuriväärtusega ilukirjanduse või publitsistikaga tegelevale füüsilisele isikule, kellelt oodatakse panust Tartu kirjanduselu elavdamisse ja Tartu linna kui kirjanduslinna maine kujundamisse”. Pole põhjust kahelda, et kui Lutsul oleks võimalik oma kandidatuur esitada, vastaks see igati stipendiumi statuudile. Et see aga võimalik ei ole, siis püüdkem mõelda, kas ja kuidas võiks Lutsu kui linnakirjaniku panus Tartu linnakirjandusse olla toeks tänapäeva linnakirjanike valimisel.

Linnakirjaniku stipendiumist on kujunemas uus traditsioon linna kultuurielus. Statuudi sõnastamisel on aga mööda vaadatud kõigest sellest, mille varal me tegelikult linnakirjaniku tiitli tähendust üldse tajume või mõistame. Linnakirjaniku stipendiumi tingimustes on märgatav rõhuasetus angloameerikalikele kodanikuühiskonna kultuuripoliitilistele väärtustele ja kirjaniku sotsiaalsele rollile sealhulgas. Nõnda aga nihkuvad linnakirjaniku tegevusega seotud eesmärgid rohkem sõnapoolele „linn”. Varju jääb sõna teise poolega seonduv kultuuriliste väärtuste sfäär. Nendele kahele sõnapoolele annab aga olevikku ja minevikku tasakaalustava ja ühisosa kujundava mõjujõu just arvestamine ajaloolise traditsiooniga. Seejuures ei saa me üle ega ümber Oskar Lutsust kui Tartu linna kirjanduse traditsiooni rajajast ning seega esimesest Tartu linnakirjanikust. Luts on omamoodi universaalne näide: valdav osa tema elust ja oluline osa tema loomingu on Tartuga tihedalt seotud. Lutsu kui linnas ringi liikuva kodaniku kirjeldused vahendavad ka isiklikku, seespoolset vaadet ümbritsevale linnamelule. Nendes sulavad kokku nii mineviku kui ka oleviku Tartu, moodne ja arhailine elulaad, realism ja lürism jne. Seeläbi kujunes välja talle iseloomulik ja äratun-

tav stiil, mis nüüdses tagasivaates tähendab ka oskuslikku ümberkäimist uue ja vana traditsiooniga.

Mainekujunduslikult on linnakirjaniku stipendium seotud Kirjanduslinnaga. Kirjanduslinna tegevust suunab ja korraldab Eesti Kirjanduse Selts Tartu Linnavalitsusega sõlmitud lepingu alusel. Seega võiks Kirjanduslinna nimetada linna kultuuriorganisatsiooniks, mille olulisemad eesmärgid ja tulevikuplaanid on paika pandud koostöös linnavalitsuse kultuuriosakonnaga. Kirjandusajaloolise aspekti tugevdamine stipendiumi statuudis annaks linnakirjaniku tiitlile suurema kultuuriväärtusliku tähenduse, seoks selle kohaliku kirjanduspärandi ja linna kirjandusliku ajaloo ning kujundaks nii praeguste kui ka tulevaste linnakirjanike tegevust sotsiaalsete ja kultuuriliste väärtuste ühtesidujana. Kuidas seda täpsemalt teha, jäägu stipendiumi ekspertkomisjoni otsustada.

Kuivõrd linnakirjaniku stipendiumi statuudis ei ole praegu sõnastatud ühtegi eesmärki, mis aitaks kaasa linna kultuuriajaloo väärtustamisele, siis asusin uurima, kuivõrd linnavalitsuse kultuuriosakonna kureeritav Kirjanduslinna liikumine on tegelnud ajaloo ja kohaliku kirjanduspärandi väärtustamisega. Tartu kultuuriorganisatsioonide, haridusasutuste ja linnavalitsuse esindajate ühistööna sõnastatud Kirjanduslinna tegevussuundade hulgas on näiteks ühe eesmärgina kirjas Tartuga seotud kirjanike ja nende tekstide avalikus ruumis tutvustamine. Et kõike võimalikku Tartu linnakirjandusega seonduvat korrada hõlmata ega hoomata ei jõua, siis päevakohaselt keskendusin Lutsule ja tema loomepärandi nähtavaks tegemisele linnaruumis.

Varasematest aegadest on Oskar Lutsu ja Tartu linna lahutamatu seost põlistanud neli olulist kultuurimärki: majamuuseum, kirjaniku 100. sünniaastapäevaks rajatud mälestussammas, Lutsu-nimeline Tartu Linnaraamatukogu ja hauamonument Pauluse kalmistul. Veel Kirjanduslinna-eelselt andis kirjandusfestival Prima Vista 2013. aastal välja Lutsu-viitelise pealkirja ja kujundusega CD „Lutsuvad kivid”, millel on talletatud festivalil läbi aegade esinenud laulvate kirjanike muusikapalad. Kirjanduslinn on koostöös linnaraamatukoguga koostanud 2017. ja 2018. aastal kaks Tartu kirjanduslikku kaarti-teejuhti ja algatanud kirjanduslikud teematuurid giididega. Need teejuhid ei tee Lutsu linnaruumis siiski kuigi palju nähtavamaks. Küll võivad elevust tekitada teematuurid, millest üks on ka Lutsu-aineline. Esimesed algatused Kirjanduslinna egiidi all toetuvad valdavalt linnaraamatukogus 2005. aastal loodud andmebaasile „Tartu ilukirjanduses”, millel on ka oma mobiilirakendus. Seda andmebaasi võib lugeda teerajajaks digitaalse Tartu kirjandusliku linnaruumi loomisel. Linnaraamatukogu on kirjandusliku linnaruumi mõtestaja olnud veel teisegi iseseisva ettevõtmisega, „JutuPeatuse” projektiga. Projekt sai alguse 2018. aastal seoses Eesti Vabariigi 100. aastapäevaga ja selle käigus tähistati 100 teose viidaga 100 kirjanduslikku paika üle Eesti. Kui „JutuPeatuse” viitade piiratud arv jättis Tartu ilma Lutsu-viidata, sest valik langes Palamusele ja „Kevadele”, siis Lutsu Tartu-aineliste teoste äramärgkimisel ei paku täiendust ka Kirjanduslinna kaart-teejuht.

Jah, mõndagi on juba tehtud, kuid kas Kirjanduslinn Tartu ei võiks nimetatud „JutuPeatuse” eeskujul arendada kirjanduslikke kaarte edasi juba avalikus linnaruumis, et elavdada linna nn kirjanduslikku vereringet. Ainus kirjanduse nähtavusele orienteeritud ettevõtmine selles vallas on seni olnud Kirjanduslinna tiitli taotlemise kaasnenu bussiluule projekt Tartu linnaliinibussides. Siit edasi mõeldes: Tartu linna läbivate senini anonüümsete jalgrattateede ja ter-viseradade sidumine ühtseks kirjanduslike kaardimarsruutidega võrgustikuks võiks olla täiesti teostatav. Vastasel juhul jäävad digitaalsetes kaardirakendustes viidatud paigad ikkagi vaid osaks eesti kirjanduse ajaloost.

Praegusel ajal püsib kirjandusliku linnaruumi loomise initsiatiiv suuremalt jaolt kodanikuühenduste algatusel. Näiteks Karlova Seltsil on pikaajaline traditsioon korraldada linnaosapäevade ajal linnarahvale kirjanduslikke jalutus-käike. Selle algatuse igati loogiline jätk oli seltsi projekt „Karlova kultuurijalg 100”, mille käigus paigaldati möödunud aastal 15 Karlova majale tahvlid seal elanud kirjanike või sellest kandist kirjutatud teoste kohta. Tahvlite hulgas on ka Lutsu-nimeline. Tammelinna Seltsi kogunemiskohaks ja linnaosapäevade üheks üritusepaigaks on saanud Oskar Lutsu Majamuuseum. See on aja märk, sest tänapäeva muuseumid on minevikupärandi säilitamise kõrval saanud juurde palju teisi rolle, toimides kogukonnakeskustena samamoodi nagu linnaosaseltsid. Sotsiaalmeedia võidukäik on muutnud ka muuseumide kommunikatsiooni oma küllastajaga. Oluliseks on saanud osalemine üritustel ja alles seejärel näituse vaatamine. Ka Oskar Lutsu Majamuuseum arendab külustusarvude nimel aktiivselt haridusprogrammide kava, hoiab ürituste traditsiooni, korraldab muuseumi ettekandepäevi, eriprogramme, osaleb kogukonnaliikumises, pakkudes külastajatele nii meelelahutust kui ka seltsitegevust.

Paljud kogukonnaliikumised on omal algatusel või koostöös muuseumidega näidanud üles valmisolekut aidata kaasa avaliku linnaruumi kujundamisel. Seejärel võiks ka Kirjanduslinn seda tahet märgata ja oma eesmärkide teostamisel ära kasutada. Pealegi on üks Kirjanduslinna tegevussuundade taotlusi kaasa-ta Tartus tegutsevaid asutusi ja organisatsioone nii kohalikku kui ka rahvusvahelisse kirjandusellu. Siiski ei ole nelja tegutsemisaasta jooksul suudetud linnaruumi kujundamisse kaasa haarata näiteks linna mäluasutusi. Kindlasti võimaldaks Oskar Lutsu Majamuuseumi ja ka teiste linna mäluasutuste potent-siaal kirjanduslikke paiku senisest laiemalt ja mitmekesisemalt nähtavale tuua. Tallinna Kirjanduskeskuse korraldatava Kirjandustäna festivali eeskujul on niisugune koostöö kogukonnaühendustega juba järeleproovitud ja toimiv ette-võtmine. Kasu oleks mõlemapoolne.

Kirjanduslinn on oma tegevuseks toetust saanud Tartu Linnavalitsuselt, Eesti Kultuurkapitalilt, Kultuuriministeeriumilt ja Hasartmängumaksu Nõu-kogult. Kirjanduslinn võiks siinkohal nn linna katusorganisatsioonina ulatada omakorda abikäe ja luua linnakirjaniku stipendiumi eeskujul näiteks kohalikul tasandil toetatud Kirjanduslinna stipendiumi või toetuste programmi mitme-suguste kirjanduslike algatuste korraldamiseks Tartus. Praegu valitseb selles

vallas nokk-kinni-saba-lahti-olukord. Lähim näide: Tartu mäluasutustele on suletud Tartu Kultuurkapitali toetusprogrammid linna kultuuriürituste korraldamiseks, kuna nende põhitegevust toetab juba Tartu linn. Olukorra muutmine eeldaks rahastajate mõtteviisi selget muutust — loomemajanduslikult väärtuspõhisele. Seejuures tuleks vabaneda valdkondlikust ja eelarvelisest vahetegemisest (kus näiteks Lutsu Majamuuseum kuulub kitsalt muuseumide hulka). Nõnda saaks võimaluse Kirjanduslinna tegemistes kaasa rääkida nii kirjandusliku põhitegevusega asutused kui ka need, kelle kirjanduslikust potentsiaalist meil veel aimugi ei ole. Selles peitub ka Tartu võimalus olla päriselt omanäoline Kirjanduslinn.

Topeltespresso

Elo Lindsalu

Kristiina Ehin: „Aga armastusel on metsalinnu süda. Luuletusi aastaist 2016—2018”.

Tartu, 2018. 88 lk.

„Ime küll et on lootust ja sarmi / keset elutee pori ja verd...” (lk 25) — need Kristiina Ehini värsid sobivad hästi kokku võtma seda valitsevat emotsiooni, mille sain tema viimasest luulekogust „Aga armastusel on metsalinnu süda”.¹ 52 luuletusest koosnevas kogumikus on nii sümbolistlikke, allegoorilisi, aga ka lihtsamaid ja otseülevamaid tekste; suurem osa on lõppriimilised, kuid leidub ka vabavärsilisi. Mõned mõistatuslikud luuletused õrritavad, andes toitu lugeja aju hallollusele, mis ehk tekstist mingit tähendust või ideed tuletama hakkab. See aga on sürrealistliku luuletuse puhul enamasti määratud luhtuma.

Esimene tsükkel „Üks õhus hoidku teist ja teine ühte” koondab luuletusi armastusest ja suhetest, teises „Ma tahan teada kas me peame vastu” on ülekaalus ühiskonnakriitiline ajakaja. Huvitav, kas armastusluulet loevad rohkem need, kes on parajasti armunud, või need, kes selle seisundi järele igatsevad? Nii või teisiti on lembeluulet ilus lugeda ka siis, kui sellega siira kontakti saavutamise on keeruline. Ehin käsitleb armastust mitmest vaatenurgast ja elab empaatiliselt sisse naiste (sh mütoloogiliste) erinevatesse eludesse ja rollidesse, aga tema tundeskaala ei ole eriti lai. Mehe-naise suhet poetiseerib ta valdavalt helgetes toonides; siin on ühtekuuluvuse ja teineteisele toetumise lubadusi (lk 10) ja underlikku olemisrõõmu (lk 22), on kahekesi laias ilmas rändamise

¹ Luulekogu valiti kulka kirjanduse sihtkapitali aastapreemia nominendiks. Kokku on Kristiina Ehin avaldanud kolmteist luule- ja proosaraamatut, lisaks kirjutanud hulga laulutekste ansamblile „Naised Kõõgis”.

lusti ning eelmise suhte purunemise valu (lk 28—29), kuid pöörast kirge või kannatust, traagiliste kogemuste läbi-raputavaid peegeldusi siit ei leia. Mis on ka mõistetav, sest õnnelik suhe ei põhjusta luuletaja hinges nii suuri pingeid ja konflikte, et need purskuks välja katartilistes värssides. Armastust elu edasiviiva jõuna on ta mitmeti luulendanud, kohati üpris jõulises kujundikeeles: „Armastuse poole kulliküünised — / vaid nii siit elulius-tikest saab üles” (lk 10).

Võrreldes Ehini noorusluulega on uues kogus rohkem mängulisust, isegi mingit kergust. Võib-olla on autor saavutanud selle sisemise kerguse, millest kord luuletas Jaan Kaplinski: „Kerge on raske olla / raske on kergeks saada...”? On hooletut huumorit ja elegantset irooniat (näiteks lk 16—17); pikk allegooria „Internatsionaalne Seks kõnnib mööda tänavat” (lk 36—38) on ühest küljest koomiline, teisalt terav ühiskonnakriitika.

Väga liigutas „Kandjad kuhu te mind viite” (Hugo Simbergi maali „Haavatud ingel” ainetel), millest täie elamuse saamiseks tasub netist see kuulus maal üles otsida — kaks tumedais rõivais poissi kannavad kanderaamil istuvat valges kleidis tiibadega tüdrukut, kel silmad kinni seotud. Jutustajahääl kuulub noruspäisele inglile. Luuletus voolab takerdumata, paisudes kaastundeavalduseks vägivalda kogunud naistele ja tüdrukutele ning protestilauluks maises elus sageli võidutsevate paharettide vastu. Lõpuvärsid „Otsin oma südant selles / mahavaatajate ilmas / lumikellukesed käes / taevatähed lapsesilmas” (lk 23) viivad lähemale luulekogu pealkirja tähendusele — miks ikkagi on armastusel tihti väikese metsalinnu värisev süda.

Linnumotiiv läbib tervet raamatut: mitmesugused sulelised alates väikesest metsvintidest ja koolibritest kuni vägevate albatrosside ja kondoriteni on luuletajat palju inspireerinud. Peale lindude tooksin välja järgmised märksõnad: *lendamine*, *armastus*, *aeg* ja *hing*. Kõrgusse tõstvad tiivad, hõljumine ja

lendamine on juba iseenesest luulelised sõnad ja teadagi on luuletajad rahvas, kes pole kahe jalaga maa küljes nii kinni kui teised. Ehni deklareeribki: „Ning tõusin lendu otseselt ja kaudselt” (lk 8). Lindude rohkusest ja lüürilise subjekti sagedasest lennusolekust — raudkotka kõhus reisisemisest — sugeneb avarustunne. Teistpidi avardavad lugemismuljet rohked tekstiseosed eesti luuleklassikaga. Kuigi maksid ühe espresso eest, said teise pealekauba! Loed Kristiina Ehinit, kui ühtäkki ilmutavad end Anna Haava, Marie Underi, Artur Alliksaare, Debora Vaarandi, Ain Kaalepi, Jaan Krossi, Andres Ehini, Doris Kareva jt luulehääled. Piisab vaid eelkäijate luulest mõne meeldesööbinud väljendi või värsirea äratundmisest ja luuletus paisub „mitmemõõtmeliseks ruumiks” (Roland Barthes’i metafoor). Pastiseeritakse nii üksikuid värsse kui ka rütmi: „Ja öösiti nüüd enam ma ei maga / vaid mõõdan sammudega surnud hoove”. Ja isegi vaieldakse klassikuga: „See aeg ei jää. Mis aland läheb mööda” (lk 26). Autor justkui ulatab käe neile luuletajatele, kes on elanud ja luuletanud enne teda, kes on talle olulised ja teda kuidagi mõjutanud. Nii on terve luulekogu midagi suuremat ja kangemat kui see, millena ta esmapilgul näib.

Linnud on Kristiina Ehini luules olulised tegelased juba vähemalt „Simunapäevast” (2003) ja „Luigeluulinnast” (2003) alates; „Noorkuuhommiku” (2007) viimane tsükkel kannab pealkirja „Lindude seltsis”. Eesti vanasõna ütleb: „Lind laulab, kuidas nokk on loodud” ja üks ole luuletajaid ju võrreldud laululindudega. Peale kergus- ja avarustunde sugereerivad linnud muidugi vaimset vabadust: „Meie hinged on vabad linnud” (lk 11). Tsitaat tõi meelde Iisraeli kirjaniku Michal Snuniti lasteraamatu „Hingelind” (e.k 1992), mis jutustab lastele mõistetavas kujundikeeles inimhinge olemusest. (Praeguses majandusloogikast valitsetud maailmas näib kõik hingega seonduv — juba see sõna ise! — olevat nii alla surutud või unustatud, et

tundus isegi kummaline ühele lapsele seda raamatut ette lugeda.) Ehini kogust kogemata välja jäänud väga hea luuletuse lõpuread teatavad: „Maal, mis teeb haiget linnupojale / on liiga häbi inimene olla.”² Luuletuse loomise algimpulsiks on arvatavasti koledad lageraie juhtumid lindude pesitsemisajal mullu kevadel. Jane Remmi kümnetes rohelise varjundites metsamaalid annavad luulekogule lisamõõtmelise — neis puude fragmentides avaneb mingi oma elu ja ilu, mida metsas jalutades ehk alati märgata ei oska. Stella Skulatšjova fantaasiakülalased joonistused pisikestest loomadest-lindudest on toredad, eriti köidab pilku tiivuline fooniks või pegasus esikaanel.

Ajamõiste on ses kogus samuti oluliseks tõusnud. Mida hakata peale meie elamiseks antud ajaga? „Kas kuuled kuidas elav aeg jahvatab peeneks meie vabaduseiha / [---] ragistab läbi meie praktilised päevad?” (lk 63.) Vastamisi seatakse kaks aega: unistuslik aeg, mis hõlmab nägemusi kõiksugustest võimalustest, ja kohustustega täidetud argipäev. Teine aeg kipub esimest ära sööma. Luulemina seisaks justkui elu keskpäias, tehes senisest kokkuvõteteid, ja möödunule mõeldes kahaneb vahepealne aeg pea olematuks.

Metafooride loomine eeldavat keerukaimat mõtlemisprotsessi üldse. Ehinilt leiame uusi liitsõnalisi metafoore (näiteks *elulüüstikud*, *pilguõnged*, *hingerrästik*, *sõnasõjavõtt*), põnevaid epiteete (näiteks *nutipime mölder*, *tөлõhnaline vale*, *talveoimetu Eestimaa*, *möödahiiliv aeg*) ja keelemängu. Siinkirjutaja arvates kümme parimat teksti asuvad lehekülgedel 11, 12, 16—17, 23, 28—29, 46—47, 50—51, 62—63, 66 ja 84. Maailm, kus on palju rohkem tõrjutuid ja heitunuid kui edukaid ja rahulolevaid, vajab endiselt luulet, mis pakub lootust ja lohutust.

2 <https://kultuur.err.ee/917880/kirjanduspreemia-nominent-kristiina-ehin-mul-on-lainud-pool-elu-et-nende-luuletusteni-jouda>.

Päär Kivise imelik teekond läbi Eestimaa aja

Made Luiga

Helga Nõu: „Ingel ja idioot”.
EKSA, 2019. 234 lk.

Helga Nõu uus raamat on kummali- ne segu trafaretsest materjalist, mis on rüütatud uljalt moodsasse vormi, see põimib tondijutte, naistelektüüri ja ajaloojutustust. Säärane reaalsuse ja imelugude segamine on iseloomulik ka autori varasemale loomingule. „Ingel ja idioot” on põhiolemuselt lihtsakoeline oma juurte otsimise lugu, kuid kirja pandud nagu Nils Holgerssoni imeli- ne teekond läbi Rootsi — ainult et siin raamatus on see ühe Rootsis sündinud liiga väikese peaga poisi imepärane tee- kond läbi Eesti ajaloo.

Vaatluse all on perekond Kivise mitu põlvkonda. Toomas Kivine on eesti paadipõgenik Rootsis, ammu uue ühis- konnaga täielikult kohanenud ja näib, et kodumaa hoopis unustanud vana mees. Tema poeg Jörgen abiellub jõuka rootslase tütrega, neil pole lapseõnne, kaua käivad nad mööda arste, nõidu ja katoliku pühakuid, enne kui keegi kaht- lane hiromant saab naise lõpuks käima peale ja sünnib üks natuke isemoodi, kuid avatud meeltega laps Päär, keda ema hästi omaks ei võta. Vana Toomas saab insuldi, unustab ära rootsi keele, räägib sestpeale ainult emakeeles ja mõt- leb lakkamatult oma sünnitalu Luhta peale, tahab isegi perekonna suvekodu maha müüa, et saaks Luhta tagasi osta. Tema mõtted ja teod on suunatud mine- viku elluäratamisele. Lõpuks sõidab poeg Jörgen koos Väike-Pääriga Ees- tisse talu vaatama, sest on selgunud, et omandiõigusega on lood segased ja ehk õnnestuks kohta veel suguvõsale päästa. Talus toimetavad hirmsad kasuahned kodueestlased, keda huvitab eelkõige rootsi raha. Väike-Päär tunneb ennast lagunenud tares aga otsekohe koduselt,

mingi kuues meel seob ta kõvasti paiga külge. Laps turnib aidas pehkinud rede- lil ja saab kukkudes peapõrutuse, mille tagajärjel unustab temagi rootsi keele ja mõistab kõnelda ainult eesti keelt, mida ta enne sugugi ei osanud. Lisaks selgub, et ta kohtub ka oma vaarisa Jakobi vai- muga, loo hilisem areng näitab, et kõige tõenäolisemalt on Pääril võimalik lii- kuda aegade vahel, ta saab mitut puhku võimaluse siseneda Jakobi eri eluetappi- desse. Sellise ajarännuga antakse välja- võtteid Eestimaa ajaloost, ei puudu Siber, kolhoosikord ega lahingud landesveeri vastu.

Sellele lihtsale karkassile on riputa- tud väga mitmesuguseid uhkuseasju, nii et see kiliseb ja kõliseb nagu juu- di jõulupu. Lugejale on ette söödetud hiiglaslik ports ootamatusi, hirmsaid sündmusi, saatusepöördeid, õnnetusi, ettekuulutusi, tunnistähti ja muud säärast. Autor on pealegi osav jutustaja, kõik kuskil poetatud vihjed ja niidiotsad saavad süžees korralikult kokku sõlmi- tud. Vahest ei oleks pruukinud imedele teaduslikke seletusi pakkuda ja neid Kanti või kelle tahes filosoofi õpetuse raamidesse suruda, tulemus ei ole väga veenev. Jutustamisviis on heas mõttes filmilik, kaadrid vahelduvad, üks sünd- mus järgneb teisele, vahetatakse jutus- tajapositioni, loo atmosfäär on väga aistitav ja sageli on just visuaalne pool ka väga kenas sõnalisel vormis edasi antud. Eestimaa looduse ilu, rahu ja salapära kujutatakse köitvalt ja armastusega. La- gunenud talu müstika või ootamatult kõhedaks tõmbuv ümbrus, kui taas on oodata sisenemist unustatud aega... Nii mõnelgi juhul aga pingutatakse natuke üle. Kui ajas rändamine võiks mõjuda maagilise ja usutavana, siis raamatu lõpu poole keeratakse vint peale ja aja- ning ruumiülene kontakt Pääri ja Jakobi va- hel toimub juba mobiiltelefoni ja arvuti vahendusel, nii-õelda häkkides. Liigselt laotakse teksti tänapäevast žargooni, justkui näitamaks, et ollakse sellega kur- sis. Üldiselt ladus ja ilusas keeles kirjuta-

tud lugu kisub puhuti liiga selgitavaks, dotseerivaks, ehk isegi natuke lapsikuks. Võib-olla ongi tegu noorsoole suunatud teosega, kui arvestada autori varasemaid noorsooromaane? Sellisel juhul on pikk jupp raamatut liiast, nimelt see, mis on pühendatud lastetu abielupaari mitte just roosilisele suhtele. See on tegelikult ka täiskasvanute variandi puhul ainult mõõndustega talutav.

On raske aru saada, kas autori-positatsioon on irooniline või siiras. Näidatakse ju nii Rootsi kui ka Eesti elu tugevalt karikeeritud võtmes, Eesti elu süngus on äärmuseni viidud, keset seda masendust on pandud toimetama kummaliselt tahtejõuetu mehike, kes kohe kuidagi ei kehasta tüüpilist alati hakka-ma saavat eestlast. Jakobi unistav loomus, allaheitlikkus, saatusega leppimine, olgu ilmakord milline tahes, vagur nii vangikongis kui asumisel — see on pigem idamaine elufilosoofia, toimida toimimata. Rootsi heaolu on samuti naeruväärne: raamatu lõpus selgub, et rootslasest vanaisa kingitud krunt on pojapoja täiskasvanuks saades väärt mitukümmend miljonit! Lisame siia kummalised seiklused lastetusprobleemiga võitlemisel, tõeks saanud ettekuulutuse väärarenguga lapse sünnist, Väike-Pääri veidra peaoperatsiooni, kus kolbale pannakse plastmassitükke vahele, et aju ära mahuks — no mis sa oskad kosta! Rääkimata sellest, et poiss otsustab lõpuks raamatu kirjutada, sest vaarisa Jakob oli õrna hingega mees, kellele talutöö ei istunud, tema tahtis aina raamatuid lugeda ja tarku mõtteid mõtelda.

Mille idioodiks nimetatud peakingelane-meedium siis valmis kirjutab? Raamatu „Õigus ja tõde”. Kahjuks on see raamat juba enne kirjutatud! Selle peale pakub hämmeldunud Päär kirjastajale, et tal on veel mõned mõtted: kirjutaks õige piimamehest ja tema naisest või sellest, kuidas Arno isaga... Need olevat ka juba ära kirjutatud. Aga kuidas oleks „Eesti talu uus õitseng ja tema hiilgav tulevik”? Seda pole veel keegi kirjutanud.

Mingisugune modernne irooniline vigur siin on, aga tundub ausalt öeldes parajalt totakas. Kas on Väike-Päär selline ilmaime, kes imeb endasse kõik eestluse meemid, olgu need kui mahukad tahes? Eestluse piksevarras. Ei, see peab olema pilkamisi kirjutatud.

Raamat on ebahütlane, esimene pool on paremini komponeeritud, realistlikum, lõpus läheb fantaasia ülekäte ja erinevaid stiilielemente on lisatud liiga lahke käega. Ka melodramaatilised noodid hakkavad lõpu eel domineerima, endine vahe ja aasiv jutustamisviis asendub hämmarama ja lihtsameelsemaga. Seevastu on kodupaigakirjeldused täpsed ja ilusad, õnnestunult on kirjeldatud isa ja poja tugevat liitu, kaotusvalu, soovi mõista oma vanemate minevikku. Need tõsised allhoovused kumavad seiklusfilmilikust jutustamisviisist hoolimata. Salapärase Kavuur, kuhu vana Toomas pärast surma suundub, seostus mul millegipärast Astrid Lindgreni vendade Lõvisüdamete Nangijaalaga — eks olnud ka seal aja ja asjade tavapärase korraga segased lood. Ja see Kavuur osutubki üheks kaugeks paigaks, kus talvel on väga külm, suvel aga väga soe, ja seal on hästi palju metsa.

Siiski meenutab „Ingel ja idioot” kõige enam pretensioonikat kooliõpikut. Ma kujutan ette, et sellisest raamatust võib Rootsi Eesti kogukonna noorem kihistus ammutada ilukirjandusega võrreldavad ajalooteadmisi ja kodumaa-armastust, sest see on siin siiras ja liigutav. Ja just see poolus võib kõnetada ka Kodu-Eesti lugejaid: valu oma kodust lahkumisel, aastakümneid peidetud, ikka pinnale tulvav, see miski igioma, mille kaotamisest enne aru ei saa, kui tast ilma oled. Kummaline kahevahelolek, kuulumatus, mitte kuskil päriselt oma olemine.

Vaadeldes vaimutuse valu (Tähenduseotsingu kõrbes)

Elo Viiding

**Sandra Jõgeva: „Avalikud ja salajased märkmed”
„Koobakene”, 2018. 274 lk.**

Sandra Jõgeva tööpäevik „Avalikud ja salajased märkmed” on animaalse ehedusega köitva dokumentaalfilmi „Armastus...” intellektuaalne paariline. Film on haarav tõsilugu, päevik selle laiendus. Tegelased päriss inimesed.

Film on hea, ent päevik veelgi huvitavam — võti, kuidas tuleks filmi ideed lugeda.

Autori sisemine võitlus seisneb selles, kuidas oma retk suure idee nimel nõrkemata lõpuni käia.

Kui raamatu algupoole võib kohata autori entusiasmi ja soovi filmi visuaalset keelt detailideni lihvida, koguni peategelaste koreograafilistele nüanssidele keskenduda, siis asja edenedes asendub see masendusega.

Budismiuurija ja filosoof David Chapman on kirjutanud küberraamatu tähendusest („Meaningness”), milles ta käsitleb ideoloogiaid, poliitikat, sisseharjunud mõttemustreid, mis tahes tähenduse ja tähenduslikkuse (aga ka tähenduse) petlikkust ning libavust. Me kõik, elavad, armastame turvalist maailma; sel on meie jaoks Tähendus, nagu on Tähendus meie ametikõrgendusel, FB-s laigitud ja instas südamestatud vanaema veimevakal. Unistustel, püüdlustel. Sellest koosneb meie enesetaju — tihti just välisest.

Ka kunstnikud pole sellest küsitavate tähendustega koormatud elutundest alati vabad.

Jõgeva teost samas võtmes vaadeldes: kunstnikust peategelane V pole aktsep-

---

Arvustus on lühendatud versioon artiklist, mis ilmub Elo Viidingu kriitika- ja esseekogumikus.

teerinud nihilismi ega ka leppinud elu ja kunsti tegeliku, väljakannatamatu „tähendusetusega”.

Kohtus annab peategelane aru, „kuidas kogu tema isiksus ning kunst baseerus aastaid joomisel, aga et tal enam ei ole kunstis ambitsioone. Ta on osalenud Kunstnike Liidu aastanäitusel ning ta on juba kõik saavutanud. Ta oskab realistlikult maalida ja...” (Lk 162.) Iseenesest on see täiesti adekvaatne (kerge nihilismivarjundiga) seletus, mille üle kohalviibivad juuratudengid itsitavad (saamata kunsti olemusest aru ja omamata kujundlikku mõtlemist): ambitsioonid puuduvad ülekuulataval sellepärast, et vaimseks tegevuseks ei jätku enam kütust. Kunstil pole V silmis mõtet, küll aga on Tähendus lähisuhtel ehk „armastusel”!

Kuid see ju ongi kunstiinimese puhul allakäik: kunstis andekas mees või naine ei ole mingi lähisuhte- ega perematerjal, vaid loodud teenima iseennast ja seeläbi ka ühiskonda (kui tegu pole iseäranis võimeka isendiga, kellele saatus on kinkinud hulga majateenijateks kehastunud abilisi või kes oma lähikondseid üksnes omaenda elu teenistusse ei sea). Kunst on alati surma, eraldumise, üksinduse ja võõristuse poolel, mitte aga mõnus ühistegevus.

Loovisiksusele on kõige õigem armastusobjekt ikkagi tema ise, ja seda ei muuda ükski vägi.

Ka Jõgeva teoses on suhted loovisiksuste vahel (erakordselt sümpaatses F-is on samuti tugev loovisiksuslik, koguni eetiline alge!) ikka pigem nartsissistlikud peegeldused, mitte elulised ohverdused (kui autori ohverdused ja energiakulu võõraste hingede heaks välja arvata).

Autor ka **nutab** ultrahelis — ta on loote **seisundist** šokeeritud. Ta hakkab võõras kehas arenevale hingele muretsevaks emaks; proovib mõistatada, kas sünnib tüdruk, poiss või hoopis kaksikud...

Agas eks (elu)kunstnike lapsi kasvatavadiki tihti teised, lähisugulased, ko-

husetundlikud vanaemad „Saturni tänavalt” — et nemad ise saaksid oma lastelembusega keldida, ohverdamata „mustale tööle” juuksekarvagi!

Kohati mõtlesin, kas see kõik pole üldsegi hullumeelne väljamõeldis. Tekib ju küsimus, kes siis tänapäeva noortest ei guugeldaks — alkohol ja loode? Või narko ja rasedus? Aga siinkohal võibki näha info- ja kontrolliühiskonna läbikukkumist, absoluutse tahtejõuetu vegetatiivse olluse vohamist üle kõikide normide nagu ülekaalulise teismelise voldid üle nappide teksariiete. Mõnes mõttes on selles midagi romantilist, mässumeelset ja haaravat: rasestuda Google'i ja perekooli infost hoolimata, joomatsüklis olles. Nagu äge *happening*: vaatame, mis välja tuleb!

V sõnad: „Nii nummi! Seekord on nad identsed kaksikud! Neid saab hakata ühtemoodi riidesse panema!” (Lk 177.)

Ent mingit kainestavat infot, edasi viivat ideed peategelased vastu võtta ei taha; pidevalt soovitakse kõvaketas tühjendada, supelda emotsioonide ja Tähenduseotsingu rägastikus. Armastab, ei armasta... Kohe meenub ka Deborah Spungeni raamat „Nancy”, milles lahatakse tähendusetust ning frustratsioonist kantud tujudesse ja hetkekirgedesse klammerdumist.

Ei leidu kohti, kus peategelased V ja R oleksid pikemalt mingisse pingu-tust nõudvasse vaimsesse tegevusse süvenenud, loeksid või mõtiskleksid, arendaksid ennast. Neil puudub selle järele **vajadus**. Hea küll, mingeid *performance*'eid nad teevad ja näituste avamispidudel käivad. Ent viljastavat dialoogi või mõtte-elu, mida keskmisest kõrge-ma intellektiga lugeja jälgida võiks, sellest kõigest — nagu ka mitte neil omavahel — ei teki. Peaasjalikult kõige banaalsemad emotsioonid. Autopiloodil elamine, reflekteerimatu tegutsemine, spontaanne toimimine, *drive*'imine. Ja aeg-ajalt loovisiksuslikult säravad välgatused olmepõrgu kohta. Kuid need harvad mõtted on enamasti lõpetatud

(karjatused); elamused, mitte aga oma seisundi sisuline analüüs.

Triin Tasuja kirjutab selle teose kõrval valminud filmi kohta „Müürilehes”: „Tuleb kohe mainida, et seda filmi vaadates on tarvis unustada oma mugavate ideaalide ja raamatutarkustega konstrueeritud kodanlik reaalsus ning võtta ekraanilt jooksvat vahetult sellisena, nagu see on [---]. Aga tegelikult pole jube mitte niivõrd film ise, vaid inimeste suutmatust selle sisu seedida.”

Mugavad ideaalid tuleb kindlasti unustada ja seada ülemaks ebamugavad — eeskätt eneseavardamise teenistuses olevad. Inimeste suutmatust seedida endast erinevat ning oodata filmidest (ja üleüldse kunstilt) Tähendust, see tähendab üksnes iseenda turvatud tundeelu peegeldusi ja fikseerunud enesetaju kinnitusi, on niisama alamt sorti reaktsioon, kui seda on V ja F-i lugematud kismad.

Jõgeva tegelased elavad keskmise eestlase seisukohast paralleelmaailmas. Pereisa, kes lapsed suvel Lottemaale või talvel Taise sõidutab, võib esmaspäeval lasteaias garderoobis küll pohmelli järele lõhnata ning sama alkoholiseerunud ja elutüdinud olla kui draamakunin-gannast Kalamaja kunstnik, aga lepe teatud kindlate asjade kohta hoiab teda ree peal. Hüpoteklaen ja auto on kindlasti kaks asja, mis on sotsiaalse adekvaatsuse tunnuseks. Armastusest on paraku vähe, elu Tähendusega täidetust ja selle saavutamise poole liikumist hoiaks käigus Tähenduse vältimatu ühitamine kapitalistliku maailma hüvedega, lepe õitsva uusnormaalsusega, vastuvaidle-matu allumine totaalsele ühiskondlikule kontrollile. Kuidas saabki kunstnik sellises kontrolliühiskonnas lapsi kasvatada, isegi kui ta lapsi armastab?

Raamatusse võib sisse lugeda ka feministliku pilgu. Ning ehkki jälgitav objekt pole feminist, võib ta edukalt tõsta ideoloogia teenistusse, näidates isiksusliku allakäiku ja ilmestamiseks luhtumist maailmas, mida valitsevad (V-d ümbritsevad) mehed. Ja saada ühe hea asjaga

kaasa teise mitte enam nii hea — ohvritava vaatepunkti.

Lugejana sain vastuse ka sellele, miks autori sõnul hindab V naisi vaid välimuse järgi. Sest kui ta kuueteistkümnenda aastastel miniseelikus kooli läks, blondid kiharad tagumikuni, küsis isa, kuhu ta, lehm, sellisena läheb. Kuid inimhing on visa — ka seesuguse solvangu alateadvuses kahjades jääb ta ikka Tähendust otsima!

Autor ise feministlikku paradigmasse justkui ei sobi, esindades vanamoodsat boheemlust: näiteks tülitseb ta „EL poolt kinnimakstud” feministidega, kes väidavad kunstilaagris, et rahvuslus (*David-chapmanliku* Täendusena) on XIX sajandi kontseptsioon.

Solidaarsust siiski ei ole, näitab elu. Feminist *par excellence* tõrjutakse iroonilisel kombel kogukonnast; ei loe kunst ise, vaid sobilik meelsus.

Kui keskmine inimene ülitseb endast madalamal positsioonil olevate inimestega ja koogutab endast paremini elavate ees, käitub Jõgeva (olemata ise sõltlane) oma jälgitavatega kõigiti „aristokraatlikult”, neid objektistamata ja madaldamata.

Ta teeb kunstilise kogemuse saamiseks kaasa mürgist läbiimunud elu; elab nagu sõltlane, üritab oma hukule määratud kangelasi päästa, tahab sündimata lapsele küünalt panna. Vahel käib maniküüris, et ennast „normaalsena” tunda. Süütunne, mis teda vaevab, on suur. Ja eks süütunne olegi esimene asi, mida sõltlane on võimeline teistes tekitama. Ehkki ühiskonnas kõlab aeg-ajalt ka personaalse vastutuse mõiste, kehtib arusaam, et sõltlase õnnetuses on ikka keegi lähedane süüdi; keegi, kes ei armasta või ei mõista.

Päevikus jookseb taustal autori igapäeva elu, mille kesksed märksõnad on uute vaimsete stiimulite ja toetuse otsing, vaesus, mille toob kaasa kunstitegemine ja vaevamardika kombel eesmärgini rühkimine: „Kunstis eeldatakse, et kogud su töö, või vähemalt enamik

sellest — on tasuta. Samas teatakse igal muul alal, et tasuta tööjõud ei pruugi olla kõige kvaliteetsem.” (Lk 125.) Kunstnike liidu stipist ei piisa pesupulbri ostmiseks: „Magasini tänava nn madala läve narkoennetuskeskuses saab end anonüümselt narkomaaniks registreerida, küsitakse ainult vanust, sugu ja sõltuvust tekitavaid aineid. Saab tasuta pesu pesta, süüa ja duši all käia. [---] Pesupulbri raha mul ei ole. Nagu ka eriti mitte millegi muu raha enam...” (Lk 82.)

Jõgeva on suurema idee nimel toonud ohvriks iseennast ja oma vaimse tervise, mis on kaunis abramovičilik. Idee, mis sünnib hullusest välja võideldes, on kahtlemata huvitavam kui paljas hullus.

Kuid kui võitlus haarab su elu, on oht oma idee edastamiseni isegi mitte jõuda — tegevus on sedavõrd tervist kahjustav. Ja honorarid teadagi kasi- nad.

Jõgeva „Bonnie ja Clyde” räägivadki kriisist laiemalt: see on dokument ajastust, kus ideeline elu või vaimne pingutus, enese kokkuvõtmine ei maksa midagi. Mõttetegevus mõnutegevuse asemel ei toimi ega toida, ei materiaalselt (arvestades autori kasinate sissetulekute aruandeid oma ajutöö ja vaimse energia kulutamise kohta) ega ka moraalselt; nii kunsti- kui ka tavaelus domineerivad algelisimad impulsid ja kired; esma- mõnule orienteeritud mõtte-elu (ja eluviisi) koos sellele omase mülkaga annab ka Täenduslikuks, kunstiks kultustada. Alkohool on üksnes pingutuseta mõnu metafoor, mitte peasüüdlane.

Huvitav on autori (puhast nihilismi pisut võõristav) tõdemus: „Mõtlesin, et pean harjuma noorema põlvkonna kunstnike uue suhtumisega kunsti. Et kui minuvaned aeg-ajalt jõuavad valu-liku äratundmiseni: sellel kõigel pole suuremat mõtet, siis noored teavad seda juba EKA-sse astudes. Seda, et kunstis pole tegelikult võimalik enam eriti võita ega kaotada. Edukate oma põlvkonna esindajate suhtes puudub neil reeglina *respect*. Nad näevad ka edu taga pigem

korruptsiooni ja inimsuhteid. Ilmselge allakäiguajastu kunstis, pole midagi teha.” (Lk 152.)

Enim ilmestab isiksuse roomamist vaimutuse kõrbes stseen leheküljel 41: „R hoiab käes kange õlle pudelit. Ta jõuab valvekoerani: „Kutsu-kutsu-kutsu! Laena mulle oma ketti!” Kett boana õlgadel, kukub ta vastu koerakuuti põlvini ning deklareerib siis teatraalselt: „Mina olen ka siin kinni! Mina ja sina — me oleme üks!””

Aga ketis ei hoiu inimlooma mitte ühiskond, vaid suutmatust ise teisele tasandile tõusta, isikliku vastutuse lükkamine abstraktsesse ketistajale.

Jaan Kaplinski ja kõik, kes kunagi olid

Sirje Olesk

Jaan Kaplinski: „Söödist Econi”
„Hea Lugu”, 2018. 123 lk.

Sari „Kirjanikud omavahel” on pakkunud väga erinevaid lugemiselamusi. Ootasin Kaplinski raamatut suure huviga: tema blogi ja koduleht on olnud aastaid kõigile kättesaadavad ja seal on ta olnud avameelsem kui see Eestis üldiselt tavaks. Mida veel?

Jaan Kaplinski on sellest ajast, kui see võimalikuks sai (sest Nõukogude Eestis oli see enamasti võimatu), osalenud aktiivselt Eesti elus. Ta on ikka ja alati olnud vastumõtleja ja jäänudki inimeseks, kes ei karda arvata teisiti, kui parasjagu valitsev „generalnaja linija” ette näeb. Inimesed, kes teda nüüd süüdistavad venemeelsuses, võiksid sirvida taas raamatut „Poliitika ja antipoliitika” (1990). Kuidas Tuglas ütleski: „Täna meeldib meile tõe üks pool...” Tuglast me ju tuulelipuses ei süüdistata?

Kas Kaplinski senine looming on olnud nn pihtimusproosa? Jah ja ei. Sinna-

poole on liikunud nii „Isale” kui ka palju varem ilmunud „Kust tuli öö”. Thomas Salumetsa algupäraselt inglise keeles kirjutatud köitev psühhograafia „Kujuneda sunnita: mõtestades Jaan Kaplinski” (tõlkinud Kersti Unt, 2016) on samuti ebaeestilikult avameelne. Noorema Kaplinski intellektuaalset arengulugu saab punktiirjoonena jälgida tema kirjadest Hellar Grabbile, need on ka asjaosaliste loal ilmunud (Eesti Kirjandusmuuseumi „Litteraria” sarja väljaanne pealkirjaga „Sõprade kirjad on su poole teel”, 2013).¹

Mina pean Kaplinski eelkõige erakordselt andekaks luuletajaks ja väga huvitavaks mõtlejaks. Nagu suurtel kombeks, on tema seisukohad aja jooksul muutunud, kuid need asjad, millest ta tõeliselt on hoolinud, on ikka samad: loodus, keel ja kultuur laiemalt, maailma käekäik üleüldse. Ise on ta korranud ka selles raamatus, et on „ühelt poolt maailmakodanik, teiselt poolt Võrumaa kolkapatrioot”. Ja veel on ta kirjutanud: „Kõik mida tasub uskuda on kusagil alles.”

Kui oma varasemates raamatutes on Kaplinski kirjutanud eelkõige endast, siis nüüd kirjutab ta teistest. Kirjastaja on ju nii soovinud, sest sarja idee on seda eeldanud. Kaplinski loetleb suure hulga inimesi, kellega teda elu on kokku viinud, eritleb oma suhet nendega, rõhutab eri inimeste tähendust talle ja kahetseb teistest möödaminemisi... pehmelt, akvarelselt, nostalgiliselt.

See on niisugune „Kõik, mis kunagi oli”-tüüpi eneseavaldus. Ristikivi, keda

---

¹ Kui ma seda kirjavahetust trükki toime-tasin, jälgis Hellar väga tähelepanelikult, kuidas ja mida ma kommenteerin. Kui tekkis erimeelsusi, pidi peale jääma tema seisukoht. Kui ma kohe järele ei andnud, helistas Hellar Jaanile ja viimane siis minule ning palus, et ma järele annaksin, sest lõpuks ei ole seal midagi nii olulist, mille pärast piike murda. See oli kuidagi eriti iseloomustav mõlema mehe kohta.

Kaplinski kunagi ei kohanud, on talle läbi elu olnud oluline luuletaja. Ristikivile viitavat kadumisehõllandust õhkub ka Kaplinski raamatust. XXI sajandi alguses on Kaplinski andnud oma lapsepõlve kohta intervjuu Soome naisteajakirjale „Anna”. Seal ütleb ta lause, mida ma Kaplinski eestikeelsetes intervjuudes ei ole kohanud: „Mul oli mingisugune aimus selle kohta, et saan kirjanikuks, veel enne, kui 13-aastasena hakkasin kirjutama luuletusi.”²

Nüüd ütleb Kaplinski luuletamise ja luule kohta veel asju, mis võivad olla tema luule tõlgendajale olulised. Kaplinski luule stiil pole kunagi olnud ei liiga keeruline ega ka „sügavalt intellektuaalne”. On mõistetav, miks ta ei armasta Joseph Brodski luuletusi — sest tema enda looming on hoopis teistsugune. Ta on öelnud, et luterlik kirik on talle võõras olnud ja võõraks jäänudki; kuid ometi pole ta ratsionalist. Selles raamatus tunnistab Kaplinski, et on müstiline luuletaja. Tema noorusluule, kõige ehedamalt kogus „Tolmust ja värvidest”, oli sisenduslikult loitsuline. Hiljem on Kaplinski teadlikult kirjutanud „lihtsalt”, aga ometi „luuleliselt”. See on mingi loomulik oskus, vankumatu usk, et „õhtu toob tagasi kõik”. See on luuleilm, kus „Lumi sulab. / Vesi tilgub. Tuul puhub. [---] Ma kirjutan luuletust”. Kaplinski kirjutab, kuidas luule kui niisuguse avastas ta noore poisina, kui luges vene keeles Lermontovi; ja armastus vene luule vastu on säilinud siia maani, nagu ka soov ise selles keeles kirjutada. Eesti luules on talle olulised olnud arbujad, veel enam aga mõni väliseesti luuletaja, kelle loominguga sai ta tutvuda tänu oma sugulase Arvo Mägi saadetud raamatutele.

Kirjastuse „Hea Lugu” sarja „Kirjanikud omavahel” idee on selles, et eesti kirjanikud kirjutaksid teistest kirjanikest,

---

2 R. Kylänpää, Kasvaako sisiliskoista saunassa krokotiileja? Muistikuvia lapsuudesta. „Atena”, 2003, lk 71—83.

keda nad on tundnud. Kaplinski on seda suunist täht-tähelt järginud. Tema on maailmas palju liikunud, näinud kirjanikke „Söödist Econi”, nagu pealkiri ütlebki, ja katsub neid kõiki pikemalt või lühemalt meenutada. Liiga palju ta ei süvene, rõhutab vaid, et on aina olnud sotsiaalselt kohmakas, ei oska inimestega sageli ühist keelt või kõneainet leida, samas on mõnega neist väga hästi läbi saanud, mõnesse (nagu Uku Masingusse) väga kiindunud ja siis pärast haiget saanud.

Südamlikult, kuigi napilt on raamatus kirjeldatud ülikooliaegseid sõpru Marju Lauristini, Mari Tarandit, Andres Ehinit. On sümpaatne, kuidas ta kirjutab Ain Kaalepist, keda peab oma õpetajaks. Hoopis teistsugune inimene oli Kaalepiga võrreldes Madis Kõiv, „kõige intellektuaalim intellektuaal” ja „tohtu erudiit” (lk 26—27). Kaplinski nooruses käidi Tartus koos Vahingute salongis, ja see salong on eesti kultuuriloos mitmel viisil jäädvustatud. Kaplinski noteerib lühidalt: „Mina olin Vahingute Nõva tänava salongis võrdlemisi harv käija, mulle selline boheemitsemine, mille juurde käis enamasti kõva viinavõtmine, pole kunagi istunud, mistõttu ma pole leidnud boheemlastega (nagu ka võimalijatega) ühist keelt.” (lk 92.)

Kõneldes lähedastest sõpradest, kellega ta peab ennekõike Juhan Viidingut, mainib ta justkui möödaminnes, et suure pere isana ja vanaisana on ta sunnitudki olnud kodukeskne, sest laste kasvamise aegu polnud hoolival isal väga palju aega sõpradele pühendada.

Kesk- ja vanemas eas, kui poliitilised olud juba lubasid, on Kaplinski laialt liikunud maailmas, kuigi tunnustab, et luule lugemine avalikel üritustel ei ole talle kunagi meeldinud ega sobinud. Siiski on teised maad ja rahvad teda köitnud, nii et paratamatult on ta pidanud leppima ka esinemistega. Ta on kohanud paljusid tänapäeval olulisi teiste maade kirjanikke, kuid kirjutab nendest vähe. Seda võib ju ka mõista: ta ei taha mingil juhul hakata jagama teadmisi, mida saab

praegusel ajal Google'ist ja raamatutest, vaid kirjutab isiklikest muljetest. Kuid ilmselt on need kohtumised olnud põgusad ja seega Kaplinski mälestused neist inimestest (Georg Henrik von Wright ja Tomas Tranströmer vahest välja arvatud) vaid muljed, mida ta sõnastab nappide vinjettidena. Maailmas ja Euroopas ringi liikudes on Kaplinski tähele pannud idaeurooplaste varjajäämist: „Lääne jaoks oleme me Ida, oleme matsid, barbarid, kellelt pole suurt midagi õppida...” (Lk 80.) See tähelepanek on mulle selgitanud Kaplinski kultuuri-poliitilisi seisukohti viimastel aastatel. Jäägitu Lääne-orientatsioon ei ole olnud viljakas, sest kui Läänes vaadatakse meist üle, siis „Vene impeeriumis” oli meie kirjanike loomingul tähendus (lk 81) ja on seda ikka veel.

Inimeste huvi oma suuremate ja andekamate kaasmaalaste vastu on inimlikult mõistetav. Kuid loov inimene on õrn ja võib arvata, et tema eest peaks kõnelema tema looming. Jaan Kaplinski on seekord toiminud nagu hästikasvatatud uje nooruk: kui nii on palutud, siis on ta kirjutanud kõigist, kes meeles olid, natuke, püüdes igäüht mõista ja mitte hukka mõista („Samal ajal ma Smuulist midagi halba ei oska ega tahagi rääkida”, lk 56). Erandiks on vaid „ofitsiaalsed kirjanikud”, „kirjanduskupjad”, „päälekaebajad ja teiste järele valvajad” (lk 59), kelle nimed on siis ka üles loetud.

Oli armas lugeda. See ei olnudki justkui kirjutatud tekst, pigem õhtuvidevikus heietatud mälestused, katkendlikud, õrnad ja õhulised. Ikka seesama „kõik, mis kunagi oli”...

Kroonikat

2. aprillil kirjanduslikul teisipäeval esitles Mathura Tartu Kirjanduse Majas oma värsket eesti- ja hiinakeelset haikukogu „Tantsisklevail lehtedel ta keerleb”. Traditsioonilisel hiina harfil *gu-zheng*’il musitseeris Lilian Langsepp.

3. aprilli kirjanduslikul kolmapäeval „Sõnad, sõnad, sõnad” rääkisid oma lemmiksõnadest, lugesid luuletusi ja musitseerisid Kirjanike Liidu saalis TÜHI õppejõud ja üliõpilased Krista Kerge, Jekaterina Koort, Igor Kotjuh, Anette-Viktoria Kuuskman, Iris Ojavee, Ülar Ploom, Kelly Turk, Jaan Undusk. Õhtut juhtis Piret Viires.

4. aprillil Tartu Linnaraamatukogus toimunud kirjandusõhtul „Lugemine on elamus” olid külas lugejate eelmise aasta lemmikkirjanikud Leelo Tungal ja Vahur Afanasjev. MTÜ Loovkirjutamise keskuse ja Tartu Linnaraamatukogu 2018. aastal korraldatud lugemis-elamuste küsitlusest andis ülevaate Katriin Fisch-Uibopuu. Sündmus kuulus raamatukogu 106. sünnipäeva kultuuri-programmi.

5. aprillil toimus Tartu Kirjanduse Maja kultuurilokaalis „Arhiiv” kalambuuri-kogumiku „Poetilisel korrektne” esitus. Keiti Vilmsi, Contra ja Oliver Lombiga vestles Joosep Susi.

5. aprillil esitleti Eesti Lastekirjanduse Keskuses Ilmar Tomuski uut lasteraamatut „Kõrvalised isikud”. Lastega kohtusid autor ja raamatu illustraator Priit Pärn.

6. aprillil toimus Tallinnas Kirjanike Liidu musta laega saalis üleriigilise kirjandusmängu finaali, millest võtsid osa 16 maakonna ja linna võistkonnad. Võitis Pärnumaa, teiseks jäi Põlvamaa ja kolmanda koha pälvis Tartumaa võistkond. Kirjandusmängu korraldas Eesti Lastekirjanduse Keskus.

6. aprillil oli Tartu Kirjanduse Majas „Utoopia” korraldatud „Esoteeriline laupäev. Teosofiilised madaamid”. Kõnelesid Siim Lill ja Kaisa Ling, india tantsu esitas Triinu Heinsoo, vaadati filmi „Võlur Oz”.

6. ja 20. aprillil korraldati Tartu Kirjanduse Maja kultuurilokaalis „Arhiiv” kirjandusviktoriini.

8. aprillil jagasid Tartu Linnaraamatukogus lugemissoovitusi kirjanikud Kauksi Ülle ja Mika Keränen. Sündmus kuulus raamatukogu 106. sünnipäeva kultuuriprogrammi.

9. aprillil esitles Merike Õim Tallinnas Õpetajate Maja Kroonis saalis oma luulekogu „Nähtamatu pühendus” (kirjastus „Menu”). Luulet esitasid Liina Olmaru ja Rain Simmul, oma laule esitas Airiin Demir. Guntars Godiņš luges autori luulet läti keeles. Oma luulet esitas Natali Demir. Õhtu pani kokku Eero Spriit.

9. aprilli kirjanduslikul teisipäeval esitles Urmas Vadi Tartu Kirjanduse Majas oma romaani „Ballettmeister”. Esines rahvatantsurühm Torbikud (Kati Grauberg-Longhursti ja Ave Anslani eestvedamisel), autoriga vestles raamatu toimetaja Triinu Tamm.

9. aprillil oli Tartu Linnaraamatukogu Annelinna ja Tammelinna harukogus külas kalamburist, digikirjanik ja emakeele populariseerija Keiti Vilms. Sündmus kuulus raamatukogu 106. sünnipäeva kultuuriprogrammi.

9. aprillil esinesid Tartu Linnaraamatukogus luule- ja muusikaõhtul „Aprilli korrapidajad” külalised Peterburist. Luulet luges Jevgeni Mjakišev, kitarri mängis ja laulis Aleksandr Džigit. Õhtu korraldas MTÜ Žukovski fest.

10. aprilli kirjanduslikul kolmapäeval „Provence'i õhtu” esitles Kirjanike Lii-

du saalis Frédéric Mistrali raamatut „Noorusmälestused” tõlkija Merike Riives. Tekste lugesid ja laulsid-mängisid Joonas Koff (VHK), Jaak Johanson ja Krista Citra Joonas.

10. aprillil esindasid Tiit Aleksejev ja Veronika Kivisilla Eesti Kirjanike Liitu Kopenhaagenis toimunud Põhjala Autorite Kongressil. Tiit Aleksejev esines sõnavõtuga ja andis Taani Autorite Assotsiatsioonile üle Eesti Kirjanike Liidu kingituse kongressi 100 aasta juubeli puhul.

10. aprillil kohtus Tartu Linnaraamatukogu Tammelinna harukogus lastega kirjanik Hugo Vaher. Sündmus kuulus raamatukogu 106. sünnipäeva kultuuriprogrammi.

10. aprillil esitles ansambel 10 Minutit Hirmu Tartu Linnaraamatukogus vabakutselise literaadi Ott Kiluski luulekogu „Elajas ja videvikumadu”. Sündmus kuulus raamatukogu 106. sünnipäeva kultuuriprogrammi.

10. aprillil esines Doris Kareva Tartu Kõrgemas Kunstikoolis Pallas, musitseeris Tõnu Kalm.

11. aprillil peeti Tartu Linnaraamatukogus kahekümnendat algupärase laste- ja noortekirjanduse päeva, mille teema oli seekord „Ridade vahele peidetud”. Kõnelesid jutuvestja Polina Tšerkasova, kirjandusteadlane Arne Merilai, kunstnikud Piret ja Jüri Mildeberg, esseist ja kriitik Mihkel Kunnus, õpetaja Maila Jürgenson ja lastekirjanduse uurijad.

11. aprillil kohtus Tartu Linnaraamatukogu Annelinna harukogus lugejatega kirjanik Lehte Hainsalu, vestluse keskmes oli mälestusteraamat „Olla üheksavägine” („Petrone Print”, 2018). Sündmus kuulus raamatukogu 106. sünnipäeva kultuuriprogrammi.

12. aprillil esitati Eesti Draamateatri Maalisaaalis „Esimese lugemise” sarjas Tiit Aleksejevi teos „Kuningad. Näidend aastast 1343”. Lavastajana juhendas Heiti Pakk, peaosades olid Guido Kangur ja Christopher Rajaveer, lugesid draamateatri näitlejad ja Rocca al Mare Kooli gümnaasiumiõpilased, emakeeleõpetaja Liis Ots ja kooli asutaja Hannes Tamjärv. Lugemine oli Eesti Draamateatri ja Rocca al Mare Kooli ühistöö.

12. aprillil oli Tartu Linnaraamatukogus külas kirjanik Kärt Hellerma, kes kõneles oma lasteraamatust „Mütside sõda ja teisi jutte” („Hea Lugu”, 2018). Sündmus kuulus raamatukogu 106. sünnipäeva kultuuriprogrammi.

12. aprillil esitleti Tartu Kirjanduse Majas Maniakkide Tänav romaani „Newtoni esimene seadus”. Autoriga vestles Jüri Kallas, esines ansambel Vist Tulnukad.

12. aprillil esinesid Doris Kareva ja Miriam McIlfratrick-Ksenofontov TLÜ-s välisüliõpilastele.

15. aprillil toimus Tallinna Ülikooli ning Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse ühisseminar „Facetten der Mehrsprachigkeit im 17. Jahrhundert”, kus Saksamaa ja Eesti kirjandus- ja keeleteadlased ning kultuuri- ja ajaloolased arutlesid mitmekeelsuse eri aspektide üle varauusaegsetes tekstides nii Eesti- ja Liivimaal kui ka Euroopas laiemalt.

16. aprilli kirjanduslikul teispäeval peeti Tartu Kirjanduse Majas Eesti Kirjanduse Seltsi 2018. aasta kirjanduse ülevaadete koosolek. Ettekandega esinesid Lauris Grins („Luuleülevaade 2018”), Krista Kaer („Üha hõrenev pilt” tõlkekirjandusest), Riina Oruaas („Algupärane dramaturgia 2018. aastal”), Johanna Ross „Minu maskuliinne proosa-aasta” ning Mai Põldas ja Asko Tamm („Raamatukogu — kas ainult raamatud ja lugemine?”).

16.—17. aprillini toimus Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse konverents „Kirjakultuur, õigus ja kohtud Poola-aegsel Liivimaal David Hilcheni epistolaarpärandi valguses”. Poola, Saksamaa, Itaalia ning Eesti kirjandus- ja õigusajaloolased suhestasid Liivimaa humanistliku kirjakuultuuri algusaja võtme-figuuri David Hilcheni rikkalikku kirjapärandit, sh ligi 800 ladinakeelset kirja tema kohtuprotsessidest säilinud materjalidega. Käsitleti Hilcheni kui humanistliku kirjakuultuuri ühe viljakama esindaja enesekuvandit kohaliku Cicerona, tema vastuolulist kuvandit Liivi- ja Poolamaal (Jan Zamoyski öukonnas ja Zamości akadeemias) ning mujal Euroopas, aga ka liivimaalaste olukorda Poola valitsuse all.

16.—17. aprillini oli Eesti Rahva Muuseumis õpilaste teadusfestival, kus auhinnati õpilaste teadustööde riikliku konkursi parimaid uurimistöid. Lastekirjanduse keskus tunnustas noori humanitaarteadlasi ja andis välja eripreemia õpilastele, kelle uurimisteema seostus kirjandusega. Eesti Lastekirjanduse Keskuse eripreemia pälvis Tamsalu Gümnaasiumi projekt „Lugemisrõõm — mida lugeda esimeses klassis?”. Selle autorid on 1. klassi õpilased Jessica Hint ja Helery Neeme, neid juhendas Maris Uudeküll.

17. aprilli kirjanduslikul kolmapäeval „Proosa mitmes pikkuses” esitles Arvo Valton oma romaani „Üks päev Ivo Schenkenbergi elust” (2018), jutukogu „Selgeltnägija” (2018) ja aforismikogu „Kes viimasena naerab, naerab üksinda” (2019). Kõneles Tiit Aleksejev, luges Andres Ots. Musitseerisid Annabel Soode ja Maie Koldits.

18. aprillil peeti Eesti Kirjanike Liidu 2019. aasta üldkogu. Üldkogul osales koos volitustega 187 EKL-i liiget. Aruandega esinesid EKL-i esimees Tiit Aleksejev, Tartu osakonna esimees Berk

Vaher, haldusjuht Mart Siilmann ja revisjonikomisjoni esimees Indrek Tart. Üldkogu kinnitas EKL-i eestseisuse ja juhatuse 2018. aasta aruande, 2018. aasta majandusaruande, 2019. aasta eelarve ja EKL-i stipendiumide määramise ja maksmise korra. Vabal foorumil võtsid sõna Andrei Hvostov, Ingrid Velbaum-Staub, Jaan Malin ja Janika Kronberg.

Üldkogul toimusid esimehe, eestseisuse ja revisjonikomisjoni valimised. EKL-i esimeheks valiti Tiit Aleksejev, eestseisuse liikmeteks Andrei Hvostov, Maarja Kangro, Doris Kareva, Veronika Kivisilla, Jüri Kolk, Eeva Park, Aare Pilv, Rein Raud, Urmas Vadi, Märt Väljataga (neile lisanduvad esimees Tiit Aleksejev, Tartu osakonna esimees Berk Vaher ja „Loomingu” peatoimetaja Janika Kronberg) ning revisjonikomisjoni liikmeteks Indrek Tart ja Taavi Kangur.

22.—28. aprillini toimus Ungaris Balatonfüredis Ungari Tõlkemajas traditsiooniline tõkelaaager, mis seekord keskendus XIX sajandi ungari luule klassiku János Aranyi lüürilise luule eestindamisele. Osalesid Kriszta Tóth, Lauri Eesmaa, Mirjam Parve ja Doris Kareva.

23. aprilli kirjanduslikul teisipäeval pealkirjaga „Elada, et olla ookean” tähistati Tartu Kirjanduse Majas India XVI sajandi luuletaja Suradasa esimese valikukogu ilmumist eesti keeles. Raamatu ja autori taustast rääkis tõlkija Mathura, luuletusi esitas näitleja Nero Urke ning musitseerisid Kadi Uibo ja Arno Kalbus.

23. aprillil anti Valga Kultuuri- ja Huvi-alakeskuses rahvusvahelise raamatu ja roosi päeva tähistamisel üle tänavune August Gailiti nimeline novelliauhind, mille pälvis Armin Koomägi novelliga „Goglomov”. August Gailiti novelliauhinna annab Valga Keskraamatukogu välja iga kahe aasta tagant kõige nipernaadilikuma uudisnovelli eest, mis on eelneva kahe aasta jooksul ilmunud. Kandidaate esitasid lugejad ja neid hin-

das viieliikmeline žürii eesotsas ajakirja „Looming” peatoimetaja Janika Kronbergiga.

24. aprillil kirjanduslikul kolmapäeval „Michel Sittow ja tema kaasaegsed” kõneles Kirjanike Liidu saalis Robert Staak lugusid ja ansambel Rondellus mängis muusikat XV–XVI sajandist.

24. aprillil oli Tartu Kirjanduse Maja luule- ja vestlusõhtu „The Beat, The Outsider, The Underground: On the Howling Road from Kentucky to Tartu & Beyond”. UNESCO kirjanduslinna Tartu välisresidenti Ron Whiteheadiga vestles tõlkija Hilary Bird.

24. aprillil korraldas Tartu Linnaraamatukogu Tartu Saksa Kultuuri Instituudis noorte *pop-up*-kirjanduskohviku. Kõne all oli Wolfgang Herrndorfi noorteraamat „Miks me varastasime auto”.

24. aprillil avati Tartu Linnaraamatukogus raamatunäitus „Tänitan mõnuga, mõnitan tänuga”. Näitusele oli välja pandud Eesti autorite huumori- ja satii-riteoseid ning karikatuure.

25. aprillil tähistas ajakiri „Hea Laps” Eesti Lastekirjanduse Keskuses oma 25. sünnipäeva. Kõneles Leelo Tungal, lapsed said Kerttu Sillaste juhendamisel meisterdada.

25. aprillil toimunud Tartu Linnaraamatukogu kirjanduskohviku külaline oli luuletaja ja tõlkija Mathura ning vaatluse alla võeti proosatõlked kaugete maade keeltest: Amos Tutuola „Palmiveinijoodik”, Markoosie Patsaugi „Küti harpuun” ja Witi Ihimaera „Vaalaratsanik”. Vestlust juhtis raamatukoguhoidja Tiina Sulg.

25. aprillil esitles kirjastus „Petrone Print” Tartu Linnaraamatukogus Rene Satsi raamatut „Minu Iirimaa. Armastus tuleb karjudes”. Autoriga ajas juttu raamatu toimetaja Tiina Randus.

26. aprillil kuulutas Eesti Lastekirjanduse Keskus koostöös Eesti Kultuuriministeeriumi ja kirjastusega „Päike ja Pilv” välja loomekonkursi Põlvepikuraamat 2019. Konkursile oodatakse kuni 7-aastastele lastele mõeldud raamatute käsikirju, milles on võrdselt pööratud tähelepanu nii tekstile kui ka illustratsioonile. Võistlustööde esitamise tähtaeg on 12. september 2019. Käsikirja maksimaalne maht on 1000 sõna ja ühes käsikirjaga tuleb esitada vähemalt viis originaalsuuruses illustratsiooni.

26. aprillil rääkis Indrek Hirv Tammisaare muuseumi „Sõnaportreede” sarja viimasel üritusel sõbrast ja luuletajast Sass Suumanist.

26. aprillil toimus Visbys Balti Kirjanike Nõukogu (BWC) ümarlaud ilukirjanduse tõlkimise olukorrast BWC liikmesorganisatsioonide koduriikides. Eestit esindas Ingrid Velbaum-Staub.

27.–28. aprillini osalesid Tiit Aleksejev ja Piret Viires Balti Kirjanike Nõukogu (BWC) aastakoosolekul Visbys. Piret Viires valiti tagasi BWC juhatusse.

29. aprillil avati Tartu Linnaraamatukogus Kris Moori fotonäitus „Kus ma olen”.

29. aprillil korraldas Tartu Linnaraamatukogu tudengipäevade raames ajalooliste ühikate kirjandusretke. Jalutuskäigul mööda Tartu ühiselamuid aitasid ühikaelu idüllil, melu ja õudu elustada endiste tudengite mälestused ning kirjanduslikud katked. Ühiselamute ajaloost rääkis teekonnal Ants Siim linnamuuseumist, kirjanike tekste ühikatest luges Ülo Treikelder linnaraamatukogust.

30. aprilli kirjanduslikul teisipäeval toimus Tartu Kirjanduse Maja raamatupoel „Utopia” volbrisaalong, esines Ron Whitehead ja tõlkeid luges Doris Kareva.

30. aprillil anti Alatskivil Liivi Muuseumis Kauksi Üllele üle Juhan Liivi luuleauhind luuletuse „Imäpuu” eest („Looming” 2018, nr 9). Žüriisse kuulusid Jüri Talvet, Mart Velsker, Janika Kronberg, Tanar Kirs, Helen Paju, Kadi Kivilo ja eelmise aasta laureaat Andrus Kasemaa. Teised auhinnakandidaadid olid Eda Ahi, Kalju Kruusa, Mathura, Triin Paja ja Aleksandra Tšoba.

Õnnitleme!

7. mai — Eva Velsker 50

25. mai — Sigrid Tooming 60

Estica

16. aprillil esitleti Helsingis Eesti Vabariigi suursaatkonnas Tõnu Önnepalu luulekogu „Mõõt” tõlget soome keelde (Kustannusliike Parkko). Soome keeles kannab raamat pealkirja „Mitta”.

Lisaks autorile osalesid esitlusel tõlkija Katja Meriluoto, kirjastaja Tommi Parkko ja järelsõna autor Mart Velsker.

23. aprillil toimus Moskvas Maailmakirjanduse Instituudi saalis Kalle Käsperi autoriõhtu. Romaanisarja „Buridanid” tutvustas filosoofiadoktor Aleksandr Danilevski. Autor rääkis Gohar Markosjan-Käsperi loomingulisest pärandist, tema mälestusele oli õhtu ka pühendatud. Kohtumist juhtis filoloogiadoktor Dmitri Nikolajev Maailmakirjanduse Instituudist.

„Loomingu” aastaauhinnad

26. aprillil tähistas ajakiri „Looming” Nõmmel Tuglase majas oma 96. sünnipäeva. Kõnelesid „Loomingu” peatoimetaja Janika Kronberg ja „Loomingu Raamatukogu” peatoimetaja Triinu Tamm. Anti üle auhinnad parimate 2018. aastal ilmunud „Loomingu” ja „Loomingu Raamatukogu” kaastööde eest: Priidu Beier (luuletused „Loomingus” nr 11), Tiit Aleksejev (novell „Tõlkija”, nr 7), Maarja Undusk (artiklid „Ellen Hiobist Ellen Niiduks”, nr 9 ja „Tagasi Tallinnas. Jaani ilmumine”, nr 12), Heili Sepp (artikkel „Eesti kirjandusega teadvustamatuse piiritsoonis”, nr 6–7), Tiit Hennoste (arvustus „Külm... soe... kuum” Hasso Krulli luulekogu „Kandisime redelit kaasas. 40 luuletust” kohta, nr 3) ja Malle Talvet — Georges Rodenbachi raamatu „Surnud Brugge” tõlge eesti keelde (LR nr 23–24).

Vello Salo
5. XI 1925 — 21. IV 2019

Vello Salo lahkus siit aegilmast ööl, mil suurem osa kristlasi pühitseb Jeesuse ülestõusmist, seda, et ta surmaga võitis surma. Selle usu leidis noor Vello pärast seda, kui oli ise olnud sõjamehena surmaga silmitsi ja jõudnud imekombel Rooma, kus leidis varjupaiga kloostri ja sellekaudu ka tee Kristuse ja kiriku juurde, kelle teenistusse jäi elu lõpuni. Ka viimased eluaastad elas ta Pirita kloostri õdede hoole all. Ei saanud muidugi jätta ütlemata, et tal on säääl tore elu kümne naisega, kes tema eest hoolitsevad. Suurepärase teoloogilise koolituse sai ta Hollandis, Saksamaal, Jordaania, aga kõige tõsisemalt Vatikanis, Collegium Russicumis, kust ta tõi kaasa hää vene keele oskuse, ent ka ladina kõnekeele oskuse, mida on mulle demonstreerinudki. Keeli oskas ta mitmeid, mäletan teda vestlemas Liibanoni naiskirjanikuga araabia keeles. Ja heebrea keel oli tema töökeel: Torontos ja Tartus õpetas ta Vana Testamendi teoloogiat. Ent Vello oli palju enam kui kirikumees, ta oli ka eesti asja ajaja laias ilmas. Asutas kirjastuse „Maarjamaa”, mis andis välja mõndagi väärtuslikku, kirjutas pagulaslehtedes, pidas sidemeid haritlastega, oli Metsäülikooli agar lektor ja korraldaja, hakkas Vatikani raadios tegema eestikeelseid saateid, õpetas itaallastele eesti keelt ja pani kokku esimese ja seni vist ainsa eesti luule antoloogia itaalia keeles „Poeti estoni”, mis 1973 ka ilmus. Ja nii edasi ja nii edasi.

Ma ei tea, millal Vellost esimest korda kuulsin. See võis olla 1960. aastate alguses, kui Itaalias käinud füüsik Väino Unt jutustas kohtumisest väga haritud ja huvitava eestlasest katoliku preestriga. Aga võib-olla kuulsin enne Vello enda häält Vatikani raadiost Kambjas. Tänapäev on meeles, et ta rääkis kellegi teoloogi mõttest, et protestantidele on teoloogiadoktor olulisem kui piiskop, katoliiklastele vastupidi.

Hiljem oleme puutunud kokku päris palju, küll Tallinnas, Torontos, Calgarys, Tartus kui Pirital. Kui ta imekombel 1977 sai tulla Tallinnasse metodistide külalisena, otsis ta üles kõik need, kelle loomingut tundis ja hindas, käis külas kümnetel kirjanikel, kunstnikel, muusikutel ja kurtis: „Raske on see litsi elu, iga öö oled ise voodis.” Ta andis Torontos välja faksiimile minu luulekogust „Tolmust ja värvidest”, mille jaoks olevat väga raske olnud leida sellist niru ajalehepaberit, nagu kasutas toona „Loomingu Raamatukogu”. Vello on leebelt-kriitiliselt öelnud oma arvamuse minu teoloogiliste arutluste kohta, on aga osanud mind isegi angažeerida osa võtma oma suurest, õnnetuseks lõpetamata jäänud projektist — Pühakirja uuest maakeelsest tõlkest, kus minu tööks jäi „Koguja raamatu” ümberpanemine. Vello abi ja nõuga ja Verbi kirjastuse abiga see ka raamatuna ilmus. Osutus, et keele ja stiili asjus mõtlemega üsna ühte moodi, mis minu töö palju kosutamaks tegi. Loodan, et see mitme mehe (Vello, Indrek Hirve ja natuke ka minu) ühine töö leiab jätkajaid ja terve Piibel kord mõnuses eesti keeles ilmuda saab.

Vellost võiks kirjutada pikalt, sest seda, mida ta on elus korda saatnud, on tõesti uskumata palju. Ent tema, Hää sõnumi, *Eu-angelion*'i kuulutaja sõnumiks oli ka tema elu, kõik, mis ta tegi. Paljudele oli oluline, algul üllatavgi see, et Vatikani hariduse saanud ja katoliku kirikut tões ja vaimus teeniv inimene sai jääda selliseks vaimukaks seltskonnainimeseks, vahel lausa vigurivändaks, vemmälvärsside sepitsejaks ja hääde veinide tundjaks. Vello näitas meile väga lihtsalt, et usk ei nõua elust loobumist, vaid seda, et elaksime täielikumalt, vabamalt ja rõõmsamalt. Elaksime armastuses, mille kuulutaja ta oli.

Requiem aeternam dona ei, Domine et lux perpetua luceat ei.

Jaan Kaplinski ja Eesti Kirjanike Liit

LOOMING

Peatoimetaja

Janika Kronberg

tel 627 64 21

janika@looming.ee

Peatoimetaja asetäitja

Toomas Haug

tel 627 64 22

toomas@looming.ee

Vastutav sekretär

Inna Lusti

tel 627 64 20

inna@looming.ee

Ilukirjandus

Asta Põldmäe

tel 627 64 24

asta@looming.ee

Doris Kareva

tel 627 64 23

doris@looming.ee

Kriitika ja ringvaade

Indrek Mesikepp

tel 627 64 24

indrek@looming.ee

Keeletoimetaja

Hille Lagerspeltz

tel 627 64 23

hille@looming.ee

Sekretär

Britt Perens

tel 627 64 20

britt@looming.ee

Toimetus:

10146 Tallinn, Harju 1

looming@looming.ee

Kaas ja kujundus:

Asko Künnap

Praaeksemplari korral

pöörduda trükikotta: Tallinna

Raamatutrükikoda, Tallinn, Laki 26,

tel 650 9990.

„Looming“ on müügil:

1. Eesti Keele Sihtasutuse raamatupoes „Ateena“, Tallinn, Roosikrantsi 6.

2. SA Kultuurileht müügiosakonnas, Tallinn, Voorimehe 9.

3. AS-i Lehepunkt müügikohtades.

4. Kõikides „Rahva Raamatu“ kauplustes üle Eesti.

5. Kõikides „Apollo“ kauplustes üle Eesti.

6. Tartu Ülikooli raamatupoes, Tartu, Raekoja plats 11.

„Loomingut“ on võimalik tellida

tel 617 77 17 või www.tellimine.ee.

Ajakirja elektrooniline versioon on saadaval alates 2011. a jaanuarinumbrist „Apollo“ ja „Krisostomuse“ kaupluste kodulehel.

E-Loomingu tellimisvõimaluste kohta lähemalt: www.looming.ee.

Paberväljaande tellijale on digiväljaande lugemine tasuta (www.kultuurileht.ee).

„Loomingu“ aastakäigud alates 1923. aastast leiab aadressilt www.digar.ee.

Honorari maksab SA Kultuurileht, Tallinn, Voorimehe 9, tel 683 31 00.

Toimetus palub lisada kaastööle aadress, kodanikunimi ja telefoninumber, et oleks võimalik kaastöö asjus kontakti võtta.

© Autorid, 2019

„Looming“ ilmub Eesti riigi toetusel.

2019. aastal abistavad ajakirja rahaliselt:

Eesti Kultuurkapital, SA Kultuurileht, Eesti Kirjanike Liit.

ISSN 0134-4536

LOOMING

Järgmistes numbrites:

Doris Kareva luulet

Jaan Kaplinski ja **Tiia Toometi** proosat

Toomas Haug Mustamäe vanad

Hind 3.50

